

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ

2012 – 2014

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jitka Hensel

**Růžena Čermáková a potomci – obraz holocaustu v
rodinné paměti**

Praha 2014

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Anna Huliciusová

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED

2012 - 2014

DIPLOMA THESIS

Jitka Hensel

**Růžena Čermáková and descendants – an image of the
holocaust in the collective memory of family**

Prague 2014

The Diploma Thesis Work Supervisor: Mgr. Anna Huliciusová

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 30. května 2014

Jitka Hensel

Poděkování

Na prvním místě bych ráda poděkovala vedoucí práce Mgr. Anně Huliciusové za odborné vedení, její cenné rady, připomínky a podporu.

Rovněž děkuji Mgr. Michalu Schusterovi z Muzea romské kultury za konzultace a osobní participaci na vedení části rozhovorů.

Anotace

Diplomová práce se zabývá situací Romů zejména v první polovině 20. století. V teoretické části se věnuje původu Romů, důvodům migrace a vstupem na evropskou historickou scénu a dále rozvíjí situaci romské menšiny na našem území. Přibližuje kroky, které vedly ke genocidě českých Romů v období druhé světové války, pozadí deportace českých Romů do koncentračních táborů a internace, včetně životních podmínek Romů v těchto táborech. Poválečnému období, společenské reflexi i vyrovnávání s prožitými traumaty, je věnována poslední kapitola teoretické části práce. Praktická část na základě metody orální historie demonstruje vývoj české romské menšiny na konkrétním případu a v interpretaci výpovědí potomků poskytuje obraz holocaustu v paměti konkrétní rodiny.

Klíčová slova

Deportace, Hodonín u Kunštátu, internace, Lety, Osvětim, protektorát Čechy a Morava, Romové, romský holocaust, Růžena Čermáková, transgenerační přenos, trauma

Annotation

This thesis deals with the situation of the Roma minority in the first half of the 20th century. The theoretical part deals with the historical origin of the Roma, the reasons for their migration and entry into the European historical scene and further develops the situation of the Roma minority in our country. It will examine the events that led to the genocide of Czech Roma during the Second World War, including the legal framework, supplemented by a description of the societal situation. It will also examine the deportation and internment of Czech Roma to concentration camps, including the living conditions in these camps. The final section of the theoretical part describes the post-war period, social reflection and coming to terms with the experiences and trauma of one individual. The practical part is based on oral history and reflects the development of the Czech Roma minority in one particular case and in the interpretation of testimony by the family members. It provides a picture of the Holocaust in memory of a particular family.

Key words

Auschwitz, deportation, Hodonin u Kunštátu, holocaust of Roma, internment, Lety, protectorate of Bohemia and Moravia, Roma, Růžena Čermáková, transgeneration transmission, trauma

OBSAH

ÚVOD	8
1 VSTUP ROMŮ DO EVROPSKÝCH DĚJIN A HISTORIE ROMŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH DO KONCE 18. STOLETÍ.....	18
1.1 Pravlast Romů	11
1.2 Původ Romů – Rom vs. cikán.....	12
1.3 Kajiční poutníci – domněnka o egyptském původu	13
1.4 Putování Romů Evropou	14
1.5 Romové v českých zemích	15
1.5.1 Represe.....	17
1.5.2 Snahy osvícenských panovníků o asimilaci	20
1.5.3 Romové v Českých zemích od konce 18. století do První republiky.....	21
1.5.3.1 Způsob obživy.....	23
2 PŘEDEHRA KE GENOCIDĚ	25
2.1 Zákon č.117/1927.....	25
2.2 Nacistická politika	28
2.2 Romové a Sintové z pohledu rasové politiky.....	29
2.3 Postavení Romů v protektorátním období	31
3 KONEČNÉ ŘEŠENÍ	33
3.1 Nařízení o preventivním potírání zločinnosti, transporty asociálů.....	33
3.2 Potírání „cikánského zlořádu“.....	35
3.2.1 Soupis 2. srpna 1942	36
3.3 Vyhazovací a koncentrační tábory.....	38
3.4 Dočasná internace v protektorátních tzv. cikánských táborech - Lety	38
3.4.1 Transporty letských vězňů	44
3.5 Dočasná internace v protektorátních tzv. cikánských táborech - Hodonín.....	45
3.5.1 Transporty hodonínských vězňů	48
3.6 Deportace Romů do Osvětimi	48
3.7 Komplex koncentračních táborů Osvětim.....	50
3.7.1 Označení vězňů.....	52
3.7.2 Životní podmínky v koncentračním táboře	52
4 POVÁLEČNÉ OBDOBÍ.....	57
4.1 Romové v České Republice po válce	57
4.2 Odškodnění romských obětí holocaustu.....	59
4.3 Odkaz holocaustu.....	61
4.3.1 Rodiče a děti	62
4.3.2 Přenos traumatu na druhou generaci.....	63
4.3.3 Vnuci.....	65
5 ORÁLNÍ HISTORIE.....	66
5.1 Rozhovory.....	67
5.1.1 Narátoři.....	67
5.1.2 Tazatelé.....	69
5.1.3 Příprava.....	69
5.1.4 Fáze rozhovoru, přepis, redakce.....	70
5.1.3 Analýza a interpretace.....	72
6 RŮŽENA ČERMÁKOVÁ A POTOMCI.....	73
6.1 Usedlíci.....	73
6.2 Ode vsi ke vsi.....	76
6.3 Deportace.....	80
6.4 Život v koncentráku.....	86
6.5 Návrat.....	87
6.3 Matka pro dceru.....	88
6.4 Dcera pro matku	92
6.3 Vnučky.....	95
ZÁVĚR	98
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	100
SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ	107
SEZNAM PŘÍLOH	108

ÚVOD

„Když 8. března 1944 tisíce Židů v Birkenau v jeden jediný den vstupovali do plynových komor zpívali vedle židovské písně Hatikva také československou státní hymnu. Deportovaní Romové si zpívali smutnou píseň o velkém vězení v Osvětimi, v němž jsou spalováni lidé. Nezáleželo však na tom, zda oběti masových vražd mysleli na naději v Siónu a Jeruzaléma, na svůj český domov, či prostě na zabitě a spálené matky a děti. Židé a Romové měli zkrátka podle promyšleného plánu zemřít, protože kdosi rozhodl, že nejsou lidskými bytostmi, ale pouhými podlidmi. Tato tragédie, kterou asi nikdy plně nepochopíme, vešla do dějin pod názvem šoa, holocaust“

Václav Havel

Úvodní proslov mezinárodní vědecké konference Fenomén holocaust, 6. října 1999¹

V srpnu roku 1942 byla těhotná Růžena Čermáková deportována do koncentračního tábora v Osvětimi. V tento okamžik zcela jistě netušila důvod trestu a ani jeho výši. Fyzické útrapy v podobě bití, hladu a těžké práce po dobu tříleté internace v koncentračním táboře Osvětim však představovaly v porovnání se ztrátou rodiny jenom zlomek utrpení.

Období druhé světové války bylo nejkrutějším v historii Romů, kteří, stejně jako Židé, byli označeni za rasy cizí neárijské krve a považováni za rasové nebezpečí pro německý národ. Sběrné tábory v Letech a Hodoníně a koncentrační tábory v Posku tak znamenaly pro tehdejší menšinu českých Romů genocidu, kterou přežilo jenom malé procento lidí.

Úlohou této práce je zaznamenat a interpretovat výpovědi potomků Růženy Čermákové v kontextu s dějinnými událostmi, dílčím cílem je rovněž popis proměny prožitého utrpení a obrazu v paměti jedné rodiny.

Práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou.

Teoretická část vychází ze studia primárních pramenů v podobě dostupného dobového tisku od konce 19. století a archivních dokumentů obce Miletín, dále ze studia sekundárních pramenů v podobě literatury věnující se tématu historie Romů.

Česká historiografie sice zaznamenala romský holocaust záhy, poprvé v polovině 50. let a několikrát v průběhu šedesátých let, avšak jednalo se o pouhá konstatování, která byla zveřejňována jenom namátkově. V padesátých letech takovým

---

¹HAVEL, V. Úvodní proslov. In: *Fenomén holocaust: sborník mezinárodní vědecké konference : Praha - Terezín, 6.-8. října 1999*. Praha: s. n., 1999.

způsobem zmínila tematiku Zdeňka Jamnická – Šmerglová v pokusu o souhrnnou syntézu dějin romské populace s názvem Dějiny našich cikánů. Romskému holocaustu a historii Romů zasvětil celoživotní práci prof. Ctibor Nečas. Jeho obsáhlá publikační činnost v rozmezí několika desetiletí je nejširším zdrojem informací pro tuto práci. Z mnohých publikací je možné jmenovat shrnutí výzkumných výsledků v samostatné knize Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945, která charakterizuje postavení romské populace v průběhu druhé světové války jak u nás, tak na Slovensku. Prof. Ctibor Nečas rovněž sestavil a uveřejnil seznamy vězňů, přičemž nejnovější pamětní seznam vydal Památník Lidice minulý rok. Knižní publikace Andr'oda taboris začínající slovy jedné z romských písní o nucené táborové koncentraci byla vydána při příležitosti 50. výročí konce druhé světové války. Na publikaci Žalující píseň se prof. Ctibor Nečas podílel s prof. Holým.² Problematice romského holocaustu se rovněž věnoval Marcus Pape, německý novinář a autor dokumentu o letsčím táboře. Jako první romský autor zpracoval historii Romů Mgr. Bartoloměj Daniel. V současnosti době publikují PhDr. Jana Horváthová, Mgr. Petr Lhotka, Mgr. Eva Davidová a také prof. Nina Pavelčíková a další.

Zahraniční autoři se problematice holocaustu českých a moravských Romů věnují pouze okrajově v rámci publikací zaměřených na evropský anebo celosvětový kontext, takovým autorem je například Angus Fraser, jehož publikace *The Gypsies* vyšla v českém překladu i u nás a je uvedena jako jeden z citovaných zdrojů předkládané práce.

Obraz celospolečenské situace je čerpán z publikací věnujících se obecné historii českých dějin. Historik Antonín Klimek zpracoval prvorepublikové období v XIV. svazku edice *Velké dějiny zemí Koruny české*, Prof. Jan Kuklík ve spolupráci s historikem Janem Gebhartem zpracovali následující období v XV. Svazku *Velkých dějin Koruny české*, z práce dalších autorů, kteří se věnují jmenovanému tématu je užito zpracování protektorátního období historikem Pavlem Maršálkem v publikaci *Pod ochranou hákového kříže anebo Protektorát v sociokulturních souvislostech* od Dagmar Magincové a dalších.

V textu práce je pro příslušníky romské etnicity užíváno označení Romové a Cikán, ale vzhledem k silnému pejorativnímu zabarvení slova Cikán, je jej užito pouze v historických souvislostech vztahujících se k praxi tehdejších úřadů a k období, kdy se slovo Rom téměř nevyskytovalo.

---

²NEČAS, C. Příprava a průběh genocidy Romů v českých zemích v letech nacistické okupace in *Fenomén: sborník mezinárodní vědecké konference : Praha - Terezín, 6.-8. října 1999*. Praha: s.n., 1999, s.163.

Půdu pro genocidu připravila staletými zakořeněná averze vůči Romům, z tohoto důvodu je velmi důležitý komplexní pohled na celou problematiku. První kapitola teoretické části přibližuje původ Romů, důvody a směry migrace, jejich vstup do českých dějin a nastiňuje rodící se postoje majoritní společnosti, které vedly ke dvěma stoletím represí. Dále je zde zmapována asimilační politika osvícenských panovníků a vývoj situace romské menšiny v Čechách a na Moravě je v této kapitole uzavřen obdobím vzniku první republiky.

Konkrétní kroky, které vedly ke genocidě českých Romů v období druhé světové války, jsou shrnuty v následující kapitole. Zde je zahrnut jak prvorepublikový zákon o potulných cikánech, který měl jasně diskriminační charakter, tak vyostření situace v podobě německé nacistické a rasové politiky a společenského naladění obyvatel protektorátu Čechy a Morava.

Radikální postupy zahrnující spektrum nacistických opatření od nařízení o preventivním potírání zločinnosti až po deportace do koncentračních táborů, jsou popsány ve třetí kapitole teoretické části. Značná část této kapitoly popisuje životní podmínky dětí, mužů a žen, kteří byli vězněni v protektorátních tzv. cikánských táborech a v komplexu koncentračních táborů v Osvětimi, které se staly smutným epilogem 90% populace českých Romů.

Poslední kapitola teoretické částí je reflexí poválečného vývoje. V pohledu celé skupiny přeživší romské menšiny zahrnuje odepření statusu rasové oběti a v pohledu jednotlivce zamyšlení o odkazu holocaustu v podobě mezigeneračního přenosu traumatu.

Empirickou část práce uvádí představení metody kvalitativního výzkumu orální historie. Rozhovory, které byly prostřednictvím této metody získány, tvoří společně s dalšími užitými prameny kostru poslední kapitoly této práce, převedení teorie do praxe v modelaci životopisného příběhu ženy, jejíž život hluboce ovlivnila tragédie romského holocaustu.

Autorka práce je jednou z vnuček Růženy Čermákové.

TEORETICKÁ ČÁST

1 HISTORIE ROMŮ

1.1 Pravlast Romů

Přestože Romové s námi žijí od nepaměti, povědomí společnosti o jejich původu bylo a je minimální. Každý národ k popisu vlastních dějin využívá různých pramenů písemné povahy, mezi jinými také vlastních, jejichž autory byli sami příslušníci daného národa. Romové, vzhledem k neexistenci romského písmenictví, mohou využít pouze dokladů, které o nich sepsali příslušníci jiných národů. K rekonstrukci nejstarší dějinné etapy Romů jsou tak k dispozici pouze historické písemné záznamy příslušníků majority, které jsou pohledem zvenčí - zkráceným a poznamenaným vžitými stereotypy a polopravdami, které neustálým opakováním získaly zdání pravdivosti.³

Pravlast Romů nebyla určena pro nedostatek a chudobu pramenů historiky, nýbrž lingvisty, sociology a etnografy. V roce 1763 si náhodně povšimnul evangelický student teologie I. Vályi zjevné podoby jeho indických spolužáků a Romů z jeho vlasti. Zapsal si tisíc slov a ty poté předložil györským Romům, kteří uvedli u většiny z nich stejný obsah. Na toto náhodné zjištění záhy navázali lingvisté, kteří vědeckým způsobem prokázali indickou etnogenezi, díky čemuž již v roce 1782 byla romština zařazena do indoevropské jazykové rodiny. Komparatistické studium romštiny a jazyků indického subkontinentu se dále rozvíjelo po celé 19. století, v jehož průběhu byl jako pravlast Romů označený indický Paňdžáb - území na severu Pakistánu a Indie, které bylo v roce 1947 rozděleno mezi oba státy.⁴

V době, kdy Romové opouštěli Indii, netvořili homogenní společenství. Patřili k nejnižším sociálním vrstvám, které se od sebe lišily svou ekonomickou úlohou a zařazením. Romští kováři a řemeslníci, kteří zpracovávali hlínu, kov, dřevo a kůži, kočovali v pravidelném okruhu v závislosti na poptávce po jejich výrobcích. Muzikanti, tanečníci a kejklíři neodváděli žádnou produktivní práci a svoje zdroje obživy při svých toulkách doplňovali krádežemi a žebrotou. Kočovníci stáli hierarchicky výše nežli tuláci.

---

³ HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. 1.vyd. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s.15. ISBN 80-85956-14-4.

⁴ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.10. ISBN 80-70076-559-4.

Monoprofesionálnost romských kast však měla společný důsledek - s každou další generací se zvyšoval počet kovářů, muzikantů, což podněcovalo Romy k dalšímu územnímu pohybu.⁵

Odchod Romů z pravlasti neprobíhal naráz, ale v migračních vlnách vzdálených od sebe několik století v rozmezí od 3. do 10. století, po 10. století již romština nevykazuje změny, k nimž došlo po tomto datu v indických jazycích.⁶

Jak dlouho se jednotlivé skupiny zdržely v jednotlivých zemích, lze určit opět dle četnosti výskytu přejatých slov v romštině. Nejvíce slov Romové převzali z řečtiny a z jazyků byzantských národů, kde se pravděpodobně zdrželi dvě až tři století. Právě zde vzniklo nejrozšířenější pojmenování Romů - Athinganoi, původně jako pojmenování pro příslušníky manichejské sekty, která vznikla v 11. století v maloasijské Frýgii a věnovala se věštění a magii. Romové nejenom že nejspíš převzali mnohé z jejich kultury, ale začali být rovněž nazýváni stejným způsobem a tento název pronikl i do dalších jazyků jako jsou latina – Acinganus, Cinganus, Cigan, turečtina – Ciganin, bulharština – Acigan, Cigan, srbština – Ciganin, maďarština – Czigány, slovenština – Cigán, polština a ruština – Cygan, němčina a holandština – Zigeuner, švédština Zigenar, stará francouština – Cingare, Cingar, nová francouština - Tsigane, Tzigane, italština – Zingaro, portugalština – Ciganos a další.⁷

1.2 Původ Romů – Rom vs. cikán

Endo-etnonymem cikán označovala majoritní společnost romské skupiny, které se s tímto označením nikdy zcela neztotožnily. Paralelu lze vytvořit na příkladu významového rozdílu mezi názvem Němec a Deutsche. Právě výrazem Němec, člověk jakoby němý, neboť jeho řeči nelze rozumět, označili Slované lid, který sám sebe nazývá Deutscher. V tomto případě je tedy slovo Deutscher endo-etnonymem a Němec exo-etnonymem.⁸

Slovo cikán má a mělo silný pejorativní podtón, pro dokreslení tohoto významu, který expresivně vyjadřuje negativní náboj, lze uvést výklad slova cikán ze slovníku vydaném v roce 1952: cikán = příslušník potulného národa, symbol lživosti,

⁵ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.10-11. ISBN 80-70076-559-4.

⁶ KENRICK, D. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.43. ISBN 80-244-0589-X.

⁷ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.11-12. ISBN 80-70076-559-4.

⁸ VARIANTY. *Informace pro učitelé, Romové* [online]. [cit. 2013-30-11]. Dostupné z <https://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b02romove.pdf>

zlodějskosti, toulavosti, přeneseně taškář, lhář, podvodník, tulák, slov. „cigánit“ znamená lhát.⁹

Teprve na prvním světovém romském shromáždění v Orpingtonu u Londýna došlo k pokusu o sjednocení pojmenování etnika jediným etnonymem. Zde vzešel návrh používat vlastního jména Romové všemi romskými skupinami a jejich jednotlivými subetnicitami. Na rozdíl od německy mluvících zemí a oblastí, kde Sintové nepřistoupili k užívání etnonyma Rom, u nás k tomuto unifikovanému pojmenování přistoupila veškerá romská populace.¹⁰ Slovo Rom je velmi starého původu a je modifikací slova Dom, které bylo souhrnným označením příslušníků indických kast s podobným sociálním statutem a je jedním z vodítek k určení etnickému původu. Jedná se o nejrozšířenější označení, které Romové používají – v evropské romštině je to Rom, v arménské romštině Lom a perské romštině Dom. Zmínky o Domech jako hudebnících lze najít již v šestém století, v sanskrtu získalo toto slovo význam „člověka nižší kasty, který se živí zpěvem a hudbou“. Je pravděpodobné, že Domové, kteří dodnes kočují a věnují se obchodu a řemeslům, živí se jako košíkáři, metaři, hudebníci atd., tvořili přinejmenším jádro skupin, které později z Indie migrovaly. Příčiny migrace však jsou otázkou mnoha hypotéz, snad to byl hladomor, snad válka.¹¹

1.3 Kající poutníci – domněnka o egyptském původu

Ve středověkých historických pramenech jsou Romové velmi často označováni jako Egypťané. S tímto problémem koreluje také výskyt několika apelativů pro slovo Romové, například velmi rozšířené anglické Gypsies, maďarské slovní spojení pháreo népe, které v překladu znamená faraónův lid anebo slovenská přezdívka pro Roma farahún. Protože existuje mnoho historických záznamů o existenci poměrně velké romské čtvrti v okolí města Modon na západním pobřeží Peloponéského poloostrova, lze předpokládat, že někteří Romové skutečně přicházeli z území Malého Egypta. Samotní Romové přispívali k utvrzení této verze o egyptském původu šířením pověsti, která podporovala jejich křesťanské založení a v které se popisovali jako křesťanští kající poutníci, kteří odmítli poskytnout nocleh Panně Marii s Ježíšem a Josefem, prchajícími do Egypta před králem Herodem.¹²

⁹ KLENER, P. *Velký sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 948. ISBN 80-7184-310-5.

¹⁰ NEČAS, C. *Romové na Moravě a Slezsku*. 1. vyd. Brno: Maticе moravská v Brně, 2005, s.15. ISBN 80-86488-20-9.

¹¹ FRASER, A. *Cigáni*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 25. ISBN 80-71106-212-X.

¹² HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. 1.vyd. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s.16-17. ISBN 80-85956-14-4.

1.4 Putování Romů Evropou

Zejména druhá polovina 14. století již přináší řadu pramenů o pohybu Romů v Evropě nejenom na Balkánu, ale také v Uhrách a v oblasti Rumunska a bývalé Jugoslávie. V oblasti dnešního Rumunska a Moldavska pak žili Romové po staletí v pozici jakýchsi nevolníků a otroků, byli majetkem klášterů nebo šlechty, mohli být prodáni, vyměněni anebo darováni. Toto nevolnictví bylo zrušeno až v roce 1856. V průběhu 15. století, patrně pod silicím tlakem tureckých nájezdníků, již Romové putovali Evropou ve skupinách. Vůdcové těchto skupin pro zvýšení prestiže jak u své rodové skupiny, tak u majoritní populace, přijímali různá označení, jako byli vajdové, hrabata, náčelníci, knížata či králové. Jejich autorita a moc ovšem nepřesahovala rámec jedné komunity. Některé romské skupiny se dostávají z Uher do rakouských zemí, Švýcarska, Itálie a jižní Francie, další putují přes Uhry podél Dunaje na Moravu a do Čech a odtud putují do Německa, Francie a Španělska. V této době Francouzi označovali Romy apelvativem Bohém. Bohémiens bylo francouzské označení pro Romy, kteří tam doputovali z Čech. Výraz Bohém později zobecněl jako označení svobodně žijících lidí, kteří neuznávají společenské konvence. V průběhu 15. století pronikli Romové ve dvou proudech i do severní Evropy. Na Britských poloostrovech se Romové objevují až po roce 1500. Mnohem později se Romové objevují na Ukrajině a v Bělorusku, kde se však již nacházela ta část Romů, která tam přišla z Arménie a Balkánu. Možná díky pověstem, v nichž Romové vystupovali jako kající poutníci usilující o nápravu, bylo prvotní přijetí v počátcích 15. století ze strany církevních a světských feudálů spojeno s jistým pochopením. Ti poskytovali vůdcům těchto kajících ochranné listy, které je měly na cestách v rámci jejich proklamovaného pokání chránit a zajistit podporu místního obyvatelstva a tak je v některých pramenech právě 15. století označováno jako zlatý věk Romů v Evropě.¹³

Brzy se však kladný postoj vůči Romům začal měnit. Zemědělská společnost pozdního středověku a raného novověku byla vázána na pozemkové vlastnictví a sama se považovala za usedlou. Princip domovského práva byl jediným byrokratickým řešením zaopatřování chudých, ale zároveň eliminoval ostatní, kteří neměli žádný domov a kterými byli mimo jiných také Romové. Takovým řešením však byla i nadále upevňována jejich cizí identita.¹⁴

¹³ HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. 1.vyd. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s.17-19. ISBN 80-85956-14-4.

¹⁴ RHEINHEIMER, Martin. *Chudáci, žebráci a vaganti: lidé na okraji společnosti, 1450-1850*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 104 – 105. ISBN 80-702-1579-8.

V sociálně nejslabších členech společnosti kterými byli často žebráci a většina těch, kteří byli na cestách, společnost viděla hrozbu také v souvislosti s morem, který si lidé spojovali s nečistotou a krysami v chudinských čtvrtích a s tím, že je zavlečen z ciziny.¹⁵

V duchu středověké tradice byla viditelná tělesná schránka průsečíkem mikrokosmu a makrokosmu, tělo a duše si vzájemně odpovídaly a znaky těla byly zrcadlením ztělesnění zla. Líčení fyzického vzhledu Romů ve středověkých pramenech a jejich tmavého a odpudivého zevnějšku vždy provázely informace o krádežích, předpovídání budoucnosti a vyzvědačství.¹⁶

Ačkoliv tedy existuje úvaha, že jako „kající poutníci“ se Romové mohli integrovat do usedlé společnosti, proti takové integraci se spojila řada faktorů, v jejichž důsledku Romové utvořili vlastní etnikum.¹⁷

Již v průběhu patnáctého století následovalo množství represivních opatření. Za vlády císaře Maxmiliána, vydal říšský sněm v letech 1497, 1498 a 1500 edikty, které Romy obviňovaly z vyzvědačství a nařizovaly jejich vyhoštění a určily tón obecných příkazů, které poté vydávali vévodové, knížata a jiní vladaři v říši.¹⁸

1.5 Romové v českých zemích

Pohyb Romů na našem území byl poprvé zaznamenán v Dalimilově kronice v Kapitole LXXXII. O Kartasianech pohanských: „*Léta ot narozenie Jezu Krista milostivého po tisiúciu po dvú stú po čtyřech dcětech druhého Kartasi jdiechu, taterščí spytáci biechu. Na pět set těch lidí jdieše, a tento obyčej jich bieše. Klobúčky vysoké velmi jmějiechu, rúcho krátké a tobolky nosiechu. Všickni v nohavičkách chodiechu, holi dlúhé v ruku drťiechu. Kdyť píti chtiechu, s břěha nakloňmo pijiechu, kdyť chleba prosiechu, „Kartas boh“ tak mluviechu; pro to jim Kartasi vzdechu. Lomičští Kartasa na ščit vzěchu. Ti ľudie, kdyť Rýna dojidú, opět za sě pojidú. Ach českého nedomyšlenie, jich nemúdré dopuščenje, ťe dachu neznámým ľudem po zemi sě túlati, svú zemi dachu komus spytati! ...“¹⁹*

¹⁵ RHEINHEIMER, Martin. *Chudáci, žebráci a vaganti: lidé na okraji společnosti, 1450-1850*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 104 – 105. ISBN 80-702-1579-8.

¹⁶ Tamtéž, s.133

¹⁷ Tamtéž, s.132

¹⁸ FRASER, A. *Cikáni*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s.76. ISBN 80-71106-212-X.

¹⁹ MKP. *Dalimilova kronika* [online]. [cit. 2014-05-18]. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/36/98/64/dalimilova_kronika.pdf

Nečas uvádí spolehlivější interpretaci o přítomnosti Romů až v pozdějších záznamech. Popravčí kniha pánů z Rožumberka datuje k roku 1399 výslech jistého loupežníka, který uvedl, že k jeho tlupě patřil také „Cikán černý, Ondřejov pacholek“. Tento údaj ještě nedokládá přítomnost Romů v Čechách, ale užití slova cikán, ať už jako jména anebo přezdívky, napovídá, že české prostředí buď příslušníky romského etnika znalo. Jednoznačnou zprávu o přítomnosti Romů v roce 1416 přináší až Staré letopisy české: „*Také toho léta vláčili se cikáni po české zemi a lidi mámili*“.²⁰ Datace ale není přesná a v souvislosti s velkým pohybem romských skupin lze předpokládat, že náleží spíše k následujícímu roku 1417. V tomto roce se rovněž vztahuje k pobytu romské skupiny záznam nejvyššího písaře Nového Města Pražského a dle záznamu v účetních knihách se Romové objevují ve Znojmě a podobně také o rok později v Chebu.²¹

Romové se sice hlásili ke křesťanství, ale zjevně neuznávali prostředníka mezi sebou a Bohem v podobě církve, navíc si svou příslušnost k vládnoucí víře přizpůsobovali podle svých potřeb a jejich víra tak nabyla podoby směsice starších prvků orientálních věrouk, magie a vyznávání sil přírody. Obyvatelstvo tedy brzy pojalo nedůvěru vůči křesťanům, kteří dodržují jenom minimum zásad. Dalším výrazným prvkem ve změně vztahu k Romům byly domněnky o jejich příslušování tureckým nájezdníkům. Jako příklad lze uvést událost, kdy v r. 1541 zachvátil Prahu rozsáhlý požár a jako původci byli bez jakýchkoliv důkazů označeni právě Romové. Ti žili pouze z provozování řemesel za naturálie a almužen, navíc bez jakéhokoliv vlastnictví půdy, takže se příležitostně dopouštěli polního i lesního pychu a krádeží drobných hospodářských zvířat. Pokud k uvedenému připočteme odlišný vzhled a zcela cizí mentalitu poutníků ze světa Orientu, je zřejmé, že na obou stranách tak vznikly komunikační bariéry, které časem přerostly v trvalé nepochopení a opovrhování.²²

Na druhou stranu Daniel předpokládá rovněž kulturní přínos Romů do vývoje renesanční kultury tkvící v jakési penetraci obrazu svobodného stylu žití do feudálního života sešňorovaného náboženskými dogmaty. Mezi Romy žil básník Francois Villon anebo Miguel de Cervantes Saavedra, Romové byli vysoce hodnoceni pro staré metody v kovářství a kotlářství, z bronzu uměli odlévat nejenom zbraně a zvony, ale také šperky.²³

²⁰ NEČAS, C. *Historický kalendář dějiny českých Romů v datech*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997, s.7. ISBN 80-7067-769-4.

²¹ HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s.18. ISBN 80-85956-14-4.

²² Tamtéž, s. 19

²³ DANIEL, B. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1995, s. 69. ISBN 80-7067-395-8.

1.5.1 Represe

Nečas výše jmenovaný požár v Praze roku 1541 nazval jakýmsi znamením obratu postoje majoritní společnosti vůči Romům, brzy po této události vydal Ferdinand I. mandát, který ukládal vypovídat Romy ze země. Ačkoliv toto původní nařízení, které zmiňovalo toto vypovídání jako nenásilné, bylo vydáno v roce 1545, již v roce 1556 v královském otevřeném listu král upozorňuje, že mučením a trestem smrti je možné stíhat pouze romské muže, zatímco ženy a děti neměly být do té doby topeny, jak se dělo až do té doby, nýbrž užívány pro různé práce.²⁴

Do konce 16. století bylo vydáno několik zákazů o nařízení zakazující pohyb romských skupin v Čechách, na Moravě a Slezsku. Příslušné úřady se dokonce pokoušely o jakýsi jednotný postup, takové tvrzení lze doložit například varovným listem, který na základě zprávy z Olomouce poslali v roce 1578 hejtmani kutnohorští kolínským hejtmanům, v němž bylo uvedeno, že z Moravy a Slezska mohli do Čech proniknout romští a jiní nepřátelé, aby loupili, vraždili a především zakládali požáry. Romové postupně nabyli pověsti taškářů, hadačů, čarodějů a byli často obviňováni z nejrůznějších projevů parazitismu a také z nebezpečných trestných činů, zvláště ze žhářství. Ve středověku nebyly požáry žádnou vzácností, při neopatrném zacházení s ohněm jim padly za oběť i celé městské čtvrtě či města, která byla postavená zejména ze dřeva. Pokud se nezjistila příčina, podezření padlo na příslušníky deklasovaných společenských vrstev a romských skupin, kteří byli poté vězněni a mučením donuceni k přiznání.²⁵

Po skončení třicetileté války, během níž byl romský konflikt odsunut do pozadí, se začali Romové vracet do českých zemí více než kdy jindy. Pronásledování pak dosahuje jednoho ze svých vrcholů vydáním dekretu císařem Leopoldem I., který postavil roku 1697 všechny Romy ve všech císařských zemích mimo zákon a prohlásil je za psance. Po vydání dekretu směl kdokoliv romské muže při pronásledování střílet beztrestně stejně jako škodnou zvěř, po zadržení byli muži obvykle potrestáni smrtí, zatímco ženám a dětem byly uříznuty uši a následně byly vypovězeny za hranice města anebo země.²⁶ Problematiku takového vypovídání prezentuje Francek na

²⁴ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.15-16. ISBN 80-70076-559-4.

²⁵ Tamtéž, s. 15-17

²⁶ HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: 1.vyd. Muzeum romské kultury, 1999, s.20. ISBN 80-85956-14-4.1.

dochovaném výslechu dvou Romek v Rychnově nad Kněžnou z roku 1711, které na jednu otázku odpověděly, že nemají kam jít, neboť se narodily v Čechách.²⁷

Další zostření přinesl reskript císaře Karla VI., který nařizoval i popravy žen. V lednu 1726 sjednotil Karel VI. pronásledování romských kočovníků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Romové dle nařízení mohli být v případě obrany anebo útěku beztrestně zabiti a pokud se dostali do vězení, putovali z něj na popraviště. Ženy a nedospělí chlapci přišli v Čechách o pravé a na Moravě a Slezsku o levé ucho, které kat přibil na šibeniční pilíř, poté následovalo vymrskání a vyhoštění ze země. Při návratu byli chlapci opět vymrskáni a vykázáni. Dospělé romské ženy bez uší měly být jako recidivistky sřaty mečem.²⁸

Vyhánění a represe probíhaly ještě za vlády Marie Terezie. Marie Terezie reskriptem z roku 1749 nařídila vyhošťování Romů, ti byli při dopadení zmrskáni a při opětovném návratu pak dostali trest smrti. V rozsahu těchto nařízení se prováděly též tzv. vizitace proti Romům, které spočívaly v systematickém vyhledávání romských skupin i ve velmi odlehlých místech vojskem a někdy i poddanými, které k tomuto účelu propůjčovala příslušná vrchnost. Zadrženi Romové z těchto štvanic byli přebírání hrdelními soudy královských i poddaných měst a městeček a umístování do vězení, kde se vedly výslechy za pomoci ran karabáčem. Rozsudek byl u mužů spojen se zlepšením jejich vězeňské stravy a oblečení, neboť tělo oběšence viselo na šibenici až do úplného rozkladu a právě oblečení mělo sloužit k tomu, aby rozpadající mrtvola nebudila pohoršení. Ženám bylo vyříznuto na zádech písmeno R, z latinského *relegata*, tj. vyhoštěna, jakýsi cejch na znamení toho, že podepsaly závazné prohlášení a pokud by se opětovně navrátily, budou sřaty mečem anebo oběšeny. Po trojím vymrskání a uříznutí ucha poté byly vyhoštěny ze země. Mezi lety 1694 – 1763 bylo vedeno celkem 527 romských procesů a v uvedených procesech stálo před hrdelními soudy 1040 Romů.²⁹

Romové byli souzeni pro potulku a jako recidivisté pro porušení hrdelního reversu a jejich další trestná činnost nebyla pro soudy podstatná.³⁰

Romové se na daném území díky uvedeným restrikcím pohybovali vždy jenom tak dlouho, dokud nebyli dopadeni. Jejich úhlavním nepřítelem byla právě majoritní společnost a to nejenom v podobě panovnické a vrchnostenské moci, ale také

²⁷ FRANCEK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české: Zločinnost a bezpráví*. 1.vyd. Praha: Paseka, 2011, s.128. ISBN 978-807-4321-153.

²⁸ Tamtéž. s. 128

²⁹ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.18. ISBN 80-70076-559-4.

³⁰ FRANCEK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české: Zločinnost a bezpráví*. 1.vyd. Praha: Paseka, 2011, s.128. ISBN 978-807-4321-153.

v podobě běžných obyvatel, kteří často vydaná protiromská nařízení plnili důsledněji než jim bylo uloženo.³¹ Již patent Karla VI. z roku 1726 varuje obyvatele, aby těmto lidem nebylo v žádném případě pomáháno, stejně tak dvorský dekret z roku 1749 vyzýval obyvatele, aby romské kočovníky nepřechovávali a nepodporovali.³² Romové zůstávali neustále obklopeni nepřátelským územím. V této vypjaté situaci se konstituovala jejich komunita jako pevně provázaná skupina řídicí se přísnými rodovými pravidly. Veškeré dění se odehrávalo před zraky všech členů rodiny a tak bylo jakékoliv jednání podrobováno soustavnému obecnému posouzení. Jednotlivec sám o sobě nic neznamenal, v kolektivu měl svou nezaměnitelnou pozici. Rodové zákony se musely přísně dodržovat. K nejpřísnějším pravidlům patřil celý soubor zásad přípravy a konzumace jídla. K vaření se mohly používat pouze nádoby určené na vaření, do kontaktu s jídlem anebo s nádobou, ve které se vařilo, nesměly přijít nečisté části oděvu, jimiž byla míněna spodní část sukně. Přísná pravidla se týkala rovněž žen, nevěra nebyla tolerována a nevěrná žena se trestala vyhoštěním z komunity. Významné místo v komunitě vedle přirozených autorit měli rovněž staří lidé, staré ženy byly navíc považovány za vědky. Romové též byli silně solidární, solidarita spočívala v péči nejenom o romské sirotky, ale také o neromské tuláky anebo lidi vytěsněné na okraj společnosti. Podle Jany Horváthové: „*Teprve po roce 1950 se u nás objevují v dětských domovech první romské děti, romské ženy dohánějí staletou absencí v provozování nejstaršího ženského řemesla – prostituci...*“.³³

Způsob života Romů, spojený s průvodními delikty, který se vymykal kontrole mocenského aparátu, narušoval strukturu pozdně feudální společnosti. Podle dobové terminologie byli Romové stíháni pro „*potulování se proti mnohonásobně prošílým Jeho Milosti císařské proti sběři cikánské nejmilostivějším patentům a v krajích vyhlášených záповědích*“ nebo „*že se v zemi České zdržovali a svůj cikánský obyčej vedli*“, šlo tedy výlučně o přestupky zákazu pobytu Romů a jen zřídka se stávaly součástí žaloby závažné kriminální činy. Perzekuce Romů dosáhly nejvyššího rozmachu ve 20. letech 18. století, kdy bylo doloženo 182 protiromských procesů a vyneseno 93 trestů smrti. Tím lze zařadit pronásledování Romů koncem 17. a počátkem 18. století k nejtemnějším stránkám středověku hned vedle sociálních důsledků válečných útrap a čarodějnických procesů.³⁴

³¹ HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. 1. vyd. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 21. ISBN 80-85956-14-4.

³² FRANCEK, J. *Velké dějiny země Koruny české: Zločinnost a bezpráví*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2011, s. 128. ISBN 978-807-4321-153.

³³ HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. 1. vyd. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 21. ISBN 80-85956-14-4.

³⁴ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s. 18.-19. ISBN 80-70076-559-4.

1.5.2 Snahy osvícenských panovníků o asimilaci

Nastoupením Marie Terezie na trůn v roce 1740 dostaly změny v názorech na Romy konkrétnější podobu v úsilí o řešení problému formou kolonizace Romů. K těmto opatřením nevedly humanitní ideály, ale byly diktovány dobovými potřebami pracovních sil v zemědělství a manufakturách.³⁵

V roce 1763 přistoupila Marie Terezie k realizaci nového programu asimilace a usazování Romů, který prosazovala především v Uhrách. Podstata tohoto přístupu spočívala v omezení migrace a usazování v nově vybudovaných koloniích. Romové nesměli mluvit romštinou a nosit tradiční oblečení a ani provozovat tradiční řemesla. Mladíci nad 16 let byli povoláni k vojsku, děti oficiálně nesezdaných páru odjímány a předávány na převýchovu, ale církevní sňatek byl povolen pouze tehdy, pokud mohl muž prokázat, že svou rodinu užíví.³⁶ Podle Daniela není možné určit kolik Romů se u nás usadilo, jisté však je, že regulační zákony Marie Terezie měly u některých skupin poměrný úspěch, neboť připoutaly potulné skupiny k jednomu místu a k životu ostatních obyvatel země.³⁷ Říčan se domnívá, že s ostatním obyvatelstvem splynuli ti nejschopnější, kteří uměli budít respekt a sympatie majority, čímž byl nadále romský národ ochuzen o svou elitu.³⁸

Přechod k polousedlému anebo usedlému životu mapuje soupis moravského gubernia z let 1769 a 1789, zjištěné rozmístění několika desítek rodin ovšem není totožné z jejich definitivním usazením, neboť všechny tolerované romské rodiny byly totiž svými zdroji obživy odkázány na práci a služby, které provozovaly v pravidelném kočovném okruhu.³⁹

Josef II. pokračoval v intencích své matky. V roce 1784 vydal nařízení, na jehož základě byli Romové administrativně rozmístěni na majetku tzv. náboženského fondu, jímž byla půda odňatá zrušeným klášterům. Na několika místech Moravy na periferii obcí vznikaly tak jakési romské osady; domky postavené na náklad velkostatků, kde romské rodiny přečkaly většinou první zimu a pak je opouštěly. Pokud byly krajským úřadem vypátrány, musely se vrátit zpět. Tato pasivní sedentarizace byla ale později nahrazena sedentarizací aktivní, kdy se Romové začaly usazovat z vlastní potřeby

³⁵ DANIEL, B. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1995, s. 94. ISBN 80-7067-395-8.

³⁶ HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. 1. vyd. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 21-22. ISBN 80-85956-14-4.

³⁷ DANIEL, B. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1995, s. 114. ISBN 80-7067-395-8.

³⁸ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, s. 15-16. ISBN 80-7178-250-5.

³⁹ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s. 22. ISBN 80-70076-559-4.

a vůle. O počtu usazujících se rodin podávaly krajské úřady pravidelné zprávy, zpracované na základě hlášení vrchnostenských a farních úřadů, podle nich vzrostl počet romských rodin na Moravě mezi lety 1798 a 1844 z 55 na 122 a počet jejich příslušníků ze 184 na 554. Usazovaní Romové se přibližovali neromskému okolí nejenom způsobem oblékání, ale také způsobem bydlení.⁴⁰

1.5.3 Romové v Českých zemích od konce 18. století do První republiky

Období národního obrození bylo érou kulturního a společenského rozvoje. Na pražské univerzitě byla zřízena stolice české řeči, vznikala česká divadla, česká věda, vycházely české noviny. Národ prožíval obrodu svých materiálních i duševních sil a dá se říct, že tato energie částečně padla také na Romy, kteří v té době již cítili nabytou osobní svobodu. Mnoho Romů se rozšířilo po českém venkově, kde nacházeli dostatek obživy. Velký zájem vzbuzovali Romové u českých buditelů, například Jan Antonín Puchmajer pomáhal v roce 1819 Romům jak materiálně, tak morálně a v důsledku jeho kladných vztahů k Romům tak vznikla jeho filologická práce *Románi čhib*.⁴¹

Od druhé poloviny 19. století nabírá vznik cikánských táborů na intenzitě a mezi jejich zakládající rody patří moravští Romové nesoucí příjmení Daniel, Holomek, Herák, Malík, Kubík, Kýr, Ištván a další. V Čechách se v malých skupinkách také postupně usazovali Romové s příjmením Růžička, Janeček, Vrba, Serynek, Procházka atd. Moravští Romové po trvalém usazení začali postupně navazovat nejprve ekonomické, později i sousedské vztahy s obyvateli obcí, kteří je začali odlišovat od anonymního romského celku.⁴²

Oproti Moravě zůstávalo zbývající teritorium českých zemí doménou Romů spíše bez stálých bydlíšť. Většina z nich uskutečňovala pohyb v typických vozech pokrytými plachtami od obce k obci, kde prodávali vlastní kovářské výrobky, kotle, koryta anebo levné zboží, drátovali hrnce anebo dodávali nepálené cihly. Pokud uvedené činnosti nestačily k zajištění prostředků k existenci, byly doplňovány nelegálními zdroji obživy, ke kterým patřily krádeže, žebrota, vykládání karet anebo hádání z ruky či různé magické úkony.⁴³

⁴⁰NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s. 22-23. ISBN 80-70076-559-4.

⁴¹DANIEL, B. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1995, s. 114. ISBN 80-7067-395-8.

⁴²HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.40-41. ISBN 80-7106-615-X.

⁴³NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s. 27. ISBN 80-70076-559-4.

Do 60. let 19. století chyběl v našich zemích zákon, který by upravoval romskou otázku. Po několika výnosech v šedesátých a sedmdesátých letech, vychází 30. září 1888 nařízení o potírání cikánských potulek. Na základě tohoto nařízení mohli být Romové každým rokem čtvrtletně posíláni tzv. šupem tam, odkud přišli. Tento postrk Romů z jedné vesnice do druhé a z jednoho místa do druhého, se stal každodenním jevem života té doby nejenom u nás, ale i v Německu.⁴⁴

V přímé reakci na toto nařízení publikuje Svatopluk Čech v listopadovém vydání měsíčníku Květy roku 1888 obsáhlý článek Cikáni, který trefně vystihuje vývoj popsané doby. Svatopluk Čech nejdříve vzpomíná: „Nevím, kdy jsem se poprvé seznámil s cikány; ale první píseň o nich slyšel jsem z úst ctihodného kněze, jehož věčně usmívavý obličej v rámci bílých vlasů častokrát vyzařuje z mých dětských upomínek. Snad tehdyž věkem již trochu zdětinštěl či snad bylo v duchu doby – na začátku let padesátých - že dovedla se upřímně smáti takovým věcem: zdá se mi, jako bych viděl čiré veselí jeho obličej, když začal známou národní: Vítr foukal, bláto bylo, cikáně se narodilo..... a pak ji pouhou změnou hlásek do všech slovanských jazyků....“. Úsměvná vzpomínka přechází v polemiku o romském tématu v poezii a próze „Na mysl básnickou musel vždy působiti kouzlem originální, fantastický zjev nezkrocených synů volnosti a přírody“, která přechází v konstatování jisté společenské nálady „Arci, náš venkovan nemá hrubě smyslu pro tyto poetické stránky cikánstva. Národní píseň praví sice „Cikáni rozmilí!“ a „cikánečko má milá“ - ale ve skutečnosti mnoho lásky k nim nikdy nebylo. Jevilo se to nejlépe, když zavzněla vesnicí poplašná zvěst, že jsou cikáni na blízku: hospodář zabručel nějakou nepěknou přivítanou, hospodyně sháněla drůbež... nikdo nevěřil, že zajímaví hosté obmezí svou činnost na kování, hudbu a pověrečné kejkle.“ Článek poté pokračuje již konstatováním, že vše je již v čase minulém, neboť bylo vydáno důtklivé nařízení a končí: „Nuže, snad již brzy ten kmen přestane býti volným obyvatelem širého světa....“⁴⁵

Vznik samostatné Československé Republiky nepřinesl Romům podstatné změny, i nadále se uplatňovaly uvedené rakousko-uherské právní normy vymezující trestání a postrk kočovných Romů. Tato oficiální politika první republiky nebyla ničím

⁴⁴ DANIEL, B. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1995, s. 116. ISBN 80-7067-395-8.

⁴⁵NKP. *Květy*, [online]. [cit. 2014-04-01]. Dostupné z <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/31356727>

výjimečným a žádným způsobem se nevymykala obecně známým dobovým xenofobním intencím celoevropského rozsahu.⁴⁶

1.5.3.1 Způsob obživy Romů na počátku 20. století

Již na počátku 20. století citelně ubývá mezi Romy tradičních řemeslníků a to zejména pod vlivem industrializace. Ve vztahu k většinové společnosti zauímají významnější pozici ženy, které vypomáhají v domácnostech anebo při práci na poli. Muži vyhledávají pomocné a nádenické práce při stavbě silnic a železnic, v lesnictví, stavebnictví apod. Podle Pavelčíkové byli Romové pracovití a výkon jejich řemesel byl vysoce ceněný stejně jako pomocné práce, při kterých často pomáhaly i nezletilé děti.⁴⁷

Zmíněný ústup tradičního kovářství a populační nárůst odkazoval Romy na výpomocnou nádenickou práci anebo na příležitostné nekvalifikované služby. Tyto práce však nemohly pokrýt všechny životní potřeby a proto byly spojované s různými přídatnými způsoby obživy, k nimž patřilo např. pletení košíků a výroba dalších domácích potřeb, jako např. štětek a kartáčů z prasečích štětín, které se daly směřovat za chléb a jiné potraviny anebo obnošené šatstvo. Takový způsob obživy byl s větší či menší mírou ochotou schvalovaný. Na druhé straně ovšem existoval způsob obživy, vymykající se jak normám zákona, tak vzorcům morálky. Mezi takovou obživu patřily všechny způsoby spojené s majetkovou delikvencí, kterými byly drobné krádeže, polní a lesní pych, způsoby spojené s podvodem a pověrami, včetně provozování černé magie a hádání z ruky a také žebrot. Na ptání, jak se lidově říkávalo, se vydávali především staří a nemocní lidé, kteří si sami nedovedli opatřit potřebné životní prostředky. Často žebřaly ženy pečující o děti a v čase nejvyšší nouze i muži, kterým však hrozil trestní postih. Pokud tito muži byli práceschopní, mohli být potrestáni vězením až do tří měsíců.⁴⁸

Kriminalita Romů se odehrávala zejména na venkově. Kočovní a potulní Romové si na polích neoprávněně přivlastňovali plodiny, opatřovali si dříví, méně často se věnovali krádežím jiných věcí a téměř bez povšimnutí ponechávali ve vykrádaných objektech peněžní hotovost a šperky. Romské přečiny zahrnovaly stejnoměrně jak muže, tak ženy. Velmi vysoká byla také prekriminalita dětí a mladistvých. Romští

⁴⁶MAGINCOVÁ, D. *O protektorátu v sociokulturních souvislostech*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, s.172. ISBN 978-80-87378-79-3.

⁴⁷PAVELČÍKOVÁ, N. Historie romského obyvatelstva českých zemích v letech 1945 - 1989. [online]. [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/historie-romskeho-obyvatelstva-v-ceskych-zemich-v-letech-1945-1989-studie/>

⁴⁸NEČAS, C. *Romové na Moravě a Slezsku*. 1. vyd. Brno: Matice moravská v Brně, 2005, s.183 – 186 ISBN 80-86488-20-9.

pachatelé přečinů a přestupků byli zpravidla klasifikováni jako recidivisté, kteří opakovaně ohrožovali majetkovou a osobní bezpečnost sociálního systému a pro spáchanou trestní činnost byli vícekrát odsouzeni. Stupnice spáchaných trestných činů však nebyla široká, mezi přečiny se nejčastěji vyskytovala účast na krádežích, z přestupků pak potulka anebo potulná žebrota.⁴⁹

---

⁴⁹ NEČAS, C. *Romové na Moravě a Slezsku*. 1. vyd. Brno: Matice moravská v Brně, 2005, s.193 – 195 ISBN 80-86488-20-9.

2 PŘEDEHRA KE GENOCIDĚ

2.1 Zákon č.117/1927 Sb.

V počátku 20. let iniciuje agrární strana petici venkovských obcí pro přijetí zákona, který by omezil pohyb Romů. Důvodem je parazitismus části romské populace, který se nejvíce týkal právě venkovských oblastí. Výsledkem těchto snah je provedení soupisu Romů v roce 1925 a později přijetí zákona č. 117/27 Sb. o potulných cikánech ze dne 15. července 1927. Vzorem pro něj byl francouzský zákon o kočovnicích z roku 1912, který zavedl zvláštní antropologické knížky a také bavorský zákon o Cikánech, tulácích a povalečích z roku 1926.⁵⁰

Výrazným podnětem k přijetí tohoto zákona byly dvě žurnalistické kampaně. První z nich obviňovala skupinu moldavských Romů z kanibalismu. Nepodložená tvrzení až výmysly některých žurnalistů s výroky obsahující např. „cikánské megery pojídající lidské maso“, ovlivnily veřejné mínění i politiky, neboť podobné výroky se posléze objevovaly při parlamentní rozpravě ve vystoupení některých poslanců zejména agrárních a klerikálních stran.⁵¹ Další žurnalistickou kampaní, která výrazně přispěla ke zhoršení vztahu mezi majoritní společností byly vedle molsavské kauzy série domnělých loupeží v jižních Čechách. O obou událostech referuje nejenom deník Venkov, ale postupem času i ostatní listy, čímž se podařilo později rozvířit skutečnou protiromskou kampaň.⁵²

Jako příklad lze uvést článek z 20. července 1927 v deníku Venkov s titulkem Metla venkova, kde se volá přímo po zákonném opatření: „*Pro svůj kočovný život stali se opravdu metlou venkova, takže v poslední době čítali jsem o různých odvážných krádežích, zejména na jihu, takže je třeba konečně učiniti tomuto konec vydáním zákona o potulných cikánech.*“⁵³

Podle Jamnické - Šmergllové bylo toto jednání zcela účelové, s cílem pobouřit veřejnost proti cikánům a upravit tak vhodnou půdu pro vyjití uvedeného zákona č. 117/27 Sb.⁵⁴

⁵⁰LHOTKA, P. Romové v první československé republice. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s.25. ISBN 80-85956-14-4.

⁵¹Tamtéž, s. 25

⁵²NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.30. ISBN 80-70076-559-4.

⁵³*Venkov: orgán české strany agrární* [mikrodokument] Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 1906-1945. ISSN 1805-0905.

⁵⁴JAMNICKÁ – ŠMERGLOVÁ, Z. *Dějiny našich cikánů*. Praha: Orbis, 1955, s. 72

Obrázek 1: Večerní vydání Národních listů, 23.3.1927

Zdroj: Digitální knihovna Kramerius Národní knihovna ČR⁵⁵

Zákon č.117/27 Sb. byl přijat s rozdílnými stanovisky, pro jeho návrh řečnili především senátoři a poslanci českých a německých stran hájících zájmy venkova, s výhradami vystoupili poslanci sociálních stran, otevřený nesouhlas přednesli komunisté, kteří v jeho návrhu viděli jedno z policejních opatření buržoazie. Ustanovení zákona se vztahovala na potulné Romy, jimiž byli jednak kočovníci a jednak osoby „žijící po cikánsku“. Obě tyto skupiny byly pokládány za kočovné a potulné i za předpokladu, že se na zimu stěhovaly do svých trvalých bydlíšť.⁵⁶

Zákon spatřoval předpoklad boje proti Romům v jejich evidenci. Pod pohrůzkou trestu se museli všichni Romové dostavit k soupisu, kde byli sepsáni Romové starší 14 let, kteří byli občany Československé republiky anebo se zde oprávněně zdržovali. Děti byly evidovány společně s dospělou osobou. Od 1. června 1928 do 15. srpna 1929 tak byla provedena evidence na celém československém území. Akci byla provedena za pomoci četnictva a přispění obcí. Celkem bylo sepsáno cca 36 000 osob, kterým byla vyhotovena daktyloskopická karta a vydána cikánská legitimace. Každý držitel cikánské legitimace byl povinen nosit tento průkaz u sebe a na požádání jej předložit státním úřadům, četnictvu, polní, rybářské strážci apod. Cikánské legitimace byly vydávány nejenom potulným Romům, ale i usazeným, a postupně se tak staly důkazem diskriminace romského etnika jako celku.⁵⁷

⁵⁵Národní listy [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/9368686>

⁵⁶NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.32. ISBN 80-70076-559-4.

⁵⁷Tamtéž, s.32.

Zákon rovněž zavedl kočovnické listy, jakési povolení ke kočování, které museli mít všichni Romové, kteří kočovali ve skupinách i jednotlivě. Kočovnický list zněl na hlavu rodiny a mohl v něm být předepsán také směr jízdy a druh cesty anebo další omezení. V souladu s uvedeným zákonem bylo zakázáno Romům „kočovati a tábořiti v tlupách přesahujících rámec rodiny“. Dobu táboření určoval obecní starosta, u kterého byly po tuto dobu uloženy kočovnické listy. Zákon naprosto zapovídal Romům držení jakýchkoli zbraní, střeliva a výbušných látek, umožňoval odnětí dětí mladších 18 let a jejich předání do „péče řádných rodin nebo výchovných ústavů“ a v neposlední řadě zákon rovněž zavedl zákazové cedule, které obce umísťovaly u svých příjezdových silnic.⁵⁸

Obrázek 2: Zákazová cedule jako následek diskriminujícího zákona č. 117/1927 Sb. „o potulných cikánech a osobách žijících po cikánském způsobu“ z roku 1927.

Zdroj: Prameny k tématu Romové v Československé republice 1918 - 1938, online, cit. 2013-12-30⁵⁹

Československá republika byla budována jako stát národa „československého“ a ačkoliv příslušníkům menšin zajišťovala všechna občanská a demokratická práva jako jednotlivcům, kolektivní práva minorit neuznávala. I když to tehdejší společnost vůbec nevnímala, byli Romové, jako jedna z menšin, nejenom diskriminováni, ale přímo prezekuováni. Uvedený zákon 117/1927 Sb., doplněný prováděcím nařízením z roku 1928 měl jasný rasový a xenofobní ráz, jenž byl jenom málo potlačován tím, že

⁵⁸Zákon č. 117/1927 o potulných cikánech [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/tisky/T0459_00.htm

⁵⁹ *Romové v Československé republice 1918 – 1938*. [online]. [cit. 2013-30-12]. Dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/prameny-k-tematu-romove-v-ceskoslovenske-republice-1918-1939/>

se týkal nejenom Romů rodem, ale rovněž tuláků a osob „žijících po cikánsku“ a původně se nevztahoval na Romy usedlé a ty kočovné „kteří, se nešťítí práce“.⁶⁰

V předválečné době žilo na území Československé republiky několik základních skupin Romů. Většina z nich patřila ke slovenským Romům, kteří žili usedle na Slovensku. V Čechách a na Moravě patřila většina Romů ke skupině českých Romů a méně početná skupina německých Romů – Sintů žila v německém pohraničí a v Praze. I přes diskriminující zákon o potulných Cikánech a jeho následné prováděcí nařízení byla zřetelná postupná integrace. Již v roce 1926 byla založena první škola pro romské děti v Užhorodě, mezi Romy byli první vysokoškolsky vzdělaní lidé a otázkou spojenou se životem Romů se věnovali i někteří čeští vzdělanci, jako byl Vincenc Lesný nebo František Štampach.⁶¹

2.2 Nacistická politika

Od 20. let dochází k všeobecně k větší byrokratizaci společnost, v jejím důsledku zavedl nejprve v roce 1922 německý stát Bádensko cikánské legitimace pro kočující osoby, o pět let později již Prusko sejmulo otisky prstů prvním osmi tisícům Romům. Historická cesta Romů Evropou tak, jak byla popsána v předešlých kapitolách, koreluje s konstituováním obrazu romského etnika jako nežádoucího prvku ve společnosti. V době, kdy se dostala v Německu k moci Národně socialistická dělnická strana, byl tedy postoj široké veřejnosti k Romům dlouhodobým postojem nedůvěry a antipatie.⁶²

Hitlerovo jmenování říšským kancléřem 30. ledna 1933 zahájilo v tehdejší Německu období radikálního odklonu od principů právního státu. Základem nové právní soustavy byla teorie národní pospolitosti – Volksgemeinschaft. Zákonodárství a soudnictví již měly namísto usilování o zajištění ochrany individuálních práv a rovnosti všech občanů před zákonem, sloužit národnímu celku, který nacisté definovali nejen historicky a jazykově, ale zejména rasově.⁶³

Od začátku tedy bylo jasné, že ve státním uskupení, tak jak jej Němci plánovali, není místo pro kočující a polokočující Romy. Poté, co vstoupily v platnost nové zákony,

---

⁶⁰KLIMEK, A. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XIV.* 1.vyd.Praha: Paseka, 2002, s. 66-67. ISBN 80-7185-425-5.

⁶¹LHOTKA, P. Romové v první československé republice. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost.* 1.vyd. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s.25. ISBN 80-85956-14-4.

⁶²MARŠÁLEK, P. *Pod ochranou hákového kříže.* 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012, s.16-17. ISBN 978-80-87284-20-9.

⁶³HORÁK, M. *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí.* 1. vyd. Praha: Galén, 2006, s.6. ISBN 978-80-7262-393-1.

byla stávající legislativa ještě více zostřena. V prvním roce nacistické vlády umožnil Zákon k omezení dědičně nemocného potomstva sterilizaci některých necikánských kočovníků, další nařízení v tomto roce se týkala asociálních osob, následujícího roku byl vydán Zákon o vypovězení z Říše, který vyhošťoval nežádoucí cizince. V roce 1935 byl vydán Zákon na ochranu německé krve a cti, který zakazoval manželství mezi Němci a Židy nebo Romy. Výnos proti Zločinu z roku 1937 ještě zařazuje Romy mezi sociální skupiny společně s žebráky, tuláky, prostitutkami, osoby s infekčními chorobami apod., pozdější legislativa ovšem používá již rasové nálepky „Židé, Cikáni a Poláci“.⁶⁴

Přechod od tzv. cikánské politiky k politice perzekuční tvořilo podepsání výnosu požadující „vyřešení cikánské otázky způsobem odpovídajícím povaze rasy“ koncem roku 1938. Zatímco tzv. cikánská politika byla pojímána jako součást programu na odstranění nepřátel ze společnosti, nový směr byl již perzekuční. Ve stejném roce byla založena Říšská centrála pro potírání „cikánského zlořádu“ a poté zřízení speciální sekce kriminální policie.⁶⁵

Na konferenci o rasové politice, kterou zorganizoval 21. září 1939 Heydrich v Berlíně, se jednalo o provedení „konečné řešení cikánské otázky“. Účastníci se rozhodli ve čtyřech otázkách a to sice o koncentraci Židů ve městech, o jejich přesídlení do Polska, přesunutí Romů do Polska a jejich systematickém deportování z území začleněných k Německu v nákladních vlacích. Invaze do Sovětského svazu představovala pro Židy i Romy přechod od pronásledování k vyhlazování.⁶⁶

2.3 Romové a Sintové v pohledu rasové politiky

Režim v nacistickém Německu nejdříve musel určit, kdo je vlastně Rom. Vytýčení a klasifikace skupiny obětí bylo nezbytnou podmínkou pro její systematickou perzekuci. Nemohlo být použito církevních záznamů, protože Sintové a Romové byli po celá léta křesťané a tak na řadu přišla akademická „věda“ v podobě mladého doktora psychologie Roberta Rittera, který se specializoval na kriminální biologii.⁶⁷ Kriminální biologové zastávali názor, že zločinnost je geneticky podmíněná a zároveň rasově

⁶⁴KENRICK, D. *Cikáni pod hákovým křížem*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995, s.25-27. ISBN 80-246-0090-4.

⁶⁵ZIMMERMANN, M. In *Od diskriminace k "rodinnému táboru" Osvětim*. In: HORVÁTHOVÁ, J. *Le romengo MURDARIPEN andro dujto baro mariben: Genocida Romů v době druhé světové války*. 1. vyd. Praha: Pražská židovská obec, 2003, s. 29 – 31. ISBN 80-239-2237-8.

⁶⁶BURLEIGH, M. *Rasistický stát Německo 1933-1945*. 1. vyd. Praha: Columbus, 2010, s.125-126. ISBN 978-80-7249-261-9.

⁶⁷Tamtéž, s.122

specifická a také že se zločinci rozmnožují rychleji než ostatní obyvatelstvo. Z pohledu kriminální biologie byl zločin nemocí a zločinnost se pojila s tělesnými znaky jako tvar hlavy nebo tělesné ochlupení.⁶⁸

Ritter byl v listopadu roku 1936 jmenován šéfem Výzkumného ústavu pro rasovou hygienu a populační biologii při Říšském úřadu zdraví. Kategorizoval Romy a Sinty podle světového názoru rasové hygieny na základě pseudovědeckých důkazů o asociálnosti a rasové méněcennosti a na základě genealogického a biologického profilu. Prominentní postavení v Ritterově týmu měla zdravotní sestra Eva Justinová. V terénu využívali terénní pracovníci svých znalostí a chovali se k Sintům přátelsky, zaznamenávali informace o vzdělání, tělesném zdraví, trestné činnosti i společenské interakci. Prostředkem k informacím, které jim poskytovaly bezelstné děti, jim byla důvěra vykoupená drobnými dárky a bonbony. Když se přesvědčené osoby pak dobrovolně dostavily osobně k odběrům krve, antropometrickému měření a zkoumání barvy vlasů, očí a pokožky, projevy původně přátelského postoje se změnily v ponižování a vyhrožování. Jak bylo zmíněno, Justinová byla pravou rukou Rittera a část své práce začlenila do své disertační práce. Jedna skupina dětí „cikánských míšenců“ byla umístěna do dětského domova jako předmět výzkumu a z tohoto důvodu byly ušetřeny transportu, proto, aby byly zachovány jako živé subjekty výzkumu. Okamžitě po prvním vydání její disertační práce, což je v Německu rozhodující okamžik pro udělení doktorského titulu, byly tyto děti deportovány do Osvětimi.⁶⁹

Ritter publikoval o tzv. cikánské otázce řadu článků a zároveň navrhoval řešení. Společně se svým týmem Romy klasifikoval jako rodově pravé Cikány anebo jako míšence. Do jednoho roku jeho pracoviště aktivně shromáždilo na 30 000 spisů, což odpovídalo přibližnému počtu celkové populace Romů Velkoněmecké říše. Stanovil zásadu, že za „cikánského míšence“ je považován ten, kdo má jednu osminu „cikánské“ krve a tvrdil, že tito míšenci představují pro společnost nebezpečí. Jako míšenec pak bylo označeno 18 000 osob. Ritter sám pak spolupracoval s policejními úřady při získávání informací o příbuzných vyslýchaných osob a navštěvoval jako vysoký důstojník SS koncentrační tábory.⁷⁰

---

⁶⁸PROCTOR, R. *Rasová hygiena*. 1. vyd. Praha: Academia, 2009, s.222. ISBN 978-80-800-1763-5.

⁶⁹HEBERER, P. In Romové a Sintové ve světle nacistické lékařské a eugenické politiky. In: HORVÁTHOVÁ, J. *Le romengo MURDARIPEN andro dujto baro mariben: Genocida Romů v době druhé světové války*. 1.vyd.Praha: Pražská židovská obec, 2003, s. 29 – 31. ISBN 80-239-2237-8.

⁷⁰KENRICK, D. *Cikáni pod hákovým křížem*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995, s.18. ISBN 80-246-0090-4.

2.4 Postavení Romů v protektorátním období

Expanzionistické snahy nacistů o ovládnutí českomoravského prostoru, tradičně zahrnovaného do německé sféry vlivu, měly dlouhou historii. Ta probíhala od prvních nepřesných představ Hitlera o jádru Velkoněmecké říše, jehož součástí mělo být právě území Čech a Moravy, přes přípravu vojenské agrese, Mnichov, vynucené vyhlášení slovenské samostatnosti a vojenskou okupaci Mnichovem okleštěných českých zemí a byla završena 16. března 1939 vydáním Hitlerova výnosu o Protektorátu Čechy a Morava.⁷¹

Protektorát nebyl samostatným státním celkem, i když měl své státní příslušníky, vykonával svá výsostná práva a jeho prezident užíval čestných práv hlavy státu. Preferovanou skupinou obyvatel byli příslušníci německé menšiny, kteří se stali říšskými občany, zatímco Češi získali protektorátní neplnoprávnou příslušnost. Obyvatelstvo neárijského původu tvořili skupinu zbavenou všech základních lidských práv a svobod, bez jakékoliv právní ochrany - takovými obyvateli byli vedle Židů také Romové.⁷²

Politický systém protektorátu nemohl být zmenšenou kopií říšskoněmeckého systému, jednak fungoval v okupované zemi s etablovanými demokratickými tradicemi a jednak v zemi obydlené cizím národem, které si nacistickou nadvládu, až na výjimky, nepřál. V protektorátu se rovněž na české straně nevyskytoval masivní antisemitismus, ačkoliv byl agresivně živený jak ze strany protektorátního tisku, tak vystupováním českých fašistických skupin. Na druhé straně se ale také našly styčné plochy, a to jak v oblasti ekonomiky, tak například v represivní politice nacistů vůči církvím a některým dalším skupinám, které byly řazeny k nepřátelům nacistického pořádku, jako byli mimo jiné asociálové, mezi které byli díky dlouhodobým předsudkům zařazováni právě Romové.⁷³

Zatímco z rasového hlediska byly v říši pojmy „cikán a cikánský míšenec“ určeny již v prováděcím nařízení k zákonu o říšských občanech ze 14. listopadu 1935, v nově vzniklém útvaru protektorát Čechy a Morava byly za „Cikány“ pokládány všechny osoby, kterým byla na základě zákona č. 117/1927 Sb. vystavena cikánská legitimace, nebo které měla v evidenci kriminální ústředna v Praze.⁷⁴

⁷¹MARŠÁLEK, P. *Pod ochranou hákového kříže*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012, s.14. ISBN 978-80-87284-20-9.

⁷²NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.16. ISBN 80-7260-022-2.

⁷³MARŠÁLEK, P. *Pod ochranou hákového kříže*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012, s.136-137. ISBN 978-80-87284-20-9.

⁷⁴NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.17. ISBN 80-7260-022-2.

Vztah společnosti vůči Romům se vyhrcoval již od druhé poloviny třicátých let. Tato skutečnost byla podporována také tím, že na našem území narůstá počet stávajících Romů o německé Sinty, kteří prchali před nacismem. Dochází tak k radikalizaci negativních postojů veřejnosti vůči Romům a stupňování protiromské kampaně zejména na stránkách dobového tisku.⁷⁵

Romské obyvatelstvo, na které se snášely ze stránek tisku té doby nejrůznější urážky a obvinění, mělo být přinuceno k plnění pracovních povinností – objevovaly se různé návrhy, aby byli vyhoštěni všichni Romové, kteří k nám nepatřili a zbylí se měli koncentrovat ve stejných táborech nuceného soustředění, které se tolik osvědčily v říši.⁷⁶ Jednoznačně vymezující texty naplňující stránky dostupných periodik často poukazují na historickou nenápravu celé skupiny. Například v deníku *Národní politika* vychází dne 22. listopadu 1938 článek s názvem *Cikáni odedávna metlou našich krajů*, článek začíná: „*Nebezpeční a ozbrojení cikáni byli už dávno pronásledováni. Hony na tuto škodnou byly podnikány už před dvěma sty let, jak o to svědčí patent císaře Karla VI. Z roku 1726, který v 7 paragrafech nařizuje, jak s cikány nakládati. Je to souhrn odstrašujících trestů, které byly všude na hranicích pro výstrahu cikánům nejen vyvěšeny, ale i názornými kresbami doprovázeny. Podle tohoto patentu, jak jej cituje K. Sellner, bylo nařízeno....*“ článek dále popisuje restriktce a v závěru shrnuje: „*Dvěstě a dvanáct let uplynulo od těch dob, a cikáni jsou dosud jako živel práce se štítící a zlodějstvím i jinými trestnými činy oplývající příživníky poctivé lidské práce, dnes tím nebezpečnější, že se jich do našich zemí ze všech oblastí zabraných přemíra nahrnula.*“⁷⁷

31. května 1939 vydala protektorátní vláda výnos, kterým uložila okresním a policejním úřadům vyzvat kočovné Romy, aby se do dvou měsíců trvale usadili. Další výnos o z 13. února 1940 vydal totožné nařízení podřízeným úřadům a vyzval je, aby s veškerou energií zajistily usazovací plány a podávaly o tomto usazování periodické zprávy. Shromažďováním a zpracováním údajů se tak zpřesnila do té doby nespolehlivá evidence. Ta nezahrnovala už jenom ty Romy, kteří byli v té době vězněni anebo se skrývali. S přihlédnutím k tomuto lze soudit, že v uvedené době žilo „cikánským způsobem“ nejméně 7 000 osob, všichni ovšem nebyli romského původu.⁷⁸

⁷⁵LHOTKA, P. Romové v první československé republice. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s.25-26. ISBN 80-85956-14-4.

⁷⁶NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.24. ISBN 55-965-81.

⁷⁷NKP. *Národní politika* [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/18042125>

⁷⁸NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.34. ISBN 80-70076-559-4.

Smyslem násilného usazení se tak stalo získání jasného přehledu o Romech, který se stal východiskem konečného řešení jejich otázky.⁷⁹

O přechodu Romů k usedlému životu podávali okresní a státní policejní úřady ministerstvu vnitra pravidelné zprávy, podle nichž jsou zřejmé rozdíly mezi velkými a menšími městy na jedné straně a obcemi na straně druhé. V prostředí s menšími pracovními příležitostmi a nedostatečnými ubytovacími možnostmi vyvolávalo usazování kočovných Romů obtíže, jejichž řešení se úřady vyhýbaly striktními protiromskými opatřeními. Největší odpor proti usazování kočovných Romů vyvíjela sama obecní samospráva. Početné kočovné rodiny bez domovského práva měly podle úředního rozhodnutí zůstat trvale tam, kde se nacházely z 31. ledna na 1. února 1940, ovšem obce se bránily tomu, aby se Romové stali jejich obyvateli a tento postoj obcí byl natolik vytrvalý, že kočovní Romové byli často vypovídáni z jednoho katastru do druhého.⁸⁰

Za nedodržení zákazu kočování následoval trest v podobě zařazení do kárného pracovního tábora. Nařízení k jejich vzniku bylo vydáno již 2. března 1939, ale až do srpna 1940 nebyly vytvořeny, přičemž mnohé obce v nich viděly řešení v podobě preventivní možnosti internace. Pracovní tábory byly nakonec otevřeny 10. srpna 1940 v Letech u Písku pro Romy z území Čech a pro moravské Romy pak v Hodoníně u Kunštátu. Tyto tábory, původně zamýšlené jako kárné, byly zřízeny pro muže starší osmnácti let, kteří nemohou prokázat svůj zdroj obživy, vyhýbají se práci nebo nedodržují zákaz kočování. O umístění Romů rozhodovaly obecní úřady, které rovněž regulovaly počty internovaných.⁸¹

---

⁷⁹NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.24. ISBN 55-965-81.

⁸⁰Tamtéž, s.27-28.

⁸¹GEBHART, J. a J. KUKLÍK. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. XV,b. Praha: Paseka, 2007, s. 127. ISBN 978-80-7185-835-5.

3 KONEČNÉ ŘEŠENÍ

Holocaust původně znamenal zápalnou oběť při náboženských obřadech, slovo holocaust je složené z řeckého holos – celý, úplný a cauisis – spalování. Židé nazývají holocaust také jako šóa, katastrofa. Holocaust zahrnoval nejenom úplné vyhlazení Židů, ale také Romů, Svědků Jehovových, homosexuálů a těžce psychicky a tělesně nemocných. Holocaust začal v Německu Křišťálovou nocí 10. listopadu 1938 telegramem Reinharda Heydricha všem služebnám Gestapa a SD o zatčení co největšího počtu Židů v Německu a vyvrcholil 31. července 1941 nařízením o definitivním vyřešení židovské otázky na základě norimberských zákonů.⁸²

Na rozdíl od Židů se s otázkami spojenými s Romy zabývala kriminální policie. Její úloha vyplývala s nacistického pohledu na Romy jako na dědičně asociální skupinu, která podle jejich pseudovědeckých teorií ohrožuje společnost svým asociálním chováním. V listopadu a prosinci 1941 proběhly porady zástupce německé kriminální policie a zástupců protektorátních ministerstev a kriminální ústředny po kterých se začalo připravovat nacistické konečné řešení „cikánské otázky“. Pod pevnou kontrolou nacistické okupační moci připravili protektorátní úřady první opatření v tomto smyslu zcela přizpůsobené říši – vládní nařízení č. 89/42 Sb. o preventivním potírání zločinnosti.⁸³

Genocida představuje finální moment krize, která se odvíjí po etapách. V počátku její nezbytnost není vůbec patrná, později se ohlašuje příznaky, prvotními diskriminačními akty a fyzickými útoky, jako jsou vyhnání, vyvlastnění, deportace nebo vyvlastnění. Spolu s gradací této krize se genocidní hrozba zpřesňuje. Aby bylo možné zlikvidovat skupinu, je nezbytné ji nejprve dostat na úroveň nižší než lidská. Prostředkem k tomuto je časté se odvolávání na nemoc a užívání metafor přizpůsobených lékařské aktuálnosti. Připodobňování k nemocem vyvolává ve společnosti reakci odporu a volá po terapeutickém řešení. Touto transformací své oběti mění vrah smysl zločinu, jeho čin je vnímán pozitivně, podobně jako chirurgické opatření ve jménu blaha společnosti ozdravuje, očišťuje a osvobozuje. Byrokracie tak za pomoci vlastní propagandy využívá žargonu a dokáže proměnit zločin v terapeutiku.⁸⁴ V souvislosti s tímto tvrzením je genocida především dobře plánovanou

⁸²WOLF, J. *Lidské rasy a rasismus v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2000, s.118. ISBN 80-244-0048-0.

⁸³GEBHART, J a J. KUKLÍK. *Velké dějiny země Koruny české. Sv. XVb*. Praha: Paseka, 2007, s. 82. ISBN 978-80-7185-835-5.

⁸⁴TERTON, Y. *Genocidy XX. Století*. Praha: Themis, 1997, s. 76-78. ISBN 80-85821-41-1.

akcí, jejíž vykonavatelem není hysterický dav, ale organizovaná síla v podobě politické strany a armády.⁸⁵

3.1 Nařízení o preventivním potírání zločinnosti, transporty asociálů

Nařízením o preventivním potírání zločinnosti z 9. března 1942 bylo doslovnou kopií obdobného říšského výnosu. Na základě tohoto nařízení zavedla protektorátní vláda policejní preventivní vazbu, již uvalovala v Čechách kriminální ústředna v Praze a na Moravě oddělení kriminální policie v Brně. Do vazby mohli být vzati vedle zločinců i ti, kteří ohrožovali společnost asociálním chováním. Mezi asociály byli výslovně uvedeni Romové a osoby žijící po cikánsku. Policejní preventivní vazba se vykonávala v pracovních táborech v Letech, Hodoníně, které byly zřízeny na základě vládních nařízeních z 2. března 1939 a 28. dubna 1939, dále v donucovacích pracovnách v Praze – Ruzyni, v Pardubicích, v Brně a mimo protektorátní území v koncentračním táboře Osvětim I.⁸⁶

Transporty asociálů do koncentračního tábora v Osvětimi byly vypravovány na rozkaz německé kriminální policie v Praze. Bylo vypraveno celkem čtrnáct transportů a to 29. dubna 1942, 20. května 1942, 19. června 1942, 13. srpna 1942, 3. listopadu 1942, 7. prosince 1942, 23. prosince 1942, 7. dubna 1943, 16. září 1943, 14. prosince 1943, 28. ledna 1944 a 24. února 1944, datum devátého a desátého transportu mezi dubnem a zářím roku 1943 nebylo dochováno. Transporty asociálních osob byly méně početné a byly vypravovány většinou z Prahy, pouze dva byly vypraveny z Pardubic.⁸⁷

3.2 Potírání tzv. cikánského zlořádu

Základním výnosem o Romech v říši byl výnos z 8. prosince 1938 „o potírání cikánského zlořádu“. Na základě tohoto zákona bylo romské a sintske obyvatelstvo vyloučeno z řad německého národa, mělo se zabránit jeho rasovému míšení a byl proveden soupis všech tzv. cikánů, cikánských míšenců a osob žijících cikánským způsobem. Toto obyvatelstvo mělo být zajištěno až do své plánované deportace. Říšský bezpečnostní úřad vydal v říjnu 1940 výnos o nucené koncentraci Romů v tzv. cikánských táborech, které byly zřizovány na východopruském a rakouském

⁸⁵TESAŘ, F. *Etnické konflikty*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, s. 207. ISBN 978-807-3670-979.

⁸⁶NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.34-35. ISBN 80-70076-559-4.

⁸⁷NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.33. ISBN 55-965-81.

území. Potírání „cikánského zlořádu“ se uskutečňovalo z hlediska celoříšského – k tomuto území náležel i protektorát, to znamenalo, že stejná řešení jak formou, tak metodou, budou uplatněné také na českých Romech. Jediný rozdíl byl ve zpoždění v pronásledování uvedené skupiny, které bylo ovšem v krátké době dohnáno a v přesné kopii se podařilo tak uskutečnit vše, nač v říši bylo zapotřebí téměř pěti let.⁸⁸

10. července 1942 nařídil oběžníkem generální velitel neuniformované protektorátní policie soupis veškerého romského obyvatelstva. Tento oběžník byl prováděcím nařízením k výnosu ministerstva vnitřní z 24. června 1942, jehož prováděcí směrnice obsahovala: 1. Soupis cikánů, cikánských míšenců a osob potulujících se po způsobu cikánském, 2. odnětí kočovnických živnostenských listů, 3. udělení výstrahy produktivně pracujícím cikánům a cikánským míšencům, 4. zadržení cikánů a cikánských míšenců, kteří nejsou v pevné a produktivní práci. Se všemi rodinnými příslušníky, a dodání jich do cikánského tábora, 5. provedení ostatních opatření, vyplývajících z ustanovení služebního předpisu o potírání zločinnosti.⁸⁹

3.2.1 Soupis 2. srpna 1942

Datum soupisu zveřejněné oznámením okresními úřady se stanovilo na 2. srpna 1942. Řízením soupisu byla pověřena kriminální ústředna v Praze a k dispozici měla všechny bezpečnostní složky. Starostové obcí dodali seznamy všech osob připadajících v úvahu. Romům bylo zakázáno opouštět ve dnech 1. - 3. srpna 1942 místa dosavadního pobytu a současně jim bylo přikázáno, dostavit se na příslušné četnické stanice či policejní úřady k soupisu. Tam byla již připravena obsáhlá dokumentace, dotazníky o každé rodině, daktyloskopické karty pro jednotlivce starší šestnácti let, protokoly o udělených výstrahách nebo záznamy o odnětí dokladů.⁹⁰

Nečas v publikaci Romové v České republice včera a dnes z roku 2002 uvádí, že celkem se k soupisu dostavilo 11 886 osob.⁹¹ V publikaci Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945 z roku 1981 tento počet navíc zpřehledňuje: *„Konečné posouzení evidovaných osob se provádělo postupně, takže do konce 1. čtvrtletí r. 1943 podchytily bezpečnostní orgány celkem 5 830 Cikánů a cikánských míšenců, 5 108 cikánským způsobem žijících osob a 948 osob, které podléhali soupisu, ale žili na volné noze nebo se nacházely v soudní vazbě, v nemocnicích*

⁸⁸NEČAS, C. *Aušvicate hi khér báro: čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II – Brzezince*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 1992, s.33. ISBN 80-210-0398-7.

⁸⁹NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.35. ISBN 55-965-81.

⁹⁰Tamtéž, s.35-36

⁹¹Tamtéž, s.36

apod.. Zatím co první skupina 5 830 osob byla zřetelně cikánského původu, pak ve druhé skupině bylo podchyceno jenom 266 Cikánů a cikánských míšenců, kdežto 4 842 osob patřilo podle tehdejšího nepřesného označení k tzv. bílým Cikánům. Tímto zjištěním se počet podchycených Cikánů a cikánských míšenců zvýší z 5 830 osob na 6 096 osob. Cikány a cikánské míšence musíme předpokládat i ve třetí skupině, v nichž bylo podchyceno 948 osob. Za tohoto předpokladu se množství podchycených Cikánů a cikánských míšenců ještě poněkud zvýší, ne ovšem tak, aby příliš nepřesáhlo počet 6 500 osob“.⁹²

Malá část Romů, Romové bez práce a Romové s předpoklady pro uvalení vazby byli okamžitě převzati do vazby. Ostatním byly odebrány z rasově-biologického hlediska občanské průkazy, které byly nahrazeny cikánskými legitimacemi. Současně jim byla udělena výstraha, že pokud by přerušili zaměstnání, projevíli nechuť k práci nebo opustili místo pobytu, bude na ně uvalena policejní preventivní vazba. Poté byli propuštěni na svobodu. Klid okolo této většiny byl ale pouze zdánlivý, neboť pod jeho povrchem se spěšně vykonávaly přípravy k hromadným deportacím do Osvětimi.⁹³

Jedním z dalších důsledků vydání výnosu „o potírání cikánského zlořádu“ byla rovněž změna dosavadních kárných pracovních táborů v Letech a v Hodoníně na tábory sběrné. Podle ministerského výnosu byly za účelem vyloučení „Cikánů, cikánských míšenců a osob potulujících se po cikánském způsobu“ ze společnosti a vychování je k práci, pořádku a kázni, s platností od 1. srpna 1942 zřízeny tzv. cikánské tábory. Do „cikánských táborů“ měli být dodáni společně se svými ženami a dětmi všichni muži, kteří nebyli v pevné a užitečné práci a u nichž byly předpoklady pro uvalení preventivní policejní vazby.⁹⁴

O tzv. cikánské příslušnosti rozhodovala místní samospráva a starostové měli možnost požádat gestapo o výjimku pro místní Romy. Ačkoliv se tak podařilo zachránit některé rodiny, jednalo se spíše o výjimky, mezi které patřila např. rodina Kubíků z Hrubé Vrtky.⁹⁵ Naopak deportace ze středočeského Miletína je v pamětní knize interpretována následovně: „Jednoho dne v roce 1942 přijeli četníci s nákladním autem

---

⁹²NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.36 - 37. ISBN 55-965-81.

⁹³NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s. 36. ISBN 80-70076-559-4.

⁹⁴NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.38-39. ISBN 55-965-81.

⁹⁵MICHLOVÁ, M. *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939-1945*. 1.vyd. Řitka: Čas, 2012, s. 110. ISBN 978-808-7470-602.

a všechny cikány odvezli do sběrného tábora, který byl někde u Písku. Obec musela zaplatit jejich dopravu. To bylo poslední vydání za cikány.⁹⁶

3.3 Vyhlazovací a koncentrační tábory

Téměř okamžitě po zvolení Hitlera říšským kancléřem 30. ledna 1933 se začaly připravovat podmínky pro likvidaci politických odpůrců. Již 20. března 1933 dal Himmler, coby policejní prezident v Mnichově, zřídit první koncentrační tábor v budovách bývalé továrny nedaleko Dachau. Brzy si nacisté uvědomili, že je třeba uvězněných produktivně využít coby levné pracovní síly a začali budovat tábory pro velký počet vězňů. V Dachau vykrystalizovalo schéma vnitřního rozdělení koncentračních táborů, které se s nepatrnými změnami uplatňovalo ve všech koncentračních táborech. Po začátku války markantně narostl počet vězňů ve všech táborech, kde výrazně stoupala úmrtnost a proto Himmler v zimě mezi lety 1939 a 1940 nařídil inspektorovi koncentračních táborů a vedoucím policejním činitelům, aby prozkoumali možnost založit nové koncentrační tábory. V červnu 1940 vznikl tábor v polské Osvětimi, který byl původně zamýšlený jako karanténní a průchodní tábor pro polské vězně, v dalším roce byl rozšířen a určen jako vyhlazovací.⁹⁷

Po roce 1941 historici dělí nacistické tábory na koncentrační a vyhlazovací. Zatímco koncentrační tábory fungovaly jako pracovní tábory a byli v nich uvězněni lidé různých národností, vyhlazovací tábory sloužily k rychlé likvidaci Židů a Romů v rámci tzv. konečného řešení. Několik vybraných táborů na polském území bylo do konce roku 1941 vybaveno plynovými komorami, jejichž kapacita ovšem nedostačovala a tak byly v polovině roku 1942 rozestavěny nové.⁹⁸

3.4 Dočasná internace v protektorátních tzv. cikánských táborech- Lety

Jak již bylo uvedeno, tábor v Letech původně zahájil svou činnost jako kárné pracovní zařízení 8. srpna 1940, tzv. cikánský tábor byl otevřen 2. srpna 1942. V souvislosti s přeměnou tábora byla provedená v letních měsících malá přístavba baráků. Hlášení, podané kriminální ústředně v Praze v červnu 1942 obsahovalo

⁹⁶MICHLOVÁ, M. *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939-1945*. Řitka: Čas, 2012, s. 112. ISBN 978-808-7470-602.

⁹⁷BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1969 s.13-21.

⁹⁸EMMERT, F. *Holocaust*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2006, s.38-41. ISBN 88-251-1204-7.

obeznámení o zvýšené kapacitě tábora na 300 dospělých osob. Stavební práce vykonávali dosavadní příslušníci tábora, kteří pak byli 31. července propuštěni na svobodu anebo odtransportováni do donucovací pracovny v Praze – Ruzyni a odtud do koncentračního tábora v Osvětimi. V noci z 31. července na 1. srpna zůstalo v Letech 19 Romů, kteří se tak stali prvními vězni „cikánského“ tábora.⁹⁹

Na základě policejní akce, která proběhla během prvních tří srpnových dnů, bylo zadrženo více než 1 100 osob na celém území protektorátu. Tito lidé byli soustřeďováni na shromažďovacích místech, např. dvorech místních služeben policie. Poté byly mnohočetné rodiny do Let dopravovány nákladními auty, svými vlastními povozy anebo po železnici. Jako důvod cesty uváděli četníci, že půjdou za prací.¹⁰⁰

Během prvního měsíce bylo dopraveno množství mužů, žen a dětí převyšující kapacitu tábora, proto bylo přikročeno k urychleným práce na rozšíření tábora, který tak získal definitivní podobu: základem bylo stávajících padesát převozných baráčků, jakýchsi dřevěných buněk a tři velké dřevěné baráky. V takové podobě mohl tábor pojmut až 600 vězňů.¹⁰¹

V době od 2. - 31. srpna přibylo k původním 19 vězňům 1093 mužů, žen a dětí, z nichž 64 v průběhu srpna odešlo. V dalších měsících byly přírůstky nižší, v září přišlo 24 vězňů, v říjnu 11, v prosinci 16 a v lednu dva vězni.¹⁰²

Celkem prošlo táborovou internací 1309 vězňů všech věkových kategorií včetně 36 novorozenců, kteří se narodili uvězněným matkám v táboře.¹⁰³

Legálně opustilo tábor jenom několik desítek rodin a jednotlivců, kteří byli propuštěni s vědomím generálního ředitele neuniformované protektorátní policie a kriminální ústředny v Praze. Těžké pracovní podmínky, stoupající nemocnost i touha po svobodě podněcovala vězně k útěkům. Ze 106 pokusů o útěk byla úspěšná pouze jedna jejich třetina, zbylé třetiny skončily nezdarem. Dopadení uprchlíci byli vsazeni do táborového vězení nebo je velitel tábora předával kriminální ústředně k odeslání do Osvětimi.¹⁰⁴

---

⁹⁹NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s.50-51. ISBN 55-953A-94

¹⁰⁰PAPE, M. *A nikdo vám nebude věřit* 1. vyd. Praha: GplusG, 1997, s. 52. ISBN 80-901896-8-7.

¹⁰¹NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s.50-51. ISBN 55-953A-94

¹⁰²Tamtéž, s. 52

¹⁰³NEČAS, C. Holocaust Romů v letech 1939 – 1945. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost.* Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s.29. ISBN 80-85956-14-4.

¹⁰⁴NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes.* 4.vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999, s.73. ISBN 80-7076-952-2.

Obrázek 3: Dřevěné baráky protektorátního tzv. cikánského tábora v Letech

Zdroj: Fotogalerie Romové v Českých zemích ve 20. století, online,
cit. 2014-04-04¹⁰⁵

Ředitelem tábora byl Josef Janovský, který byl popisován jako surový, bezohledný a mstivý člověk. Janovský se podílel na přeplnění tábora, které bylo příčinou epidemií, nutil vězně k vysokým pracovním úkonům a podílel se na zpronevěře a rozkrádání potravinových zásob. Po zamoření tábora břišním tyfem byl 29. ledna 1943 suspendován. Na jeho místo nastoupil velitel hodonínského tábora Štefan Blahynka, jeho úkolem bylo oprostít řízení od dosavadního chaosu a připravit vězně k deportaci do Osvětimi. Po splnění úkolu se vrátil zpět do Hodonína a vedením letského tábora byl pověřen tamní hospodář František Havelka, který provedl likvidaci tábora.¹⁰⁶

Dozor, který zajišťovalo třicet bývalých četníků, byl na sklonku roku 1942 zesílen šestadvaceti členným oddílem mladých gážístů, ovšem počet uniformovaného personálu byl nestálý a měnil se také následkem nemocnosti, která kulminovala v lednu a únoru 1943. Všichni byli ozbrojeni pistolemi a gumovými obuškami, strážníci měli po dobu služby pušku, řemen a poplachovou píšťalu a v nočních hodinách disponovali psy. S vězni jednali strážníci nelidsky a surově si vynucovali bezvýhradnou poslušnost nejenom dospělých, ale také dětí.¹⁰⁷

¹⁰⁵ *Fotogalerie Romové v Českých zemích ve 20. století*. [online]. [cit. 2014-04-04]. Dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/fotogalerie-romove-v-ceskych-zemich-ve-20-stol/>

¹⁰⁶ NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.28-29. ISBN 80-7260-022-2.

¹⁰⁷ Tamtéž, s.30 -31

Po příchodu do tábora se noví vězni podrobovali zběžné lékařské prohlídce. Muži byli ostříháni dohola, zavšivené ženy rovněž a ostatní ženy a děti zcela nakrátko, poté následovalo ledabylé mytí v nefunkční umyvárně v korytu, do kterého se musela přinést voda, anebo v nedalekém rybníku Lipeš. Po této očiště dostali muži táborovou výstroj, kterou představovali vyřazené a černě obarvené vojenské uniformy, ženám a dětem zůstávalo jejich civilní oblečení. Vzhledem k tomu, že značná část vězňů přišla do tábora v letních měsících, bylo toto oblečení s příchodem chladného počasí zcela nedostatečné. Dětem se proto vyráběly v táborových dílnách jakési plstěné bačkory a nakupovaly se pro ně dřeváky. Koncem října 1942 poskytlo Ministerstvo hospodářství a práce táborové správě listy na odběr látky a plátna, z kterých měly být ušity chybějící oděvy. První dětské košile byly ušity ale až počátkem prosince a zůstaly uschovány v táborovém skladišti, neboť velitel tábora měl obavy, aby košile nebyly zavšiveny.¹⁰⁸

Obrázek 4: Letské děti před dřevěným barákem

Zdroj: Fotogalerie Romové v Českých zemích ve 20. století, online, cit. 2014-04-04¹⁰⁹

Vězňům byly po příchodu odebrány cikánské legitimace a případně ostatní doklady a každý vězeň byl zapsán do lístkové kartotéky, která dělila jednotlivé osoby podle ročníků a obsahovala o nich základní údaje. Kromě dokladů bylo vězňům odebráno veškeré jejich jmění, peníze v hotovosti, vkladní knížky a cenné předměty. Pokud některé rodiny dojely do tábora s vozy, byly tyto vozy zabaveny a tažný dobytek byl rozprodán.¹¹⁰

¹⁰⁸NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.48. ISBN 80-7260-022-2.

¹⁰⁹ *Fotogalerie Romové v Českých zemích ve 20. století*. [online]. [cit. 2014-04-04]. Dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/fotogalerie-romove-v-ceskych-zemich-ve-20-stol/>

¹¹⁰NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.49-50. ISBN 80-7260-022-2.

Vězňové byli rozděleni do tří skupin, muži, ženy a mladiství byli umístěni v baráčkách, ve velkém baráku byly ubytované děti. Každý baráček měl rozměr 2,5 x 3 metry a dalo se v něm ubytovat 4 – 6 osob. Velký barák měl rozměr 9 x 12 metrů a mohl pojmout až 80 osob. Ubytovací kapacita nebyla dostačující. V malých baráčkách se těsnalo i deset a více osob a ve velkém bylo až 260 dětí. Ubytování bylo zcela nevyhovující, dřevěné domky stály bez podezdívky na holé zemi, byly zcela zamokřené a byla v nich plíseň, jenom těžko se vytápěly. Místnosti velkého baráku se také prochlazovaly, neboť oheň v kamnech se na noc musel uhasit. Pryčny, které byly jediným vybavením tohoto ubytování, byly prolezlé štěnicemi a jinými insekty.¹¹¹

Dávky potravin byly předepsány a dle předepsaných dávek se sestavoval týdenní jídelníček. Přesto byly tyto přídělky jídla nízké a tak nízké kvality, že dospělí i dětští vězňové strádali hladem i žízní, neboť v táboře byla jediná studna, která přeplněnému táboru nestačila.¹¹²

Vězni museli dodržovat přísný řád, styk s cizími osobami mohl být uskutečňován pouze na základě povolení velitele tábora, povolení podléhalo také striktně limitované psaní dopisů i přijímání balíků, vše bylo navíc přísně cenzurováno a při zjištění závady likvidováno. Úřední řečí v táboře byla němčina.¹¹³

Na denním pořádku byly velmi přísné tresty, dozorcí měli takřka neomezenou moc a vězni, včetně dětí, byli tvrdě a často bezdůvodně trestáni.¹¹⁴

Jedním z účelů nuceného táborového soustředění měla být převýchova vězňů k práci. Vězňové byli rozděleni do pracovních skupin, pracovní doba trvala v zimě nejméně 8 hodin a v létě nejméně 10 hodin a při nesplnění zadaných úkolů se prodlužovala. Vězňové těžce pracovali na stavbách silnic, uplatňovali se při lamačských nebo výkopových pracích, při těžbě kamene a v lesním hospodářství. Mužské pracovní skupiny se rovněž uplatňovaly při vnějších pracích. Ženské pracovní skupiny se přidělovaly do dílen, k čistění prádla, k pomoci v táborové kuchyni, péči o nemocné. Ženy a mladiství také pomáhaly při sklizních brambor v Letech a okolí. Pro místní rolníky to byla vítaná a levná pracovní síla, za 8 až 10 hodin práce dostávali vězňové oběd a svačinu. Práce se vztahovala také na děti. Děti mezi 10 a 14 lety vykonávaly stejnou práci uvnitř tábora jako ženské skupiny, děti mladší byly zaměstnávány drobnými pracemi. Za vykonanou práci dostávali vězňové mzdu, výdělky však protektorátní správa používala ke krytí nákladů spojených s provozem

¹¹¹NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.21-59. ISBN 80-7260-022-2.

¹¹²Tamtéž, s. 52 - 53

¹¹³Tamtéž, s. 54

¹¹⁴PAPE, M. *A nikdo vám nebude věřit* 1. vyd. Praha: GplusG, 1997, s.60-61. ISBN 80-901896-8-7.

tábora, čili mzdu a náhradu útrat táborového vedení, administrativního a dozorčího personálu, výdaje na dopravu vězňů, stravování, světlo, otop apod.¹¹⁵

Zdravotní stav vězňů ovlivněný slabostí v důsledku těžké práce a podvýživou, nadměrné soustředění vězňů na malém prostoru, nedostatek pitné vody a zcela nevyhovující hygienické podmínky vytvářely živnou půdu k hromadnému šíření nemocí. Zázemí pro nemocné vytvářela táborová nemocnice, nebylo zde však k dispozici žádné sérum a lékaři se potýkali s nedostatkem léčebných prostředků. Málo početný byl zpočátku zdravotnický personál, který nejprve tvořili docházející smluvní lékaři, v lednu 1943 byli přímo v táboře ustanoveni dva lékaři, MUDr. B. Stejskal a MUDr. M. Bohim, ke stálému táborovému personálu patřily též dvě ošetřovatelky.¹¹⁶

Od počátku existence tábora vzrůstala úmrtnost, která byla zvláště vysoká u dětí. Z třiceti šesti novorozenců narozených v táboře jich přežilo pouze osm.¹¹⁷

V říjnu roku 1942 se podrobilo lékařským prohlídkám 335 nemocných, v listopadu 385 nemocných, nejčastějšími nemocemi byli katary žaludku a střev, svrab, angína, mezi dětmi vypukly příušnice. Stejně rychle se zvyšovala úmrtnost. V září zemřelo 17 nemocných, v říjnu 16 nemocných a v listopadu 23 nemocných, přičemž se jednalo převážně o děti.¹¹⁸

V prosinci 1942 trpělo podle měsíčního hlášení asi 500 vězňů nachlazením, 156 vězňů angínou a 98 vězňů zánětem plic, ovšem nejzhoubnějším onemocněním byl břišní tyfus. 31. prosince byl tábor pro šířící se epidemii uzavřen, byly zastaveny všechny dovolené i návštěvy personálu a zakázán styk vězňů s civilním obyvatelstvem. Již v prosinci zemřelo převážně na následky břišního tyfu 67 vězňů, v průběhu ledna se úmrtnost ještě zvýšila a jenom za leden bylo vykázáno v knize zemřelých celkem 136 záznamů. V průběhu února se k epidemii břišního tyfu přidala epidemie skvrnitého tyfu, z tohoto důvodu byl rozkazem ze 17. února tábor oddělen od vnějšího světa. Dozorčí, personál ani vězňové jej nesměli opustit, v případě pokusu o útěk se mělo proti uprchlíkům použít okamžitě a bez výstrahy zbraně. Ostatní obyvatelstvo se nesmělo přiblížit k táboru na dvě stě metrů, potraviny, léky a ostatní předměty se ukládaly na určené místo a karanténa platila až do doby, kdy byli vězňové z tábora odtransportováni. Skvrnitý tyfus obvykle postihoval stejné vězně, které postihnul břišní tyfus. Ačkoliv se úmrtnost postupně snižovala, v únoru zemřelo celkem 46 vězňů na

¹¹⁵NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s.54 - 55. ISBN 55-953A-94

¹¹⁶Tamtéž, s. 56

¹¹⁷PAPE, M. *A nikdo vám nebude věřit* 1. vyd. Praha: GplusG, 1997, s.66. ISBN 80-901896-8-7.

¹¹⁸NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s.57. ISBN 55-953A-94

skvrnitý tyfus, pneumonii, katary střev a tuberkulózu, v březnu zemřelo 12 vězňů, v dubnu 5 vězňů, je celková bilance hrozivá. Po devíti měsících existence tábora zemřelo 327 vězňů, z tohoto počtu bylo celkem 101 dětí do tří let. Počet zemřelých tak překročil plnou čtvrtinu vězňů, kteří prošli táborem.¹¹⁹

Vysoká úmrtnost vedla k vyčerpání míst na Mirovickém hřbitově, proto bylo na základě rozhodnutí zvláštní komise okresního úřadu v Písku vydaného již v polovině ledna 1943, vybudováno lesní pohřebiště v bezprostřední blízkosti tábora, v němž se pak pohřbívalo až do dubna 1943.¹²⁰

3.4.1 Transporty letských vězňů do Osvětimi

Bezprostředně po zřízení tzv. cikánského tábora obdržel velitel tábora rozkaz, aby žádného z vězňů nepropouštěl bez vědomí generálního velitele neuniformované protektorátní policie. Uprchlí vězni byli po jejich dopadení předáváni kriminální ústředně k odsunu do Osvětimi a velitel tábora rovněž průběžně předkládal návrhy vězňů k zařazení do transportů asociálů. První z těchto transportů byl vypraven 3. prosince 1942 do koncentračního tábora v Osvětimi I. Velitel tehdy určil dospělé vězně, které označil jako asociály.¹²¹ Vagón s 93 vězni byl vypraven v noci z 2. na 3. prosince, transport se skládal z 16 mužů a 77 žen a v transportním seznamu měli u svých jmen zkratku ASO – asoziale.¹²²

Další skupina vězňů z Let byla složená z pacientů hospitalizovaných ve veřejných nemocnicích. Kriminální ústředna vydala 15. února 1943 písemný pokyn ředitelům písecké a strakonické nemocnice o vynětí všech letských vězňů po uzdravení z nemocniční péče a převezení na sběrné místo v Klatovech, odtud do donucovací pracovny v Praze Ruzyni, kde se připravoval transport Romů z Čech do osvětimského „cikánského“ tábora. Tento verdikt se vztahoval na 27 pacientů ležících s tyfem ve Strakonících a v Písku. Tímto hromadným transportem bylo deportováno do Osvětimi 642 Romů z Čech a těchto 20 letských vězňů.¹²³

Další transport českých a moravských Romů se uskutečnil 7. května 1943, z celkového počtu 853 mužů, žen a dětí, bylo 420 letských vězňů. Skupinka bývalých

¹¹⁹NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s.57 - 60. ISBN 55-953A-94

¹²⁰Tamtéž, s. 58

¹²¹NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s.60. ISBN 55-953A-94

¹²²NEČAS, C. *Holocaust českých Romů.* 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.66. ISBN 80-7260-022-2.

¹²³Tamtéž, s.67

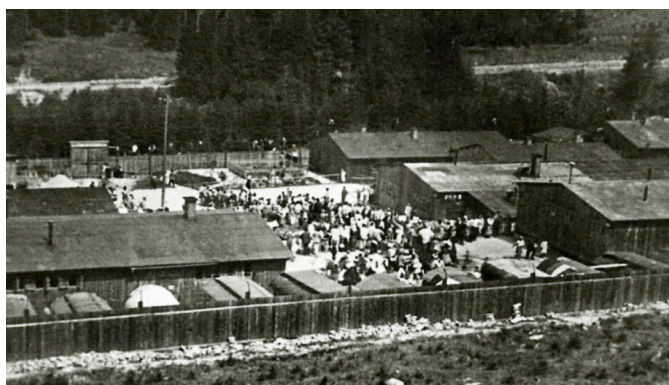
letských vězňů se ocitla rovněž v transportu 19. října 1943, kterým bylo dopraveno do Osvětimi 92 českých a moravských Romů.¹²⁴

3.5 Dočasná internace v protektorátních tzv. cikánských táborech - Hodonín

Hodonínský tzv. cikánský tábor, nacházející se asi 700 metrů od malé obce Hodonín u Kunštátu, navazoval na kárný pracovní a sběrný tábor, který byl v provozu déle než dva roky. Den před jeho otevřením, 31. července 1942, bylo 90 stávajících vězňů eskortováno a v táboře tak zůstalo jenom 7 Romů. V průběhu prvního měsíce provozu prošlo táborem 1221 vězňů. Takový příval překročil několikanásobně kapacitu tábora, která nabízela ubytování pouze pro 300 osob ve třech dřevěných barácích. Ty byly v krátké době zcela přeplněny, takže vězni byli ponecháni nejprve ve zabavených vozech a nakonec jenom ve stanech.¹²⁵

V říjnu byly narychlo postaveny dva dřevěné baráky, do kterých se umístily děti a dívky. V následujících měsících bylo odkoupeno kus sousedního lesa, plocha byla vykácena, odvodněna a na ní byly v prvním čtvrtletí roku 1943 postaveny další dřevěné stavby, které sloužily pro ubytování vězňů, stavba pro izolaci vězňů, kteří onemocněli břišním tyfem a další stavby jako provozní zařízení.¹²⁶

Obrázek 5: Cikánský tábor v Hodoníně u Kunštátu, rok 1942

Zdroj: Fotogalerie Romové v Českých zemích ve 20. století, online,
cit. 2014-04-04¹²⁷

¹²⁴NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.67-68. ISBN 80-7260-022-2.

¹²⁵NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s.62 - 63. ISBN 55-953A-94

¹²⁶ NEČAS, C. *Romové na Moravě a Slezsku*. 1. vyd. Brno: Matice moravská v Brně, 2005, s.265. ISBN 80-86488-20-9.

Celkem prošlo táborem téměř 1395 vězňů, převážná většina mužů, žen a dětí přišla v průběhu srpna 1942, 13 vězňů v září, 28 v říjnu, 8 v listopadu, 5 příchoďů v prosinci, v lednu žádný, v únoru dva noví vězni, v březnu jeden, v dubnu 6, v květnu 13, v červnu 26 a v červenci 14 a v srpnu tři noví vězňové. Také 35 novorozenců, kteří se narodili internovaným matkám, se stalo automaticky vězni.¹²⁸

Legálně opustilo tábor nejvíce vězňů ze začátku a na konci táborové existence, jednalo se celkem o 262 osob. Někteří vězni se pokusili o útěk, dopadení uprchlíci byli po návratu do tábora surově zbiti a předáni k potrestání okresnímu soudu v Kunštátě nebo kriminálnímu oddělení policejního ředitelství v Brně k odeslání do Osvětimi.¹²⁹

Velitelem tábora byl Štefan Blahynka, který zde působil již dříve ve funkci ředitele kárného pracovního tábora. Jako velmi rázný důstojník byl přechodě odvelen do Let, aby tam obnovil řád a nerušený pořádek, který byl předpokladem deportace vězňů do Let. Stejnou práci odvedl důsledně také po svém návratu do Hodonína.¹³⁰

Strážní službu vykonávalo mužstvo tvořené velitelem a skupinou až 44 mužů, kteří se dělili na dvě mužstva střídající se po 24 hodinových službách. Strážní, stejně jako příslušníci táborové správy a velitel, nosili četnické uniformy a byli ozbrojeni. Vedle uniformovaného personálu pracovali v táboře také civilní zaměstnanci.¹³¹

Režim v táboře byl provázen krutostí a násilím, na kterém se nepodíleli jenom orgány vojensko-policejního režimu, ale také vězeňští funkcionáři, kteří byli vybíráni pro tento účel z řad surových a bezcitných vězňů. Používali hodnosti četařů, desátníků anebo svobodníků a měli různé kompetence.¹³²

Po příchodu se vězni podrobovali očištění, zavšivení byli ostříhání a hlavy jim byly potřeny petrolejem. Museli odevzdat osobní doklady a byl jim zkonfiskován veškerý majetek, včetně cenností, vkladních knížek a peněz. Poté měl každý vězeň dostat lůžkoviny, černě obarvenou vojenskou uniformu, boty a prádlo. Pokud se těchto zásob dostávalo, jednalo se o staré a opotřebované kusy, slavníky byly prohnílé, přikrývky byly často znehodnocené výkaly, lůžkoviny se trhaly. Vzhledem ke stavu zásob byly uniformy předány jenom mužům a těm ženám, které pracovaly mimo tábor, ostatním

---

¹²⁷ *Fotogalerie Romové v Českých zemích ve 20. století*. [online]. [cit. 2014-04-04]. Dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/fotogalerie-romove-v-ceskych-zemich-ve-20-stol/>

¹²⁸ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999, s.74. ISBN 80-7076-952-2.

¹²⁹ Tamtéž, s.73-74.

¹³⁰ NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.74. ISBN 80-7260-022-2.

¹³¹ NEČAS, C. *Romové na Moravě a Slezsku*. 1. vyd. Brno: Matice moravská v Brně, 2005, s.267. ISBN 80-86488-20-9.

¹³² Tamtéž, s.267

bylo ponecháno vlastní oblečení, které bylo značně obnošené. Děti navíc v letních měsících přicházely bosé.¹³³

Vězni byli rozdělení na tři pracovní skupiny a pracovní doba trvala podle ročního období od 8 do 10 hodin. Muži, ženy a mladiství buď odcházeli na vnější pracoviště anebo se podíleli na pracích uvnitř areálu. Na vnějších pracovištích se podíleli na stavbě nové silnice z Plzně do Moravské Ostravy. Vězňové byli využíváni při lamačských a výkopových pracích, kdy se kámen se roztloukal na šterk, nakládal do koleček a vykládal a upravoval v násypech. Na nakládání, převoz a vykládání byly nasazovány převážně ženy. Vedle výkopů muži též káceli stromy a dobývali pařezy, poblíž tábora těžili písek a krátkodobě vypomáhali též při sklizních. Uvnitř tábora se vězni podíleli na pracích spojených s provozem, také při pracích na rozšíření tábora, od března 1943 též při budování vodovodu a od července 1943 též na stavbě elektrického vedení. Za vykonanou práci vězňům náležela odměna, tu však přijímal provozovatel tábora.¹³⁴

Příděly stravy byly zcela nedostačující, navíc se ještě ztenčovaly rozkrádáním potravin, na kterém se podílel táborový personál, vězeňští funkcionáři i samotní vězňové, pokud se jim k tomu naskytla příležitost.¹³⁵ Stejně jako v Letech, dospělí brali jídlo dětem nebo se snažili nasytit se slupkami od brambor, které našli v prasečím korýtku.¹³⁶

Denní rozvrh byl podroben přísnému táborovému řádu, opuštění tábora bylo zakázáno, přijímání návštěv se povolovalo zcela výjimečně, každý měsíc mohli vězni odeslat nanejvýše dva dopisy nebo přijmout jeden balíček do 3 kg. Vše bylo navíc přísně cenzurováno a při zjištění závad zničeno. Přestupky proti táborovému řádu byly exemplárně trestány od zařazení na těžké práce přes vsazení do trestní věznice až po navržení policejní preventivní vazby kriminálního policejního ředitelství v Brně, odkud byli vězňové zařazováni do transportů do Osvětimi.¹³⁷

Podmínky v táboře vytvořily živnou půdu k hromadnému šíření nakažlivých onemocnění, z nichž nejnebezpečnější byla epidemie břišního tyfu, která propukla na přelomu let 1942 a 1943 a rychle se rozšířila zejména mezi dětmi a ženami. Z tohoto důvodu byla zřízena izolace pro nemocné. Za dobu ročního trvání tábora zemřelo 194

---

¹³³NEČAS, C. *Romové na Moravě a Slezsku*. 1. vyd. Brno: Matice moravská v Brně, 2005, s.269-271. ISBN 80-86488-20-9.

¹³⁴NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.98-100. ISBN 80-7260-022-2.

¹³⁵NEČAS, C. *Romové na Moravě a Slezsku*. 1. vyd. Brno: Matice moravská v Brně, 2005, s.272. ISBN 80-86488-20-9.

¹³⁶MICHLOVÁ, M. *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939-1945*. 1.vyd.Řitka: Čas, 2012, s. 112. ISBN 978-808-7470-602.

¹³⁷NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.102-105. ISBN 80-7260-022-2.

vězňů, nejvíce přitom umíralo dětí, z uvedeného zemřelo 68 dětí ve věku do tří let a 25 dětí ve věku od 3 do 6 let.¹³⁸

Kvůli narůstající úmrtnosti a omezené kapacitě na místním hřbitově v Černovicích bylo založeno pohřebiště za táborem, kde mrtvé pohřbívali do hromadných hrobů, pro nedostatek rakví mnohdy pouze zabalených do pytlů, slámníků anebo jenom černého zatemňovacího papíru.¹³⁹

3.5.1 Transporty hodonínských vězňů do Osvětimi

Vyvrcholením táborového utrpení byly deportace uskutečněné třemi hromadnými transporty. První transport směřující do Osvětimi byl vypraven 7. prosince 1942 a skládal se ze 78 hodonínských vězňů a 13 Romů internovaných do té doby v brněnské policejní stanici. S výjimkou dvou mužů byli všichni vězni v tomto transportu označení zkratkou ASO – asoziale. Hlavní transport byl kvůli epidemii tyfu vypraven se zpožděním 21. srpna 1943 a zahrnoval celkem 766 osob jejichž cílovou stanicí byla Osvětim II - Březinka. Po odjezdu hromadného transportu zůstalo v Hodoníně 62 vězňů, z nichž byla část propuštěna, část umístěna do zemské donucovací pracovny v Brně a část určena k závěrečným pracím v táboře. Tito vězni poté provedli základní úklid tábora, podíleli se na kyanizaci táborových objektů a dezinfekci textilní výstroje a zásob. K transportu asociálů z Pardubic se přidali 27. ledna 1944.¹⁴⁰

3.6 Deportace Romů do Osvětimi

Na základě Himmlerova rozkazu z 16. prosince 1942 a prováděcích nařízení hlavního říšského bezpečnostního úřadu z 29. ledna 1943 byli protektorátní Romové transportováni do „cikánského“ tábora v Osvětimi jako celek. Statistika, na jejíž základě byla připravena deportace, obsahovala údaje o počtech rasově čistých Romů, počtech míšenců, o jejich zaměstnáních, dále byla data kategorizovaná na muže, ženy a děti. 28. ledna 1943 se uskutečnila dokonale utajená porada přednostů oddělení kriminální policie a obecní kriminální policie o „cikánské otázce a preventivním potírání zločinnosti“ na kriminálním ředitelství v Praze a další následné porady jak v Čechách, tak na Moravě, kde byla projednána opatření vztahující se k bezodkladnému provedení

¹³⁸NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s.67 - 68. ISBN 55-953A-94

¹³⁹Tamtéž, s. 68

¹⁴⁰NEČAS, C. *Holocaust českých Romů.* 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.113-117. ISBN 80-7260-022-2.

deportace všech protektorátních Romů do cikánského tábora v Osvětimi. Deportace byla připravována dle seznamů ze soupisu z 2. srpna 1942.¹⁴¹

Po vydání pokynů k sestavování transportů byli Romové zbaveni veškerého majetku ve veřejných dražbách ve prospěch Říše. Správa majetku, peněz a ostatních cenných věcí náležela úřadovně gestapa.¹⁴²

Ženy, muži a děti, kteří měli být odsunuti do cikánského tábora v Osvětimi, byli soustředěni nejprve do tzv. sběrných míst, která se nacházela na periferiích měst anebo jiných odlehlých místech. Romové si uvědomovali vážnost celé situace, někteří jedinci se snažili uplatit německou kriminální policii, byli zde pokusy o útěk. Nečas zmiňuje případ vzpoury ve sběrném místě v Zlíně, který byl, stejně jako ostatní pokusy o vynětí svých rodin z transportů, neúspěšný.¹⁴³

Původní plán co nejrychlejšího odsunu Romů do Osvětimi nebyl naplněn a celá akce se nakonec rozdělila do tří etap.

V první etapě byla v březnu roku 1943 odsunuta podstatná část protektorátních Romů, hromadné transporty se uskutečnily 7. března, 8. března, 11. března, 17. března a 19. března 1943. V druhé etapě byli v květnu a srpnu roku 1943 deportováni vězni z Hodonína a Let. V třetí etapě s malými transporty byli odsunuti zbývající Romové z protektorátu, jednalo se převážně o Romy, kteří se nacházeli v nemocnicích, věznicích a vyšetřovacích vazbách. Celkem bylo z protektorátu deportováno do „cikánského“ tábora v Osvětimi 4531 osob.¹⁴⁴

Protektorátní Romové byli transportováni v uzavřených dobytčích vagónech, ve kterých byla jenom trocha slámy a vědro pro vykonání tělesné potřeby. Muži, ženy a děti byli ponecháni bez potravin a bez pitné vody. Podle časového rozpisu měla jízda z Prahy do Moravské Ostravy trvat 9,5 hodin, z Brna do Moravské Ostravy 5,5 hodin, z Moravské Ostravy do Osvětimi 6,5 hodin. Vlak měl konečnou stanici na slepé koleji, kde bez ohledu na denní či noční dobu čekali ozbrojenci se psy a hrubě vyházeli z vagónů hladem, žízní a dlouhou cestou vyčerpané vězně.¹⁴⁵

---

¹⁴¹NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.60. ISBN 55-965-81.

¹⁴²Tamtéž, s.59-60

¹⁴³Tamtéž, s. 61

¹⁴⁴Tamtéž, s.61-63

¹⁴⁵HOLÝ, D a C. NEČAS. *Žalující píseň: o osudu Romů v nacistických koncentračních táborech*. 1.vyd. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1993, s. 29.

3.7 Komplex koncentračního tábora Osvětim

Téměř každý koncentrační tábor měl svůj díl romských vězňů, Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Mathausen, Ravensbrück, Auschwitz (Osvětim). Osvětim je pojmenování celého táborového komplexu, který se rozkládal mezi řekami Vislou a Solou západně od Krakova.¹⁴⁶

Koncentrační tábor Osvětim bývá označován za symbol holocaustu. Táborový komplex rozdělený na oddělené části a množství sektorů a bloků se rozkládal na ploše čtyřiceti kilometrů čtverečních a sloužil jak ke koncentraci vězňů, tak k postupné likvidaci prací "Vernichtung durch Arbeit" a k likvidaci celých skupin osob v plynových komorách. Uvádí se, že během druhé světové války v něm zahynulo 1 200 000 – 1 600 000 lidí.¹⁴⁷

V první fázi své existence Osvětim fungovala jako koncentrační tábor pro politické vězně. Tak jak narůstal počet vězňů, narůstal i význam tábora jako dodavatele pracovní síly. Německé zbrojní továrny a další podniky si v okolí Osvětimi zakládaly své pobočky a celý komplex se tím rozšířil. Počet vězňů se pohyboval od 130 000 do 150 000, nově příchozí okamžitě nahrazovali zemřelé. Koncentrační tábor Osvětim I a Osvětim III byly klasickými koncentračními tábory, v Osvětimi II – Březince byly v letech 1941 a 1942 vybudovány plynové komory a velkokapacitní spalovací rošty.¹⁴⁸

První část Osvětim I vznikla v roce 1940 jako kmenový tábor v bezprostřední blízkosti města Oswiecim, německy Auschwitz, druhá část byla založena v roce 1942 na území vysídlené obce Březinka, německy Birkenau a postupně se rozšiřovala na území dalších okolních vysídlených obcí. Třetí část tábora byla založena v roce 1943 jako vnější tábor, který zahrnoval mimo tábor v Monowicích navíc několik desítek táborů na různých místech zejména v Horním Slezsku. Všechny tábory byly oficiálně označovány nejprve společným názvem KL Auschwitz, později názvy Auschwitz I jako mateřský tábor, Auschwitz II – Birkenau a KL Monowitz.¹⁴⁹

Osvětimský koncentrační tábor patřil k nejrozsáhlejším a nejobávanějším táborovým komplexům, Romové v něm byli vězněni ve všech jeho částech, v Auschwitz I (Osvětim I) zůstali všichni z tzv. asociálních transportů a dále ti, kteří tam byli přemísťováni z Auschwitz II – Birkenau (Osvětim II - Březinky), v Auschwitz III

¹⁴⁶KENRICK, D. *Cikáni pod hákovým křížem*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995, s.123-125. ISBN 80-246-0090-4.

¹⁴⁷EMMERT, F. *Holocaust*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2006, s.38. ISBN 88-251-1204-7.

¹⁴⁸Tamtéž, s.38

¹⁴⁹NEČAS, C. *Nemůžeme zapomenout naši bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.15. ISBN 80-7067-354-0.

(Osvětimi III) pracovali v různých podtáborech. Převážně však byli soustřeďováni v Auschwitz II – Birkenau.¹⁵⁰

Velkokoncentrák Birkenau byl budován pro 250 000 osob. V roce 1944 se dělil na tři úseky: B I

a) ženský tábor karanténní a nemocniční

b) ženský tábor pracovní

B II a) mužský tábor karanténní

b) rodinný tábor českých Židů

c) maďarský ženský tábor

d) mužský kmenový tábor

e) cikánský tábor

f) mužský nemocniční tábor

g) skladiště svršků s pracovními a obytnými bloky

BIII nedokončený stavební úsek tzv. Mexiko, částečně obydlený maďarskými ženami¹⁵¹

K táborům jako celku náležela společná zařízení, velká krematoria na západní straně tábora, z východní strany hlavní vstupní brána, vodárna, kasárna s lazaretem SS a budova velitelství. Velká krematoria ležela v otevřeném terénu a v bezprostředním sousedství ženského a mužského nemocničního tábora, měla podzemní plynové komory, které mohly pojmout až 2 000 obětí. Malá krematoria byla ukryta v borovicovém a březovém lesíku a ve třech podlažích mohly pojmout stejný počet obětí, jako velké krematorium. Součástí tábora byly rovněž čistící a vysušovací stanice, kasárna a vodárna s velkoměstskou kapacitou. Každý tábor byl ohrazen do 2,5 metru výšky ostnatými dráty, kterými procházel elektrický proud o vysokém napětí.¹⁵²

Část Auschwitz II – Birkenau (Osvětim – Březinka) byla záměrně vybudována v nevhodném bažinatém terénu, který nikdy nevysychal a byl příčinou velmi vlhkého klimatu. Od února 1943 do srpna 1944 byl v úseku BII.e tzv. cikánský rodinný tábor (Zigeunerlager), který měl rozlohu 150x750m metrů. Svými delšími stranami sousedil na západě s mužským nemocničním táborem, na východě s mužským kmenovým táborem, zatímco za kratší jižní stranou se stavěla a od jara 1944 byla v provozu železniční vlečka s rampou, kde se prováděly selekce přijíždějících židovských transportů. Středem tábora procházela silnice, kolmo k ní byly postaveny barák.

¹⁵⁰Tamtéž, s.17-19

¹⁵¹ŠOTOLOVÁ, E. *Romové – reflexe problému*. 1. vyd. Praha: Sofis, 1997, s.66. ISBN 80-902439-0-8.

¹⁵²NEČAS, C. *Nemůžeme zapomenout naši bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.16 -17. ISBN 80-7067-354-0.

Baráky byly cca 11 metrů dlouhé, 10 metrů široké a vysoké cca 2,7 metrů, smontované byly z dřevěných částí. Terén před bloky sloužil k nástupům, mezi vězni nazývaných jako apely, při kterých byl každodenně zjišťován početní stav vězňů.¹⁵³

3.7.1 Označování vězňů

Romové museli po přijetí projít koupelí, muži, ženy i děti se koupali společně za přítomnosti posmívajících se strážců. Romové, na rozdíl od ostatních vězňů, nemuseli odevzdávat své civilní oděvy. Po koupeli všichni obdrželi proužek bílého plátna a ten pak nosili přišitý na oděvu v levé polovině prsou a muži také na vnějším švu pravé nohavice kalhot. Na plátně byly vyznačeny symboly: trojúhelník, písmeno a číslice. Trojúhelník byl obecným označením vězňů a jeho barva vyjadřovala příslušnou vězeňskou kategorii. Červená označovala politické vězně v tzv. ochranné vazbě (Schutzhäftling), zelená zločince z povolání (Berufsverbrecher), černá protispolečenské živly (Asoziale), fialová malou skupinu duchovních a tzv. badatelů Písma (Internationaler Bibelforscher) a růžová homosexuály. Židé, jako nejpočetnější skupina, měli šestcípou hvězdu tvořenou ze dvou trojúhelníků různých barev, z nichž žlutá označovala židovské vězně obecně a druhá barva odpovídala uvedeným kategoriím. Romové byli zařazováni bez ohledu na majetkové, kulturní a sociální poměry mezi tzv. asociály a dostávaly černé trojúhelníky. Jméno vězně nahrazovalo vězeňské číslo, které se používalo při veškeré evidenci. Židům byla čísla vydávána v sériích A a B, vězňové v nápravě byli číslováni v sérii E (Erziehungshäftling), sovětští zajatci v sérii R (Russe-Kriegsgefangene) a Romové v sérii Z (Zigeuner), písmeno bylo napsáno před číslem. Od jara 1943 bylo všem vězňům kvůli potížím při identifikaci mrtvých přidělené číslo tetováno, malým dětem na nožičce, dospělým na levém předloktí.¹⁵⁴

3.7.2 Životní podmínky v koncentračním táboře

Vězňové museli poslouchat a otrocky vykonávat nařízené činnosti. Okolo 4. hodiny byli probuzeni úderem gongu, budíček se neobešel bez křiku a surovostí, shazování spících z třímetrových paland apod. V blocích obývaných několika stovkami osob bylo minimum prostoru a každá známka nepořádku se okamžitě trestala, pokud se dítě v noci pomohlo anebo pokálelo, byli potrestáni rodiče. Okolo delších vniřních

¹⁵³NEČAS, C. *Nemůžeme zapomenout naši bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.17 - 19. ISBN 80-7067-354-0.

¹⁵⁴Tamtéž, s.20-21

stěn každého bloku byly rozestavěny třípatrové palandy 185 cm dlouhé a 280 cm široké, určené původně pro pět vězňů, ale s překročením ubytovací kapacity tento počet několik násobně stoupal a na patrech se tlačilo i 15 vězňů. Papírové slamníky obvykle chyběly a spalo se jenom na holých deskách, pokrytých houněmi sloužícími i k přikrývání, pokud byly k dispozici. Stěny bloků neměly okna, vzduch a světlo pronikalo pouze ze stropních světlíků. Hygienická zařízení na blocích chyběla a k vykonávání potřeby během noci a někdy i před den sloužily bečky umístěné u zadních vrat. Bloky stály bez jakékoliv izolace přímo na podmáčeném podloží, do střech zatékalo.¹⁵⁵

Den rámoval ranní a večerní apel před každým obytným blokem. Na jedné straně stály ženy, na druhé muži a na další děti. Pokud nebyli spočítáni, nesměl si nikdo sednout nebo se jenom pohnout. Pokud nesouhlasily počty, sčítalo se opakovaně. Některé vězně dozorcí polévali při budíčku vodou, ti pak stáli promočení po celou dobu trvání apelu.¹⁵⁶

Po ranním apelu se vraceli staří lidé a matky s malými dětmi na obytné bloky. Později byly děti matkám odebírány a umísťovány po celý pracovní den v tzv. mateřské školce. Údery gongu ohlásily asi ve 21 hodin noční klid, během kterého bylo přísně zakázáno opouštět obytné bloky. Kdo tento zákaz porušil a byl pomocí reflektorů vypátrán, na toho byla ze strážních věží okamžitě zahájena palba. Dodržování pořádku částečně znemožňovala neznalost německého jazyka, částečně zdravotní stav vězňů, kteří nebyli schopní rychlých reakcí tak, jak byly vyžadovány. Za nedodržení kázně byla vyměřována skupinová trestná cvičení, která se prováděla na konci táborové silnice vysypané ostrým štěrkem, nejčastěji šlo o válení po zemi, poskakování, setrvání v dřepu s rukama zkříženýma nad hlavou, chození v dřepu, točení v kruhu se vzpaženýma rukama, lehání a vstávání, poklus. Časté byly trestné práce anebo odepření jídla. Individuální tresty spočívaly zejména v bití anebo zavěšování za vykroucené ruce na stropní trám bloku tak, aby vězeň nemohl dosáhnout nohama na zem.¹⁵⁷

V čele osvětimského táborového komplexu stál velitel tábora, jemuž podléhalo sedm oddělení – velitelství, táborové gestapo, vedení táborů ochranné vazby, správa, posádkový lékař a dvanáct strážních oddílů. V každém jednotlivém táboře zaujímal nejvyšší místo táborový vedoucí tohoto tábora. Jemu byli podřízeni vedoucí raportu s jednotlivými vedoucími bloků a táborový lékař. Součástí táborového vedení byla

¹⁵⁵NEČAS, C. *Nemůžeme zapomenout naši bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.30. ISBN 80-7067-354-0.

¹⁵⁶HOLÝ, D a C. NEČAS. *Žalující píseň: o osudu Romů v nacistických koncentračních táborech*. 1.vyd. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1993, s. 33.

¹⁵⁷NEČAS, C. *Nemůžeme zapomenout naši bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.22-24. ISBN 80-7067-354-0.

expositura táborového gestapa. Na nejnižším stupni v rámci SS stáli strážní a dozorkyně. S nimi byli vězni v bezprostředním kontaktu při výkonu jejich služby, selekcích, transportech atd. Na dodržování denního táborového řádu dbali rovněž vězeňští táboroví funkcionáři, kteří přidělovali potraviny, kontrolovali stav čistoty tábora, počet vězňů, brali úplatky za dobré zacházení, rozhodovali o formování pracovních skupin, vykonávali dozor nad dodržováním pracovního tempa apod.. Tito příslušníci tzv. vězeňské samosprávy byli osvobozeni od tělesné práce, bydleli po jednom až dvou v malých místnostech za vchodem do jednotlivých bloků a měli lůžka včetně lůžkovin, lepší oblečení i více jídla.¹⁵⁸ Rekrutovali se především z krutých a společensky vykořeněných vězňů. Barva pásky na jejich rukávech označovala jejich služební postavení. Černé pásky měli funkcionáři s nejvyšší mocí, zodpovídali za pořádek v celém táboře anebo v jeho nemocničním úseku, v jejich činnostech jim pomáhali písaři, kteří zpracovávali pravidelné hlášení o početním stavu vězňů. Červené pásky označovali starší bloků, ti zodpovídali za pořádek a čistotu, výdej jídla apod. a v této činnosti jim byla nápomocná světnicová služba. Žluté pásky byli označeni pro funkcionáře, kteří zodpovídali za pracovní výsledky, tito byli navíc odstupňováni jako kápoové a předáci.¹⁵⁹

Nečas shrnuje podmínky v táboře konstatováním, že „cikánský tábor“ v Osvětimi II – Březince se od ostatních koncentračních táborů odlišoval tím, že v případě Romů se nepočítalo, že budou vyhubeni prací, ale že je vyhubí hlad a nelidské strádání.¹⁶⁰ Trvalý nedostatek pitné vody a jídla v kombinaci s katastrofálními hygienickými podmínkami a psychickou zátěží potencoval vysokou míru nemocnosti. K nejčastějším onemocněním patřily břišní a skvrnitý tyfus, úplavice, svrab, neštovice, tuberkulóza, nóma.¹⁶¹

Trestání vězňů bylo velmi kruté, bitím se trestalo každé i smyšlené provinění. Provinilý byl uchopen za ruce a za nohy a přehnutý přes topný kanál v obytném bloku a před očima všech vězňů byl zbit tak, že upadal do bezvědomí anebo umíral.¹⁶²

Podmínky k životu zde, stejně jako v celé Osvětimi II - Březince, zhoršovaly vši, které roznášely skvrnitý tyfus a houfy krys, seskupující se nejenom okolo kuchyňských

¹⁵⁸NEČAS, C. *Nemůžeme zapomenout naši bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.25-26. ISBN 80-7067-354-0.

¹⁵⁹NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.127-128. ISBN 80-7260-022-2.

¹⁶⁰HOLÝ, D a C. NEČAS. *Žalující píseň: o osudu Romů v nacistických koncentračních táborech*. 1.vyd. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1993, s. 35-36.

¹⁶¹NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.165-166. ISBN 80-7260-022-2.

¹⁶²HOLÝ, D a C. NEČAS. *Žalující píseň: o osudu Romů v nacistických koncentračních táborech*. 1.vyd. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1993, s. 33.

a nemocničních objektů, ale také za zadními vraty, kudy se vynášely a vršily na hromadách mrtvol před odvozem do krematorií.¹⁶³

Marodky byly stejně jako ostatní budovy původně koňskými stájemi, neměly okna a uvnitř byly po obou stranách třípatrové palandy opatřené papírovými pytlí s dřevitou vlnou a tenkou pokrývkou. V dolních patrech leželi ve vlastních výkalech nepohybliví pacienti, jako sestry zde pracovaly Romky, lékaři měli jako jediný úkol zjišťovat počty zemřelých a ověřit, zda jsou skutečně mrtví. Lékařský personál neměl téměř žádné léky, každý den zemřelo dvacet až třicet lidí, jejichž těla byla shromažďována v koutě baráku a večer odnášena komandem.¹⁶⁴

V cikánském táboře zřídil Dr. Mengele experimentální barák na bloku č. 24, kde prováděl výzkum na dvojčatech, trpaslících a osobách nadprůměrného vzrůstu. Byla sem rovněž přiváděna neromská dvojčata.¹⁶⁵

Mengele nebyl jediným lékařem, který vězně používal jako pokusná zvířata. Pokusy měly často pochybnou hodnotu a obvykle vedly k smrti, zmrzačení anebo znetvoření. Z mnoha pokusů lze vyjmenovat pokusy se slanou vodou, hořčičným plynem, sterilizací. Osvětimským Romům vsříkával Mengele injekce fenolu, několik Romů zavraždil jenom kvůli barvě jejich očí. V tomto ohledu byly pokusy pouze jiným způsobem vraždění nežádoucích lidských bytostí.¹⁶⁶

Mateřská škola vznikla z Mengelova příkazu několik týdnů po otevření tábora, o několik set dětí se starala německá vězeňkyně H. Hanemann se dvěma Polkami a několika Romkami. Později byly ve škole umísťovány osiřelé děti. Děti zde dostávaly o něco více jídla než na obytných blocích.¹⁶⁷

Šanci na přežití zvyšoval předpoklad úniku z vražedných táborových poměrů. Jediným takovým východiskem bylo přeložení do jiného koncentračního tábora. Ve dnech 4. a 12. května bylo přemístěno asi 700 mužů, žen a mladistvých do kmenového tábora Osvětim I, na jaře a v létě roku 1944 odejelo několik transportů do dalších koncentračních táborů. 15. dubna 1944 bylo vypraveno 883 mužů do Buchenwaldu a 473 žen do Ravensbrücku, 24. května 1944 82 mužů do Flossenbúrgu a 144 žen do ravenbrúcku, 2. srpna 1944 918 mužů do Buchenwaldu a 490 do Ravensbrúcku.¹⁶⁸

¹⁶³NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.125. ISBN 80-7260-022-2.

¹⁶⁴KENRICK, D. *Cikáni pod hákovým křížem*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995, s.130. ISBN 80-246-0090-4.

¹⁶⁵NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.130. ISBN 80-7260-022-2.

¹⁶⁶KENRICK, D. *Cikáni pod hákovým křížem*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995, s.130. ISBN 80-246-0090-4

¹⁶⁷NEČAS, C. *Nemůžeme zapomenout naši bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.33. ISBN 80-7067-354-0.

¹⁶⁸NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.44. ISBN 80-70076-559-4.

Muži byli z Buchenwaldu vypraveni dál do koncentračního tábora Mittelbau u Nordhausenu a do jeho poboček v Harzungenu, Ellrichu a Ohrdrufu, ženy byly z Ravensbrücku deportovány do táborů a komand v Altenburgu, Kraslicích, Lipsku, Tauše a Wittenbergu. Z těchto míst museli vydat před blížícími frontami na pochody smrti do Bergen-Belsenu, Dachau, Mauthausenu, Neuengamme.¹⁶⁹

V noci z 2. na 3. srpna 1944 bylo v „cikánském“ táboře Osvětim II – Březinka zavražděno v plynových komorách zbývajících 3 000 vězňů. Celkem zde zahynulo za jeho sedmnáctiměsíční existenci 19 833 mužů, žen a dětí, mezi nimiž bylo téměř 5 000 obětí z českých zemí.¹⁷⁰

Po osvobození se do vlasti vrátilo pouze 583 bývalých romských vězňů.¹⁷¹

---

¹⁶⁹ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.44. ISBN 80-70076-559-4.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 44

¹⁷¹ NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.173. ISBN 80-7260-022-2.

4 POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

4.1 Romové v České Republice po válce

Oblast Čech a Moravy byla v době těsně po válce prakticky bez Romů. Podle Horváthové se jedinci, kteří se vrátili z koncentračních táborů, postupně roztrousili mezi ostatní obyvatelstvo, s kterým postupně splynuli.¹⁷²

Přesto, že se většina původních romských obyvatel protektorátu Čechy a Morava se stala obětmi holocaustu, zlomek přeživších s podlomeným zdravím, bídným oblečením, bez prostředků a střechy nad hlavou, hledali ve svých původních domovech způsob jak znovu začít žít. Pro mnohé úředníky, politické činitele i běžné obyvatelstvo to bylo neočekávané zjištění, které pro ně bylo těžko řešitelné. Majorita pro jejich odlišný způsob života Romy považovala za přítěž a nacistické řešení tzv. cikánské otázky jim přinášelo ve své podstatě úlevu. Nálada obyvatelstva podpořená zakořeněnými stereotypy byla navíc v chaotických poválečných letech posilována vlivem nacionalistických a xenofobních představ o „očistě národa od nežádoucích živlů“. Romské osady byly srovnány se zemí, jejich drobný majetek byl rozprodán. Na poli pracovních příležitostí Romy limitoval nejenom jejich špatný zdravotní stav, ale také odmítavé postoje majority. Národní výbory v několika slováckých obcích zaslaly již v červnu roku 1945 na Zemský národní výbor do Brna, v které vyslovovaly obavy z návratu: „cikánů,... kteří přes utrpení, které prožívali, se nepolepšili, štítí se práce, kradou“ a navrhovaly soustředit romské obyvatelstvo do několika obcí v pohraničí.¹⁷³

Na naše území směřovali Romové ze sousedních států, přičemž nejvýznamnější migraci představovali slovenští Romové, kteří ihned v roce 1945 a v nejbližších letech přicházeli do průmyslových českých měst a do uvolněného pohraničí Čech a Moravy za prací. Důvodem takové migrace byla větší hospodářská zaostalost a zpusťování východního Slovenska po válce a také stigmatizující pečeť nízkého sociálně-společenského postavení. Jejich příchod probíhal bez jakékoliv organizace spontánně. Důsledkem tohoto velkého migračního pohybu zejména z východního Slovenska je převaaha Romů ze skupiny slovenských Romů, kterých je na území Čech a Moravy od 50. let cca 85%.¹⁷⁴

¹⁷²HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.50. ISBN 80-7106-615-X.

¹⁷³PAVELČÍKOVÁ, N. *Milý Bore--: profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. 1. vyd. Brno: Historický ústav AV ČR, 2003, s.327-328. ISBN 80-864-8812-8.

¹⁷⁴DAVIDOVÁ, E. Ke způsobu bydlení, obživy a odívání. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s.39. ISBN 80-85956-14-4.

Již 5. dubna 1945 vláda ČSR schválila Košický vládní program, který mimo jiné zaručoval Romům rovná práva a umožňoval jim rovnoprávné postavení ve společnosti. Tato svým způsobem pokroková reforma ovšem zůstala jenom ve své papírové formě, neboť byl stále ponechán v platnosti diskriminační Zákon o potulných cikánech z roku 1927, který byl zrušen až v roce 1950.¹⁷⁵

Ještě v prosinci téhož roku se na Zemském národním výboru projednávalo případné zřízení pracovních táborů pro Romy a opatření proti přílivu migrantů ze Slovenska. V říjnu roku 1946 se ministerstvo radilo o směrnicích pro „očistění pohraničního pásma od cikánů“ a v roce 1947 přišlo s návrhem samovolných komunit v pohraničí pro Cikány schopné asimilace a kárných středisek pro ty ostatní.¹⁷⁶

Konkrétní návrh vládního usnesení, které vypracovalo Ministerstvo sociální péče, podle něhož všichni Romové, kteří nebyli v trvalém pracovním poměru anebo svých chování ohrožovali klid a pořádek, měli být koncentrováni v pracovních koloniích, respektive ve výchovných a kárných střediscích a tam rozděleni na převychovatelné a neovladatelné, bylo předloženo 16. dubna 1947. Po roztřídění měly být rodiny určené k převýchově zařazeny do táborů s vlastní samosprávou, kde by dospělí pracovali a děti navštěvovaly školy. Neovladatelné rodiny měly být dodány do kárných táborů a postupně odsunovány do zemí, z kterých přišly na československé území.¹⁷⁷

Téhož roku 29. dubna 1947 mimořádný lidový soud v Berlíně odsoudil bývalého vězeňského funkcionáře z „cikánských“ táborů v Hodoníně a později v Osvětimi II – Březince Blažeje Didyho k odnětí svobody na doživotí. V roce 1961 byl podmíněčně propuštěn na zkušební dobu deseti let a v roce 1968 se mu zbytek zkušební doby prominul. V září roku 1948 mimořádný lidový soud zprošťuje viny za spáchané zločiny velitele „cikánského“ tábora v Letech Josefa Janovského.

Ačkoliv Romové během Norimberského procesu figurují v záznamech, k přímému svědectví byli vyzváni pouze sporadicky. Za jedno z takových ojedinělých svědectví lze označit výpověď Karla Höllenrainera, které skončilo jeho vlastním odsouzením na 90 dní pro pohrdání soudem. Stalo se tak po incidentu při identifikaci Dr. Wilhelma Beiglböocka. Když Karl Höllentrainer přistoupil k obžalovanému, neudržel se a vrhnul se na něho. Po incidentu se ho předseda senátu Walter Beals zeptal na důvody takového jednání, Karl Höllentrainer se omluvil a vysvětlil, že Wilhelm

¹⁷⁵ NEČAS, C. *Historický kalendář dějiny českých Romů v datech*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997, s.76-77. ISBN 80-7067-769-4.

¹⁷⁶ MAGINCOVÁ, D. *O protektorátu v sociokulturních souvislostech*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, s.175. ISBN 978-80-87378-79-3.

¹⁷⁷ NEČAS, C. *Historický kalendář dějiny českých Romů v datech*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997, s.76. ISBN 80-7067-769-4.

Beiglböck byl vrah, který mu zničil celý život, že mnohé jeho oběti zemřeli a on sám trpí křečemi a halucinací. Soudce Beals posoudil jednání Karla Höllentrainera jako neomluvitelné a odsoudil ho na 90 dní. O několik dní po dalších svědectvích o hrozivých experimentech trest snížil, ale udělal to mimo záznam.¹⁷⁸

Po válce pokračuje diskriminace Romů v celé střední a východní Evropě. Německo označilo veškerá opatření přijatá vůči Romům před rokem 1943 jako oprávněná, nikoli na základě rasové politiky. Takové rozhodnutí uzavřelo dveře k restituci tisíce romských obětí. Romům a Sintům tak v tehdejší Českoslovesku, stejně jako v ostatních evropských zemích, díky odepření statusu rasových obětí, zůstalo nacistické stigma asociálních žvlů a zločinců, které přinášelo pouze minimum solidarity.¹⁷⁹

4.2 Odškodnění romských obětí holocaustu

. Až do sedmdesátých let Německo nepřiznalo oficiální vinu za genocidu Romů a Sintů za druhé světové války. Do poloviny sedmdesátých let nebyl postaven žádný památník, který by uctil památku těchto obětí. Konečné vyrovnání se odehrávalo ve dvou rovinách, v první se jednalo o pomoc romských aktivistů těm Romům a Sintům, kteří se obávali požádat německý stát o odškodnění, v druhé rovině se aktivisté zasazovali o redefinici Romů.¹⁸⁰

V době komunistického režimu u nás měli být Romové asimilováni, z toho důvodu neexistoval zájem státních organizací na tom, aby jakýmkoliv způsobem diverzifikoval Romy jako skupinu etnickou, nikoli sociální. Romský holocaust se tak stal na dlouhou dobu nejenom u nás, ale také ve světě, holocaustem neznámým.¹⁸¹

První pokusy o odškodnění proběhly v 70. letech a týkaly se pouze několika desítek Romů, kteří si o ně zažádali a probíhali formou příplatku k důchodu.¹⁸²

V roce 1998 začal v České Republice působit Švýcarský fond s finančním vkladem švýcarských bank, který zamýšlel jednorázovou finanční podporu pro osoby,

¹⁷⁸ CROVE, D. *Reflections on the Roma and the Holocaust* [online]. [cit. 2014-04-05]. Dostupné z <http://deimos3.apple.com/WebObjects/Core.woa/DownloadTrackPreview/ushmm.org.1434142334.01434142337.1446635076.pdf>

¹⁷⁹ UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM. *Genocide of european Roma (gypsies) 1939 – 1945* [online]. [cit. 2014-04-05]. Dostupné z <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007333>

¹⁸⁰ BUDILOVÁ, L. *Romové a cikáni – neznámí i známí*. 1. vyd. Voznice: Leda, 2008, s. 29 – 30. ISBN 978-80-7335-119-9.

¹⁸¹ HOLOMEK, Karel. *Fenomén holocaust: sborník mezinárodní vědecké konference : Praha - Terezín, 6.-8. října 1999*. 1999. vyd. Redaktor Vojtěch Blodig. Praha: s.n., 1999, s.37.

¹⁸² HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. *Romové si žádají o příspěvek odškodnění o holocaust* [online]. [cit. 2014-04-05]. Dostupné z <http://hn.ihned.cz/c1-35680590-romove-zadaji-odskodneni-za-holocaust>.

kteře byly z důvodu rasy, náboženství, politického přesvědčení nebo z jiných důvodů pronásledovány, nebo se staly jinak obětmi holocaustu, šoa, stejně tak jako potomky obětí. Úmyslem bylo umožnění žádostí osob, které se narodily před 31. prosincem 1944, prožily válku na území Československa a doložily svou sociální potřebnost. Fond byl zaskočen, kolik žadatelů v ČR tyto podmínky splňuje, a tak došlo na zúžení definice příjemců na osoby, které prošly koncentračními tábory. Než k této změně definice příjemců došlo, založila Romská občanská iniciativa Ligu na pomoc romským obětem války a za vydatné mediální kampaně nashromáždila přibližně 3 000 žádostí o příspěvek především od osob, které válku prožily na Slovensku. Tito lidé však nové podmínky nesplňovaly. Jedinými žadateli, kteří nakonec příspěvek získali, bylo 221 moravských Romů, kteří byli zastoupeni Muzeem romské kultury v Brně.¹⁸³

Dalším programem byl program německé nadace Připomínka, odpovědnost, budoucnost zřizované v roce 2000 vládou Spolkové republiky Německo, žádosti pro nadaci v České Republice vyřizoval coby partnerská organizace Českoněmecký fond budoucnosti. O možnosti zde žádat se automaticky dozvěděli ti, kteří byli organizováni ve Svazu bojovníků za svobodu, dřívějším Svazu protifašistických bojovníků, tedy především čeští a moravští Romové a náhodně i ostatní romští žadatelé. Ostatním romským žadatelům se cesta k žádosti otevřela téměř náhodně. Nadace Připomínka, odpovědnost, budoucnost vyjednala kategorie v otevírací doložce „Ukrývání se před rasovou perzekucí“ a „Omezení osobní svobody“, které byly definovány tak, aby se do nich „vešli“ Romové perzekuováni nacisty ve Slovenském státě. Odhaduje se, že odškodněno bylo okolo 2 000 žadatelů, kterým byla vyplacena jednorázová peněžní částka 60 000,- Kč.¹⁸⁴

Poslední, spíše okrajový projekt, který realizovalo sdružení Adra, se vztahoval celoplošně na všechny Romy, kteří se narodili do roku 1945 a spočíval v rozdávání balíků s humanitární pomocí. Balíky obsahovaly poněkud diskutabilní obsahy, jeden byl potravinový a druhý obsahoval hygienické a kuchyňské potřeby.¹⁸⁵

---

¹⁸³DAŘILOVÁ, E. Odškodňovací programy v České Republice. [online]. [cit. 2014-05-04]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/romano-vodi/eva-zdarilova-odskodnovaci-programy-v-ceske-republice>

¹⁸⁴DAŘILOVÁ, E. Odškodňovací programy v České Republice. [online]. [cit. 2014-05-04]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/romano-vodi/eva-zdarilova-odskodnovaci-programy-v-ceske-republice>

¹⁸⁵DAŘILOVÁ, E. Odškodňovací programy v České Republice. [online]. [cit. 2014-05-04]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/romano-vodi/eva-zdarilova-odskodnovaci-programy-v-ceske-republice>

4.3 Odkaz holocaustu

Řecké slovo "trauma" je odvozeno od řeckého slovesa píchnout, bodnout, porazit a znamená ránu. V medicíně a chirurgii se používá pro poranění vzniklá poškozením těla. Tento termín převzal Freud pro psychické projevy, které pro něho představovaly jakoukoliv zkušenost, vyvolanou afekty, jako jsou děs, strach, stud anebo fyzická bolest. Termín duševního traumatu se vyvíjel a později byl redefinován vzhledem k vnitřním a vnějším okolnostem jako zkušenost, která konfrontuje mysl s podnětem, který je příliš silný na to, aby s ním dokázala naložit nebo se vypořádat jinak obvyklým způsobem.¹⁸⁶

Pokud by existovala taková možnost výběru, bylo by lepší si traumatické zážitky nepřipomínat a úplně je zapomenout. Ve hře jsou ovšem komplexní procesy, které se odehrávají jak na vědomé, tak na nevědomé úrovni a které nám brání zapomenout. Během druhé světové války spoluvězni často apelovali na přeživší, aby světu sdělili, co všechno se v koncentračních táborech dělo. Ti, ač tyto vzpomínky chtěli sdílet, naráželi bezprostředně po válce velmi často na nezáměr a někdy i nepřátelské přijetí, kdy se sousedé podívovali nad tím, co zde pohledávají, vždyť měli být pobiti v koncentračních táborech. Jejich majetek přešel do jiných rukou a vymýšleli se historicky tak, aby to vyhovovalo novým majitelům a jejich nové realitě.¹⁸⁷

Můžeme říct, že holocaust je jakýmsi symbolem hrůzy a neštěstí. Rozsah jeho nelidskosti lze určitým způsobem poměřovat počtem obětí. Jak ale lze změřit škody, které napáchala vzpomínka na plynové komory a krematoria? Před sebeobranou velí oběti vzít si poučení z historie a pravidlo zůstat naživu je nejvyšší hodnotou, vedle níž jsou ty ostatní směšně malé. Jak se přímá zkušenost obětí ztrácí v minulosti, vzpomínka na holocaust se zhušťuje v prostý příkaz přežít, neboť úspěch v životě je přežít ostatní. Kdo přežije, vyhraje. Brzy po konci války přišli psychiatři s koncepcí „viny přeživšího“, komplexního psychického onemocnění, kdy se přeživší ptají sebe sama, proč zůstali naživu, když tolik blízkých muselo zemřít. Radost těch, kteří přežili, byla trvale zkalena pochybováním a nejistotou a tím i dopady na jejich následnou vůli žít a uspět.¹⁸⁸

---

¹⁸⁶ TISCHLER, L. Koncept traumatu dříve a nyní. In: *Trauma, historie, svědomí: výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*. 1.vyd. Praha: Rafael Institut, 2010, s. 106. ISBN 978-80-87060-33-9.

¹⁸⁷GLASSMAN, G. Trauma a historie. Jak nakládáme s tím, co se stalo?. In: *Trauma, historie, svědomí: výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*. 1. vyd. Praha: Rafael Institut, 2010, s-16-17. ISBN 978-80-87060-33-9.

¹⁸⁸BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 309-310. ISBN 80-864-2923-7.

Po válce nedošlo k žádnému zhodnocení události a ani nebylo zvykem, aby lidé o prožitém utrpení a bolestných událostech mluvili. Oběti měli také obavy hovořit o svých pocitech a o hrůzách, kterými prošli, báli se vyvolání vzpomínek anebo chtěli chránit své děti. Následkem toho drtivá většina všech obětí holocaustu neobdržela žádnou pomoc a ani jí nehledala. Tito lidé pak často zůstávali zablokováni vztekem, hanbou a pocitem viny, což mělo nevyhnutelné následky na vztahy k dětem a partnerům.¹⁸⁹

Na konci šedesátých let minulého století americká novinářka a spisovatelka Helen Epstein, která se narodila v Praze, začala sbírat materiály pro budoucí knihu, která se týká dětí obětí holocaustu, jež se narodily po druhé světové válce. Děti holocaustu vyšly v roce 1979 a téměř okamžitě vzbudily velkou emocionální odezvu a zájem o toto téma a byly tak příčinou zahájení psychologických, historických a sociologických výzkumů.¹⁹⁰

Podle Bloomfieldové není vědomí přenosu traumatu mezi generacemi ničím novým: „V knize *Exodus ve Starém zákonu* je verš (20:5), který říká: *Nepravosti otců se přenesou na syny až do třetího a čtvrtého pokolení.*“ *Autor tohoto verše nemluvil o zděděných vlastnostech a trauma není totéž co nepravost, ale zdá se jasné, že lidé si byli vědomi přenosu vlastností mezi několika generacemi.*¹⁹¹

4.3.1 Rodiče a děti

Aby došlo k přenosu traumatické zkušenosti, musí být splněny dvě základní podmínky. Musí být traumatizovaný rodič a tento rodič musí mít dítě. Čím je toto dítě mladší, tím je zranitelnější. Malé děti vnímají své rodiče všemi svými smysly a snaží se na mateřské podněty harmonicky odpovídat. Takové reakce se ukládají do implicitní paměti a zůstávají po celý život. Jedná se o automatickou paměť, kterou Nürnberg připodobňuje k používání gramatiky v hovorové řeči anebo schopnosti používat přístroj. Pro děti jsou rodiče idealizovaným objektem, bohem. Když se dítě nedokáže sladit s rodičem, domnívá se, že je to proto, že zlobí anebo není poslušné. Ačkoliv dětská mysl

---

¹⁸⁹BLOOMFIELD, I. Oběti násilí proti skupinám. In: *Jak se vyrovnáváme s holocaustem?: výběr z textů ze seminářů "Prix Irene" 2003-2005*. 1. vyd. Praha: G plus G, 2006, s. 15-16. ISBN 80-86103-93-5.

¹⁹⁰EPSTEIN, H. *Děti Holocaustu*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 1994. s.233-244. ISBN 80-857-6927-1.

¹⁹¹ BLOOMFIELD, I. Přenos traumatu mezi generacemi. *Psychologie dnes*. Portál, roč. 1999, č. 2, s. 25.

po sedmém roku zvětšuje kapacitu pro kritické uvažování, implicitní paměť zůstává nedotknuta a může převažovat nad racionálním myšlením.¹⁹²

Trauma rodičů během druhé světové války zahrnovala ztrátu příbuzných, přátel, vyloučení ze společnosti, bezmoc, ponižování, bití, slabost, strach o holý život. Aby přežili, museli se tito lidé v takto traumatizujících situacích sladit podobně jako děti. Aktivovaly se takové okruhy, které zodpovídají za instinktivní chování. Mezi takové reakce patří útek, boj anebo přilnutí. Myšlenky přicházeli stejně jako u malých dětí útržkovitě. Taková podobná reakce přišla opět později po skončení války, kdy se přeživší trápili pocity viny za své přežití. Vzpomínky a pocity byli vytěsněné a staly se nesdílitelnou černou dírou. U přeživších a jejich dětí se objevovali těžké deprese a psychosomatické problémy.¹⁹³

4.3.2 Přenos traumatu na 2. generaci

Děti přeživších necítí právo na utrpení, často si kladou otázku, mám právo si stěžovat? Já přece nejsem ta oběť, to moje matka, otec. V takových situacích vyjadřují pocity koncentrovaného strachu a smutku. Žijí s konkrétní představou prožitého utrpení a přesto si nedokáží připustit, že mohou mít podobné pocity jako přímí přeživší. K tomu se velmi často domnívají, že tím, že by se soustředili na svou vlastní bolest, snížili by zkušenost svých rodičů. Taková situace může vytvořit toxické vztahové pozice, v nichž se mohou rozvinout symptomy podobné symptomům posttraumatické stresové poruchy.¹⁹⁴

Existuje více způsobů přenosu traumatu na dítě. Lidé, kteří přišli během války o příbuzné, se snažili okamžitě o vytvoření nové rodiny. Jejich děti měly nevědomky nahradit nežijící příbuzné, často byli i po příbuzných pojmenováváni. Tím jim byly přiřčeny určité role, které se měly v jejich životě naplnit. Často se stalo, že jedno z jejich dětí bylo nositelem nějakého rodinného odkazu na základě podobnosti se zesnulým příbuzným, očekávání rodičů byla pak značně zidealizovaná. Dítě pak bylo jakousi pamětní svící.¹⁹⁵

---

¹⁹²NÜRBERG, S. Transgeneračný prenos traumy holokaustu na druhú a tretiu generáciu. In: *Trauma, historie, svědomí: výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*. Praha: Rafael Institut, 2010, s. 122-123. ISBN 978-80-87060-33-9.

¹⁹³Tamtéž, s. 123 - 125

¹⁹⁴PAYRHUBER, G. Trauma holocaustu: realita nebo fantazie? Smíme ještě snít o lepším světě?. In: *Trauma, sen, svědomí: traumatizované skupiny - hojení - identita : výběr textů z mezinárodní mezioborové konference Prix Irene 2012, Praha*. 1.vyd, s. 24. Praha: Irene press. ISBN 978-80-905354-2-8.

Někteří rodiče nemohli truchlit za své příbuzné, neboť o jejich smrti nevěděli. V době odloučení žili v naději, že přežili. Po válce chtěli okamžitě na vše zapomenout a začít nový život. Dívali se na své děti a viděli v nich někoho jiného. Často se u traumatizovaných rodičů objevovala přílišná starostlivost, všude číhala zrada a neštěstí, nedůvěřovali nikomu a ničemu. Děti musely mít dostatek jídla, prožité trauma z hladu vedlo k zneužívání jídla pro vyjádření svých citů. V mnohých rodinách takové jednání vedlo k obezitě anebo poruchám příjmu potravy. Když dítě jídlo odmítalo, mohl to rodič brát velmi osobně. Děti tak žily úzkostmi vlastních rodičů.¹⁹⁶

Jakákoliv separace dítěte byla rodičem chápána jako možný definitivní stav. Tak velká citová blízkost byla nebezpečná. Rodiče nechtěli, aby jejich děti trpěly v případě odloučení tak, jako trpěli oni. V tomto pohledu mohly děti reagovat sebeobviňováním a o to víc se snažily k rodičům přiblížit, cítily potřebu je chránit. Starosti dětí nemohly nikdy dosáhnout utrpení jejich rodičů a mohly být rodiči bagatelizované. V případě neposlušnosti mohly být častované výroky, které odpovídaly identifikaci s agresorem. Nebyly výjimkou výroky typu: „Jsi horší než Hitler.“ apod.. Děti se často cítily méněcenné, identifikované s prožitými hrůzami. Tomu přizpůsobovaly své životy a bez toho, aby celkem jasně věděly proč, žily životy jiných, plné úzkosti, psychosomatických příznaků a neschopnosti zdravé separace svých rodičů.¹⁹⁷

Traumata se ale přenášela i mlčením, v rodinách se nemluvílo o vině a zahanbení. Kdyby je dítě přerušilo, ublížilo by rodiči. Dítě si tak do života odnášelo “černé díry“, které ovlivnily celý život 2. generace. Tyto děti celý život instinktivně plní potřeby svých rodičů na úkor svých přání, která jsou zdrojem pocitů viny. Děti nedělají to, v co samy věří anebo to, co by chtěly. V dospělosti se chovají úplně stejně ke svému partnerovi anebo k dětem, kolegům, přátelům.¹⁹⁸

Popsána je rovněž somatizace traumatických stop jak u druhé, tak u třetí generace.¹⁹⁹

---

¹⁹⁵NÚRBERG, S. Transgeneračný prenos traumy holokaustu na druhú a tretiu generáciu. In: *Trauma, historie, svědomí: výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*. Praha: Rafael Institut, 2010, s. 123-125. ISBN 978-80-87060-33-9.

¹⁹⁶NÚRBERG, S. Transgeneračný prenos traumy holokaustu na druhú a tretiu generáciu. In: *Trauma, historie, svědomí: výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*. Praha: Rafael Institut, 2010, s. 125. ISBN 978-80-87060-33-9.

¹⁹⁷Tamtéž, s. 125 - 127

¹⁹⁸Tamtéž, s. 125

¹⁹⁹PAYRHUBER, G. Trauma holokaustu: realita nebo fantazie? Smíme ještě snít o lepším světě?. In: *Trauma, sen, svědomí: traumatizované skupiny - hojení - identita : výběr textů z mezinárodní mezioborové konference Prix Irene 2012, Praha*. 1.vyd, s. 25. Praha: Irene press. ISBN 978-80-905354-2-8.

4.3.3 Vnuci

Děti Holocaustu, jak je nazvala Helen Epstein, mají v dnešní době již své děti, na které jsou přenášeny vžité stereotypy. Vnuci se setkávají se stejnými pocity jako jejich rodiče, ale v jejich případě ovšem často chybí kontext, zdroj. V tomto případě nerozumí svým úzkostem, přestože je považují za samozřejmé. Mohou se bát osamostatnit, mají partnerské problémy.²⁰⁰

V současné době tato 3. generace tak otevírá a zpracovává trauma obětí, které přežili holocaust. Specificky právě tím, že napříč generacemi zmizela explicitní vzpomínka na prožité trauma a v duši zůstala jakási černá díra, neznámý pocit prázdnoty, opředený nezpracovaným artefaktem strachu, úzkosti, agrese a viny.²⁰¹

---

²⁰⁰NŮRBERG, S. Transgeneračný prenos traumy holokaustu na druhú a tretiu generáciu. In: *Trauma, historie, svědomí: výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*. Praha: Rafael Institut, 2010, s. 127. ISBN 978-80-87060-33-9.

²⁰¹SKÁLA, M. Přednáška o traumatu. [online]. [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.psychopompos.cz/data/Skala-Trauma.pdf>

5 ORÁLNÍ HISTORIE

Mluvené slovo jako jedna z nejstarších forem lidské komunikace sehrávalo klíčovou roli při snaze člověka o uchování obrazu minulosti ve vztahu k současnosti a také k časům, které teprve nastanou. Na počátku byla taková potřeba vyjadřována prostřednictvím mytických vyprávění, bájí, pověstí a legend, neboť ještě předtím, než byl příběh uchován a zprostředkován dalším generacím pomocí písma, byla nosičem informací lidská paměť. Specifika lidské paměti, jimiž jsou výpadky, nepřesnosti, spojení s obrazotvorností, přizpůsobení příběhu k tomu, aby zaujmul, varoval, anebo oslavoval hrdinu, vedla k postupné modifikaci sdělení.²⁰²

Zahraniční historiografie používá metodu orální historie již od šedesátých let minulého století. Vývoj této metody šel ruku v ruce s vývojem záznamové metody, jejím zdokonalení a cenovém zpřístupnění a zájem, který zvedla, vedl v zahraničí k zakládání společností, institutů a asociací, kde se soustřeďovali specialisté i zájemci o tuto problematiku. V současné chvíli je orální historie velmi dobře rozpracována, existuje zde bohatá literatura a vychází odborné časopisy.²⁰³

Orální historie je součástí kvalitativního výzkumu a je charakterizována několika rysy, které ji odlišují od jiných metod tím, že se snaží dávat prostor opomíjeným a tzv. bezdějným vrstvám společnosti, reflektuje individuální prožitky a rozměr každodennosti.²⁰⁴

Vaněk orální historii definuje jako: *„řadu propracovaných, však stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, či osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.“*²⁰⁵

Prakticky se jedná o nahrávaný rozhovor formou otázka a odpověď, který je veden tazatelem. Tazatel má povědomí o osobnosti dotazovaného, dotazovaný je

---

²⁰²VANĚK, M. *Orální historie: metodické a "technické" postupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, s. 9. ISBN 80-244-0718-3.

²⁰³VANĚK, M. *Možnosti a meze orální historie při výzkumu českého exilu*. [online]. s. 399-404 [cit. 2014-05-09]. Dostupné z: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Historica%2031-2002/historica31-38.pdf>

²⁰⁴VANĚK, M, P MŮCKE a H PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 16. ISBN 978-807-2850-891.

²⁰⁵Tamtéž, s. 11

informovanou osobou, který vypráví své dojmy, zkušenosti a názory na předmětné téma, takový rozhovor se stane pramenem přístupným dalším badatelům.²⁰⁶

Rozhovory vycházejí z minulých prožitků jednotlivce, jsou ovlivňovány časovým odstupem, prostředím ve kterém vznikají, závisejí na osobních motivech dotazovaného. V porovnání s jinými prameny jsou bytostně subjektivní. Tato subjektivita je však kvalitou a součástí, kvůli níž jsou rozhovory pořizovány.

Prostřednictvím orální historie je možné se dostat k novým faktům, poznatkům, které obohacují dosavadní obraz dějin a dějinnému líčení dodávají jeho individuální rozměr.²⁰⁷

5.1 Rozhovory

Rozhovory byly vedené s vlastní rodinou autorky, což se na první pohled může jevit dvousečně, neboť i při maximální snaze o odstup se nelze úplně zbavit jisté subjektivity. Na druhou stranu kvalita rozhovoru, kterou Vaněk označuje jako nejdůležitější část v metodice orální historie, je založená na budování vztahu mezi narátorem a tazatelem a předpokladem kvalitního příběhu, který bude odrazem osobnosti svého vypravěče, je důvěra.²⁰⁸

Podle Vaňka je přínosný přístup takový, kdy tazatelova role není jakkoli zručným a odborně erudovaným předstíráním, i když tazatel nemůže narátorovu důvěru opětovat stejnými autentickými informacemi, autentický by měl být zájem o narátorovu osobnost, musí být upřímný, nikoli rutinně předstíraný, i když činy či postoje narátora nemusí být ve shodě s tazatelovými zásadami a postoji.²⁰⁹

5.1.1 Narátoři

Libuše J. - narozená v květnu roku 1948 v Chabařovicích, okr. Ústí nad Labem jako nemanželské dítě Růženě Čermákové a Václavu Jelínkovi. Otec po několika měsících emigroval do Švédska, kde později založil novou rodinu a v roce 1991 také

²⁰⁶VANĚK, M. Možnosti a meze orální historie při výzkumu českého exilu. [online]. s. 399-404 [cit. 2014-05-09]. Dostupné z: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Historica%2031-2002/historica31-38.pdf>

²⁰⁷VANĚK, M, P MÜCKE a H PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 20-21. ISBN 978-807-2850-891.

²⁰⁸Tamtéž, s. 83

²⁰⁹MÜCKE, P a VANĚK, M. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454.

zemřel. Libuše vyrůstala se svou matkou. Matka Růžena Čermáková před válkou žila kočovným životem se svým romským partnerem. V období druhé světové války byla deportována do Osvětimi a její děti do tzv. cikánského tábora v Letech. Růžena Čermáková přežila tři roky v Osvětimi a dalších koncentračních táborech, z jejich dětí přežil internaci jak v Letech, Osvětimi a Buchenwaldu, jediný syn Josef.

Libuše vyrůstala sama s matkou Růženu Čermákovou, která měla po návratu z koncentračního tábora podlomené zdraví, byla negramotná, nemajetná a odkázána pouze na výpomocné práce.

Z pohraničí, kde se Libuše narodila, se v době zahájení školní docházky rodina vrátila do okolí středočeského Miletína, rodného města matky Růženy. V Jindicích a později Bečvárech strávila Libuše dětství. Později se chtěla vyučit obuvnicí, ale učení přerušila kvůli otěhotnění. Společně s budoucím manželem Jiřím Č. se mladá rodina přestěhovala do Kladna. O několik měsíců později se páru narodila prvorozená dcera Libuše, která zemřela pár hodin po porodu. V době plnoletosti se Libuše a Jiří sezdali, Jiří přijmul na žádost Růženy Čermákové příjmení Procházka.

V roce 1966 se manželům narodila dcera Jiřina, v roce 1968 dcera Ladislava a v roce 1974 dcera Jitka. Libuše byla nejdříve v domácnosti, poté pracovala v zemědělství a jako dělnice na tehdejší Československé dráze. V roce 1988 bylo manželství po dlouhotrvající krizi rozvedeno. Libuše založila novou rodinu s partnerem Bohumilem J. a ze vztahu se jim narodila v roce 1987 dcera Lucie.

Jiřina M. - dcera Libuše J. a vnučka Růženy Čermákové, narozená v květnu 1966 v Kladně. Po základní škole vystudovala SOU strojírenské a vdala se. Má čtyři děti a zároveň je babičkou dvou vnoučat. V současné době žije s partnerem v Kolíně, je rozvedená a pracuje ve svém oboru.

Ladislava K. - dcera Libuše J. a vnučka Růženy Čermákové, narozená v říjnu 1968 v Kladně. Po základní škole vystudovala SPŠ strojní a vdala se. Má tři děti. V současné době žije se svým manželem v Kolíně a pracuje jako účetní.

Lucie K. - dcera Libuše J. a vnučka Růženy Čermákové, narozená v červnu 1987. Po základní škole vystudovala SZŠ a pracovala jako zdravotní sestra. Má jedno dítě a v současné době žije se svým manželem v Kolíně a je na rodičovské dovolené.

5.1.2 Tazatelé

První, druhý a třetí rozhovor: Jitka Hensel - Dcera Libuše J. a vnučka Růženy Čermákové, narozená v červenci roku 1974. Vystudovala SZŠ a pracovala jako zdravotní sestra. Má čtyři děti. V současné době žije se svým manželem v sousedství Prahy, pracuje jako obchodní manažer a dokončuje magisterské studium.

Druhý rozhovor probíhal současně za účasti Mgr. Michala Schustera, který je historikem Romského muzea v Brně. Nahrávka je archivována pro badatelské účely muzea.

5.1.3 Příprava

Pro zvládnutí orálně historického pohledu je příprava nezbytná. Je nutné zjistit co nejvíc o zkoumaném tématu z dostupných zdrojů tak, aby byl tazatel schopen se orientovat v historii sledovaného období a problematice.²¹⁰

V rámci přípravy tazatelka nastudovala problematiku věnující se danému dějinnému období, dále byly provedeny badatelské práce a to jak na poli zkoumání dobového tisku, tak v oblasti archiválií a kronik.

Rovněž byla vynaložená velká snaha o správné zvládnutí metody orální historie. Při rozhovorech byl kladen důraz na správný postup. Partnerský přístup nebyl problémem již z podstaty rodinné atmosféry a zároveň byl kladen důraz na vyvarování se určitých chyb, ke kterým často při vedení rozhovoru dochází a kterými, dle Vaňka, nejčastěji jsou: bagatelizace „to zase není tak zlé“, diagnostikování „myslím, že jste měl problém s matkou“, zkoušení, které může vést k pasivnosti narátora, interpretace „myslím, že jste vlastně chtěl říct“, moralizování „ale to jste nemusel dělat“ a intelektualizace, kdy tazatel vysvětluje, proč udělal to, co udělal, je nutné mít na paměti, že orální historie není terapeutické sezení.²¹¹

---

²¹⁰VANĚK, M, P MÜCKE a H PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 87. ISBN 978-807-2850-891.

²¹¹VANĚK, M, P MÜCKE a H PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 89. ISBN 978-807-2850-891.

5.1.4 Fáze rozhovoru, přepis, redakce

Před rozhovory proběhlo seznámení narátorů s projektem, jeho cílem, smyslem a s postupem práce. Narátoři byli informováni o deponování rozhovorů v písemné podobě v knihovně Univerzity Jana Amose Komenského.

Rozhovor probíhal u narátorů Jiřiny M. a Ladislavy K. ve dvou fázích, u Libuše J. ve třech fázích a v případě Lucie K. byl pořizovaný rozhovor ve fázi jediné. Otázky k rozhovoru byly připravené a tvořily kostru celého rozhovoru. Byly pokládány otevřené otázky typu: Jak prožívala vyprávění o koncentráku? Co dělala v koncentráku celé dny? Jak mluvila o práci, kterou v koncentráku vykonávala?...

Z rozhovoru byl pořizovaný audiozáznam, který je uložený ve formátu MP3 v archívu autorky práce. Rozhovory, které byly vedené 31. března jsou deponovány pro badatelské účely v Muzeu romské kultury v Brně.

Po rozhovorech byl pořizen detailní přepis, který měl za úkol zachytit přesný smysl a obsah rozhovoru, stylistická a jazyková specifika. Po přepisu rozhovoru následovala redakce rozhovoru v maximální snaze zachovat individuální rysy vyprávění narátorů ve shodě s původním vyprávěním. Redigované rozhovory je možné nalézt v příloze práce.

Ukázka přepisu rozhovoru:

J.H.: Můžeš si znovu vzpomenout na babičku? Jaká byla, co jste společně podnikaly?

J.M.: My jsme třeba chodily krávám na pampelice, protože jsme měli tyhlecty různý chovy králíků a zvířata vůbec, takže jsme chodily brzy ráno třeba na trávu....defakto ona se o nás všechny starala, protože byla doma, máma chodila krmit, dělala v prasečáku, takže ráno odešla, babička nás budila, měla takovou běžnou starost o nás ... pak nás poslala do školy, my jsme došly do školy, a když jsme šly ze školy, už jsme měly uvařeno, v neděli nebo v sobotu jsem s ní chodila do kostela, asi do takových, co já si pamatuju, přibližně osmi let nebo sedmi let, ona byla velmi pobožná ,ona se každé večer modlila. Já jsem s ní dlouho spala, protože jsme byly dvě holky a Ladka byla malá, tak spala zřejmě s rodičema, to si už nemůžu nějak vybavit. Takže než nás dali dohromady, tak jsem spala jako s babičkou v obýváku, protože jsme měli 3+1 a ona furt něco večer drmolila, modlila se a já ji chodila poslouchat, vždycky říkala : „ Běž vocajď, běž si lehnout.“. O víkendu jsme chodily společně do kostela, kde jsem dostávala takový nějaký pobožný obrázky, který jsem měla dlouho schovaný. Také jsme chodily na dlouhý procházky, starala se o ty zvířata.... často jí bolelo břicho ...

ona nosila pás z toho koncentráku, protože vždycky když vzpomínala , vzpomínala na nějakýho toho Mengele, který jí teda jakoby udělal převrat v břiše a musela nosit nějaký univerzální pás, asi jenom pro ní bych řekla. A ten si upínala, navíc byla hodně silná, taková kurpulentní. Pamatuju si, že naši odjeli na dovolenou nebo někam na týden a já jsem s ní ten týden zůstala doma a pamatuju si, že uvařila brambory s tvarohem, tohle mi utkvělo v paměti.

Často jsme poslouchaly rádio, vždycky v jednu hodinu byla pohádka ,takže to jsme si vždycky sedly ke stolu a ona si vždycky dala takhle hlavu, čelo na ruce a usnula.

J.H.:Když babička vypravovala o koncentráku doma, jaké to pocity v Tobě vzbuzovalo?

J.M.: Hrozně smutný, protože ona vlastně jenom u toho brečela, vzpomínala na ty svoje děti, který tam ztratila a vzpomínala na to, jak to tam bylo těžký, třeba jak šli ten pochod smrti a jak vedle ní prostě padali ty lidi a nebo že třeba neměli co jíst, tak prostě jedli třeba slupky z hnoje nebo prostě co se jim tam prostě naskytlo, tak to prostě jedli. Že chodili na nějaký lněný pole a brali se ten na tu ubykaci a tam to prostě namáčeli do té teplý vody, kterou dostávali jako polívku, tak aby se najedli a vím, že vždycky říkala, že celý tři roky neměla menstruaci, což já si pamatuju a nemůžu do dneška pochopit. Když vzpomínala, vždycky začala brečet a my jsme ji říkali : „Babi,tak radši nevypravuj.“ ...

Ukázka redigovaného rozhovoru:

J.H.: Můžeš si znovu vzpomenout na babičku? Jaká byla, co jste společně podnikaly?

J.M.: Chovali jsme králíky a další domácí zvířata, tak jsme z babičkou chodily na trávu a pampelice. Máma pracovala v prasečáku a babička se o nás o všechny starala, ráno nás budila, vypravovala do školy a když jsme přišly ze školy, už jsme měly uvařeno. V sobotu nebo v neděli jsem s ní chodila do kostela, ona byla velmi pobožná a každé večer se modlila. Měli jsme 3+1, Ladka spala s rodičema, protože byla malá a já s babičkou v obyváku. Babička se vždycky večer modlila, něco drmolila a já ji chodila poslouchat, vždycky pak říkala:„ Běž vocajď, běž si lehnout.“. V kostele, kam jsem s ní chodila, jsem dostávala takový pobožný obrázky, který jsem měla dlouho schovaný.. Vzpomínala na nějakýho toho Mengele, který jí akoby udělal převrat v břiše. To břicho jí často bolelo, musela nosit takový speciální pás jenom pro ní. Často jsme poslouchaly rádio, vždycky v jednu hodinu byla pohádka, to jsme si vždycky sedly ke stolu a ona si vždycky dala takhle hlavu, čelo na ruce a usnula.

J.H.:Když babička vypravovala o koncentráku doma, jaké to pocity v Tobě vzbuzovalo?

J.M.: Hrozně smutný, protože ona přitom jenom u toho brečela. Vzpomínala na ty svoje děti, který tam ztratila a na to, jak to tam bylo těžký, jak třeba šli ten pochod smrti a vedle padali ty lidi. Když neměli co jíst, tak jedli třeba slupky z hnoje nebo co se jim tam naskytlo. Chodili na nějaký lněný pole a brali se ten len na tu ubykaci, tam to namáčeli do teplý vody, kterou dostávali jako polívku. Říkala, že celý tři roky neměla menstruaci, tohle si dobře pamatuju a nemůžu do dneška pochopit. Když vzpomínala, vždycky začala brečet a my jsme ji říkali : „Babi,tak radši nevypravuj.“ ...

5.1.5 Analýza a interpretace

Analýza a interpretace je závěrečnou fází orálně historického výzkumu, ale nepředstavuje oddělenou část výzkumu. Kvalitativní výzkumy se vyznačují induktivním postupem bádání, který je založen na usuzování z jednotlivého na obecné. Takovým způsobem uvažování vytváříme hypotézy na základě získaných empirických faktů. Rozbor a výklad jsou tedy všudypřítomným prvkem kterékoliv části výzkumu a jako takové výzkum konstitují.²¹²

Interpretace není definitivním výsledkem, protože ukončenost a výlučnost se neslučuje s povahou kvalitativních výzkumů.²¹³ Pro orální historii platí pravidla pro kvalitativní výzkumy obecně, kdy jde o proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník během něj vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.²¹⁴

---

²¹²VANĚK, M, P MÜCKE a H PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 122-124. ISBN 978-807-2850-891.

²¹³Tamtéž, s. 125

²¹⁴CRESWELL, J.W. In VANĚK, M, P MÜCKE a H PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 122-124. ISBN 978-807-2850-891.

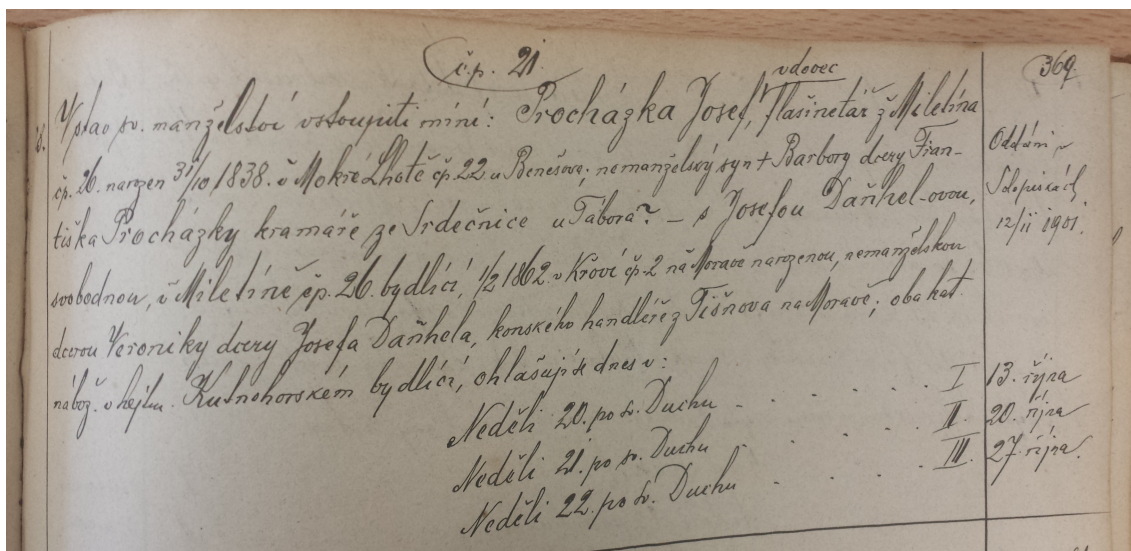

6 RŮŽENA ČERMÁKOVÁ A POTOMCI

6.1 Usedlíci

6. června 1906 se v Miletíně na Kutnohorsku manželům Procházkovým narodila dcera Růžena. Místnímu řemenářovi Josefovi Procházkovi v době narození dcery bylo 67 let a jeho ženě Josefě Procházkové, rozené Daňhelové, bylo 44 let. Josefa Procházková byla původem z Křoví na Moravě a do manželství vstupovala s nemanželským synem Antonínem Daňhelem, narozeným roku 1891 v Jamné v Tišnově u Brna.²¹⁵

Obrázek 6: Prohlášky snoubenců

Zdroj: Státní oblastní archiv Kutná Hora²¹⁶

Z hlášení okresních hejtmanství v roce 1909 měli Romové domovské právo v 57 obcích. Bylo možné se setkat s Romy nejrůznějšího sociálního postavení, jedni se nadále toulali po Čechách, handlovali s koňmi a prodávali bačkory a látky, pletené opálky a levné ozdobné předměty anebo prováděli obvyklé hádání z ruky a karet. Bylo též možné potkat brusiče, medvědáře i potulné šumaře.²¹⁷ Ačkoliv romské osady byly v té době běžným úkazem zejména na Moravě a české země byly spíše výsadou

²¹⁵Státní okresní archiv Kladno, fond Farní úřad Solopysky, inv. č. 83, Ohlášky snoubenců, 1871 – 1920.

²¹⁶Státní okresní archiv Kladno, fond Farní úřad Solopysky, inv. č. 83, Ohlášky snoubenců, 1871 – 1920.

kočujících Romů, obce s usedlými Romy nebyly výjimkou. O rodném Miletíně Růženy Čermákové, roz. Procházkové a její rodině lze nalézt zmínku: „*Do naší obce příslušelo několik cikánských rodin. Jejich počátek v naší obci se datuje z první poloviny devatenáctého století, kdy bývali v obci ještě obecní pastýři. Zdejší obecní pastýř Procházka dostal domovskou příslušnost v Miletíně. Pak se oženil s cikánkou. A jejich potomci se ženili a vdávali jen s cikány.*“²¹⁸

Rodina žila v Miletíně, kde obývala s dalšími romskými rodinami obecní domek tzv. „pastoušku“. Otec Růženy Čermákové byl místním řemenářem, živil se výrobou sedel a pásků, Růžena Čermáková později na něj vzpomínala jako na hodného člověka, který uměl zajistit svou rodinu, teprve po jeho smrti začala rodina sociálně strádat. Zajímavé je, že otec měl zdravotní handicap, byl slepý, tento fakt Růžena z pozice dítěte ovšem nevnímala, dcera Libuše tento moment popisuje „*Nevěděla, že je slepý, až potom, že jí to došlo, že jí měřil a říkal jí, pojď si stoupnout tady Růženko a já se podívám jak jsi velká.*“ (ukazuje, jak jí sahal na hlavu)²¹⁹

O usedlém způsobu života rodiny vypovídá i svědectví pamětnice Jitka Vlasáková, dcera bývalého sedláka ze sousední vsi Jindice: „*Naše rodina ji znala, vždyť můj táta byl s jejím bráchou na vojně, on tam ten její brácha umřel a můj táta o něm často mluvil. Vždycky říkal, Růža z Miletína...*“²²⁰

Růžena Čermáková nikdy nenavštěvovala ani jednu třídu obecní školy, ačkoliv v této době byly podmínky ke školní docházce splněny jak po stránce legislativní, tak po stránce technické, neboť do roku 1919 děti docházely do blízkých Solopysk a v roce v září roku 1919 byla zřízena miletínská škola, do které bylo téhož roku zapsáno 38 dětí a 6 dětí „cikánských“.²²¹ Patrně i z tohoto důvodu Růžena Čermáková častokrát zdůrazňovala touhu školu navštěvovat, ale sociální slabost rodiny za hranicí chudoby společně s tím, že vzdělání Romové nepokládali za podstatné, neboť ani znalost psaní a čtení neměnila nijak jejich situaci, vedla k tomu, že nikdy nenavštěvovala ani jednu třídu obecní školy: „*Maminka říkala, že chtěla chodit do školy a že to nešlo, protože když byla malá, umřel jí tatínek. Že si vlezla pod postel a její maminka jí holí donutila vylézt, takže dělala u sedláka, když byla malá. Vyprávěla, že tam třeba dělali chleba, ráno musela přijít a obhospodařovat věci. Neměla vůbec lehký celý život*“²²²

²¹⁷ DANIEL, B. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1995, s. 122. ISBN 80-7067-395-8.

²¹⁸ ZATŘEPÁLEK, S. *50 let družstevního zemědělství a dějiny jednotlivých obcí spojených do zemědělského družstva*. 1. vyd. Onomyšl: Zemědělské družstvo Onomyšl, 2007. s. 159.

²¹⁹ Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²²⁰ Rozhovor s Jitkou V. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²²¹ ZATŘEPÁLEK, S. *50 let družstevního zemědělství a dějiny jednotlivých obcí spojených do zemědělského družstva*. 1. vyd. Onomyšl: Zemědělské družstvo Onomyšl, 2007. s. 159 -160.

²²² Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

Dětství a dospívání strávila Růžena službou u místních sedláků, krátká zmínka, která ale výstižně přibližuje nízký životní standard Růženy Čermákové, se nachází ve sčítacích archích z února roku 1921, kde je v kolonce u jména jejího i její matky uvedeno „žebračka“.²²³

Obrázek 7: Sčítací arch z 16. února 1921 – první a poslední strana

Sčítací arch budiž vyplněný připraven k odevzdání od 16. února 1921 v 8 hodin ráno počínaje.

SČÍTACÍ ARCH

pro bytovou stranu (ústav) *Pláček Antonín*

Rodové číslo	Příjmení (jméno rodinné)	Jméno (křestní)	Příbuzenský neb jiný poměr k majiteli (viz u přednoství domácnosti)	Pohlaví, zda mužské či ženské	Rodinný stav, zda 1. svobodný -3, 2. ženatý, vdavá 3. ovdovělý -4, 4. soudně rozvedený -5 neb rozloučený -6	Rodný den, měsíc a rok (narozen -a)			Rodíště: a) Rodná obec b) Soudní okres c) Země	Od kdy bydlí zapsaná osoba v obci?	Domovská příslušnost (a) Domovská obec b) Soudní okres c) Země) a) státní příslušnost
						den	měsíc	rok			
1	2	3	4	5	6	7			8	9	10
1	<i>32000</i> <i>Pláček</i>	<i>Antonín</i>	<i>přednoství domácnosti</i>	<i>mužský</i>	<i>vdovec</i>	<i>12</i>	<i>12</i>	<i>1875</i>	<i>Nová Ves</i>	<i>od narození</i>	a) <i>Miletín</i> b) <i>Mhl. Janovice</i> c) <i>Čechy</i>
2	<i>Procházka</i>	<i>Josef</i>	<i>50</i>	<i>mužský</i>	<i>vdovec</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1887</i>	<i>Nová Ves</i>	<i>od narození</i>	a) <i>Miletín</i> b) <i>Mhl. Janovice</i> c) <i>Čechy</i>
3	<i>Procházka</i>	<i>Růžena</i>	<i>52</i>	<i>ženská</i>	<i>svobodná</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>1906</i>	<i>Miletín</i>	<i>od narození</i>	a) <i>Miletín</i> b) <i>Mhl. Janovice</i> c) <i>Čechy</i>

Země *Čechy* Ulice neb náměstí _____
 Soudní okres *Mhl. Janovice* Číslo domu *26*
 Obec *Miletín* (orientační nové)
 Osada (Městská čtvrť) _____ Číslo bytu _____

Národnost (mateřský jazyk)	Náboženské vyznání	Znalost čtení a psaní	Povolání						Poznámka
			Druh povolání	Postavení v povolání	Bližší označení závodu podniku, míry, úradu, v němž se vykonává toto povolání	Druh povolání dne 16. července 1914	Postavení v povolání		
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
<i>čechy</i>	<i>římsko-katol.</i>	<i>dobře</i>	<i>železnice</i>	<i>přednoství domácnosti</i>	—	<i>ne</i>	—	—	<i>126</i>
<i>čechy</i>	<i>římsko-katol.</i>	<i>3</i>	<i>žebračka</i>	<i>žebračka</i>	—	<i>ne</i>	<i>žebračka</i>	<i>žebračka</i>	<i>127</i>
<i>čechy</i>	<i>římsko-katol.</i>	<i>1</i>	<i>žebračka</i>	<i>žebračka</i>	—	<i>ne</i>	<i>žebračka</i>	<i>žebračka</i>	<i>128</i>

Zdroj: Státní oblastní archiv Kutná Hora²²⁴

Rakousko-uherské právní normy stigmatizovaly Romy jako asociální živel, který se musí přizpůsobit normálnímu způsobu života a tato situace přetrvávala i v době první republiky. Ve dvacátých letech se prohlubovala sociální diferenciacce, na jedné

²²³Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 6, korespondence - rezidua, 1894 – 1945.

²²⁴Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 6, korespondence - rezidua, 1894 – 1945.

straně se zvyšovalo bohatství mocných a na druhé rostla bída a nouze chudých. Vláda ve snaze řešit tzv. cikánskou otázku navrhla v roce 1927 zákon, který s výjimkou Bavorska neměl v Evropě díky své represivní formě obdoby.²²⁵ Rok 1927 byl však důležitý pro jednadvacetiletou Růženu ještě z jiného důvodu. 13. května jí byl vydán domovský průkaz v obci Miletín.²²⁶

Obrázek 8: Seznámení vydaných průkazů domovských

Seznamování vydaných průkazů domovských.

Číslo postřepné	Jméno a příjmení toho, komu domovský průkaz byl vydán	Stav nebo zaměstnání	Rok naro- zení	Svobodný nebo ženatý	Domovský průkaz byl vydán			Co bylo vydáno				Pozámka	
					dne	měsíce	roku	Domovský list	Kužka pracovní	Kužka šlechtilská	Pozámka		
232	Procha, Jozef	sebnice	1896	svobodný	15	červen	1925	/					
233	Procha, Jozef	sebnice	1906	svobodný	19	červen	1925	/					
234	Procha, Jozef	sebnice	1873	ženatý	15	červen	1925	/					
235	Procha, Jozef	sebnice	1909	svobodný	19	červen	1926	/					
236	Procha, Jozef	sebnice	1907	svobodný	25	červen	1926	/					
237	Procha, Jozef	sebnice	1908	svobodný	25	červen	1926	/					
238	Procha, Jozef	sebnice	1864	ženatý	25	červen	1926	/					sepsaný vyřazen dne 20. 7. 1942
239	Procha, Jozef	sebnice	1905	ženatý	25	červen	1926	/					
240	Procha, Jozef	sebnice	1897	ženatý	7	únor	1927	/					
241	Procha, Jozef	sebnice	1858	svobodný	19	červen	1927	/					umrtován 1. 11. 1942.
242	Procha, Jozef	sebnice	1894	svobodný	18	červen	1927	/					vyřazen 18. 5. 1943
243	Procha, Jozef	sebnice	1906	svobodný	13	květen	1927	/					
244	Procha, Jozef	sebnice	1911	svobodný	2	červen	1927	/					
245	Procha, Jozef	sebnice	1909	svobodný	11	červen	1927	/					
246	Procha, Jozef	sebnice	1911	svobodný	30	červen	1927	/					
247	Procha, Jozef	sebnice	1892	svobodný	27	září	1927	/					

Zdroj: Státní okresní archiv Kutná Hora ²²⁷

6.2 Ode vsi ke vsi

Růžena Čermáková až do roku 1927 pracovala ve službě u sedláka, kde jí, dle jejího vyprávění tak, jej interpretuje její dcera, měli rádi a cenili si její práce.²²⁸

²²⁵ DANIEL, B. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1995, s. 126. ISBN 80-7067-395-8.

²²⁶ Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 1, Kniha vydaných domovských listů, 1885 – 1945.

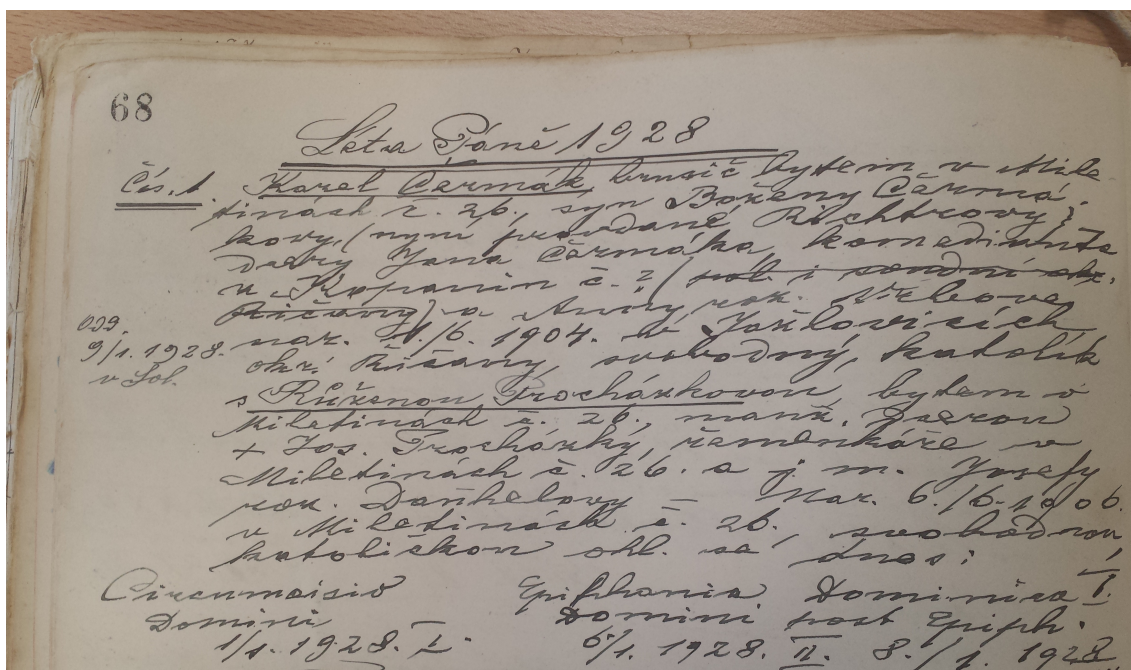
²²⁷ Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 1, Kniha vydaných domovských listů, 1885 – 1945.

²²⁸ Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

Na začátku roku 1928 se Růžena vdala za Karla Čermáka, brusiče²²⁹.

Sňatek, tak jak popisuje dcera Růženy Čermákové, nebyl úplně dobrovolný. Delší dobu o ní usiloval Rom Karel Čermák, který jezdil do vesnice nabízet své služby, Růžena Čermáková jej však nechtěla, musela ovšem ustoupit přání své matky a Karla Čermáka si vzít. „On mluvil s tou její maminkou a že se mu její dcera líbí a měl by o ní zájem. Jenomže moje maminka řekla, že si ho nebude brát, že ho nechce. Pak odjel a její mamince řekl, že se vrátí. Vrátil se druhý rok a už bylo dohodnutý, že se vezmou a moje maminka si ho tedy vzala.“²³⁰

Obrázek 9: Ohlašní kniha snoubenců

Zdroj: Státní okresní archiv Kutná Hora²³¹

Zdali byly jediným motivátorem osobní sympatie její matky Josefy Procházkové k nápadníkovi je ale nejisté, neboť přibližně v této době obec nabízela finanční motivaci, pokud se žena romského původu vdala a odjela z obce. V roce 1933 je předmětem jednacího protokolu ze dne 23. listopadu: „Dojednání s Hlaváčkem a legitimování 6 dětí...“ tedy rozhodnutí o podpoře 1 600 Korun po vdavkách a

²²⁹ Státní okresní archiv Kladno, fond Farní úřad Solopysky, inv. č. 84, Ohlášky snoubenců, 1920 – 1949.

²³⁰ Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²³¹ Státní okresní archiv Kladno, fond Farní úřad Solopysky, inv. č. 84, Ohlášky snoubenců, 1920 – 1949.

legitimování dětí na Antonína Hlaváčka.²³² V roce 1939 je v jednacím protokolu o schůzi obecního zastupitelstva jednání mimo jiné i žádost jakéhosi Karla Hajníka „o příspěvek pro svou nevěstu cikánku Marii Procházkovou“ s následujícím rozhodnutím, „...bude mu vyplacen obvyklý peníz, který obec svým cik.přisl.žen.pohlaví poskytuje, tj.asi 200Kč(dvě stě K).“²³³

Vdavky měly pro Růženu Čermákovou negativní dopad, musela se přizpůsobit kočovnému životu svého manžela a ztratila domovské právo v rodné obci.²³⁴

V tomto prvním a jediném manželství, se narodili tři chlapci, Čermák Josef, narozen 13.února 1928 v Přitokách v okrese Kutná Hora, Čermák František, narozen 29.5.1929 a Čermák Karel narozený 18.června 1931 v Onomyšli, rovněž v okrese Kutná Hora²³⁵.

Manželství však nemělo dlouhého trvání, neboť její muž zemřel několik let po svatbě: „Jestli mu bylo sedmadvacet nebo tak nějak, říkala, že ho vezla v nějakým povoze a že jí hrozně natékal a že neměla na doktory, na nic, tak ho vezla někde na Vinohrady a tam jí ho vzali, prohlídli, ona byla těhotná tenkrát taky a oni jí řekli, že si myslí, že ten její manžel nebude žít a ať s tím nepočítá, že bude žít tak tři měsíce, povídal jí ten doktor.“²³⁶

Kočovný život vedla Růžena Čermáková později i s přítelem, s kterým žila. O soukromém životě se nerada svěřovala ani své dceři: „...ona mi tyhle osobní věci moc nechtěla říkat, to jsem z ní musela vysloveně páčit. S tímhle přítelem pak měla taky děti.“²³⁷ 9. srpna 1937 se Růženě Čermákové narodil další chlapec, kterému nechala své příjmení za svobodna, tedy Procházka. Jaroslav se narodil v Kozlovicích v okrese Litoměřice, druhý chlapec Procházka Vincenc, se narodil 28. června 1939 v Kostomlatech nad Labem v okrese Nymburk.²³⁸

Růžena Čermáková se svým přítelem a pěti dětmi hledala možnosti živobytí v době, kdy se protiromská nálada ve společnosti vyhrocuje, na stránkách tisku jsou snášeny směrem k romskému obyvatelstvu různé návrhy, aby byli vyhoštěni, aby byli

---

²³²Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 1, Protokoly o schůzích obecního zastupitelstva, rady a finanční komise, 1933 - 1943.

²³³Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 1, Protokoly o schůzích obecního zastupitelstva, rady a finanční komise, 1933 - 1943.

²³⁴Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014.

²³⁵NEČAS, C. *Lety, pamětní seznam – 1.* 1. vyd. Lidice: Nakladatelství VEGA-L, 2012, s.44. ISBN 978-80-87275-63-4.

²³⁶Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²³⁷Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²³⁸NEČAS, C. *Lety, pamětní seznam – 1.* 1. vyd. Lidice: Nakladatelství VEGA-L, 2012, s.44. ISBN 978-80-87275-63-4.

nahnání k převýchově v pracovních táborech, je poukazováno na jejich historickou neponaučitelnost.²³⁹

Také celková sociální situace v protektorátu se postupně zhoršovala, potraviny byly dražší a omezené bylo zásobování. 29. září 1939 vyhlásila protektorátní vláda zavedení odběrních lístků na potraviny. Narůstající nedostatek potravin a ostatního zboží, vedlo k vytvoření černého trhu za mnohonásobně vyšší ceny. Pokud bylo v roce 1939 bylo sádlo za 19 korun za kilogram, v roce 1941 bylo za 200 korun, podobně závratně narůstaly ceny i za ostatní potraviny a také za oblečení. V takové situaci byly nejtíživěji postiženi právě nejnižší sociální vrstvy.²⁴⁰

Na konci května 1939 vydala protektorátní vláda výnos, kterým uložila okresním a policejním úřadům vyzvat kočovné Romy, aby se do dvou měsíců trvale usadili, kočovné rodiny bez domovského práva měly podle úředního rozhodnutí zůstat trvale tam, kde se nacházely z 31. ledna na 1. února 1940, čemuž se ale vytrvale bránily obce.²⁴¹

Růžena Čermáková bez majetku, bez vzdělání, odkázaná na námezdní služby v protiromsky naladěné společnosti, si patrně dobře uvědomovala vážnost situace, neboť z jednacích knih z dochovaných jednacích protokolů v průběhu ledna 1940 jsou zcela zřetelné informace o tom, že se snažila hledat bezpečí právě v blízkosti rodného Miletína: „*Na farním úřadě v Solopyskách se vyžádá oddací list Růženy Čermákové, roz. Procházkové, aby mohla býti zjištěna domov. příslušnost její po svém muži. K okresnímu úřadu v Kutné Hoře jsou vysláni Jos. Pícha a Al. Brodský, aby si vyžádali informace ohledně cikánů příslušných do zdejší obce i cikánů nepříslušejících do obce, ale toho čase v obci přechodně utábořených, případně i informace, jak naložiti s dětmi Procházkovými, jichž rodiče jsou ve vyšetřovací vazbě v Kutné Hoře.*“, jenom o týden později se jedná o výživu „cikáňat“, patrně příbuzných Růženy Čermákové: „*Pro nynější dobu neučiní se prozatím žádné vyživovací opatření, protože výživu může obstarati cikánka Čermáková Růžena a cikán Růžička.*“²⁴²

Na konci ledna bylo jednacím bodem č.1 mimořádné schůze obecního zastupitelstva opatření proti cikánům nepříslušejícím do Miletína, kde bylo rozhodnuto o odvezení těchto osob z katastrálního území.²⁴³

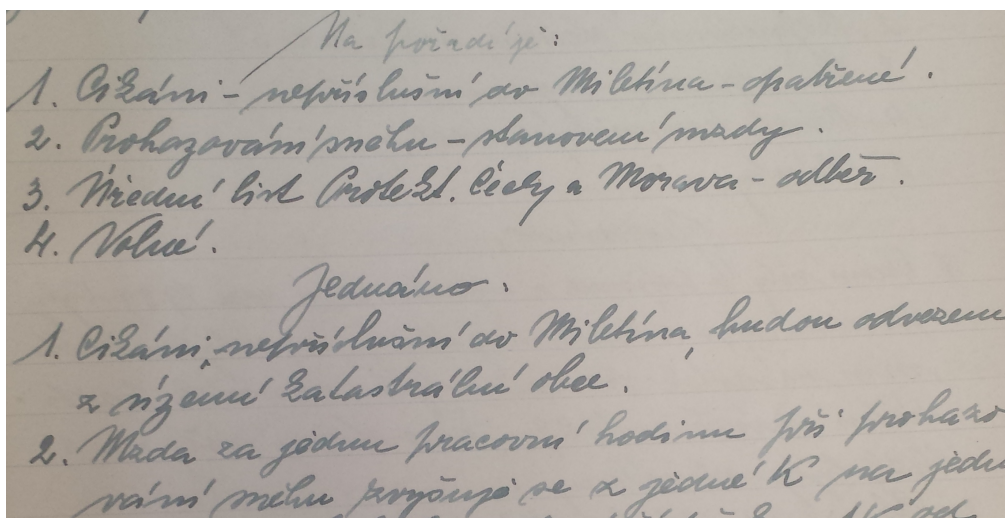
²³⁹NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.24. ISBN 55-965-81.

²⁴⁰GEBHART, J. a J. KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. 1. vyd. Praha: Themis, 1996, s. 84-90. ISBN 80-858-2135-4.

²⁴¹NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.34. ISBN 80-70076-559-4.

²⁴²Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 1, Protokoly o schůzích obecního zastupitelstva, rady a finanční komise, 1933 - 1943.

Obrázek 10: Část zápisu z jednacího protokolu obecního zastupitelstva obce Miletín,
26. ledna 1940

Zdroj: Státní okresní archiv Kutná Hora²⁴⁴

6.3 Deportace

V červnu roku 1942 je v té době těhotná, šestatřicetiletá Růžena Čermáková umístěna ve vyšetřovací vazbě v Praze Ruzyni, proviněním jí jsou drobné delikty její a jejich dětí, pravděpodobně také temperamentní povaha a vzhledem k diskriminační politice, také její sociální status a původ. Místo jejího posledního pobytu se nepodařilo dosud zjistit, často ale svým blízkým vyprávěla okolnosti deportace, tato vzpomínka se stala jakýmsi mýtem, na kterém se shodují jak její dcera, tak její vnučky: „Oni tenkrát dělali někde ve Voticích, myslím si, že to byly Votice nebo Olbramovice. Dělali tam, on někde v lese a ona tam taky dělala. Prostě děti tam lítaly někde po zahradách a tam někde skleply třešně a dávaly to za bundu. Nakradly tam, asi tam udělaly někde škodu a on je tam chytnul, honil je tam nějaký ten co mu patřila ta zahrada. No a on vzal ty děti a vedl je tam a začal jako, hele, vem si ty děti a koukej si je, ty cikány, no a nadával jim. Ten Pepík byl hrozně potlučený, měl nějaký šrámy, prostě byli potlučený,

²⁴³Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 1, Protokoly o schůzích obecního zastupitelstva, rady a finanční komise, 1933 - 1943.

²⁴⁴Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 1, Protokoly o schůzích obecního zastupitelstva, rady a finanční komise, 1933 - 1943.

no a ona vylítla ven a začala na něj rvát, že mu něco udělá a řekla mu, že to je svině německá, sprostě mu nadávala a on jí řekl: „Tak to tě bude mrzet“. Tyhle slova si přesně pamatuju, jak je říkala. Pak odešel pryč a ona povídala tomu přítelovi: „Pojď, půjdeme pryč, utečeme odtud, půjdeme někam na Slovensko, schováme se“ a on jí řekl: „To serou jenom baby“ a vlastně hned druhý den tam přijelo auto a chlapi v kožených kabátech, vzali jí a odvezli jí do toho městečka. A byla tam ten den, vyslychali jí. Pak tam přišel, a bylo to červnu, protože ten chlapeček jeden, snad Fanoušek, jí nesl třešně a přišel tam ten její přítel a klekl si tam na kolena a prosil, aby si vzali jeho, ona byla těhotná tou dobou a měla už břicho a oni mu řekli: „Nebojte se, ona se vám vrátí, ona jde jenom na práci a bude jako že to bude dobrý.“ On se tam s ní rozloučil podal jí tím okýnkem nějaký tý třešně a pak šli pryč.²⁴⁵ „...vypravovala, že ty třešně těm dětem dávala nazpátek, ať si je snědí, že ona je nechce a už přitom ona sama byla třeba řeknu někde v 7. měsíci a ty děti prostě odešly od toho okna a to je asi viděla tak naposledy, protože potom byla deportovaná.²⁴⁶

Z vyšetřovací vazby byla Růžena Čermáková deportována 13. srpna 1942 do koncentračního tábora v Osvětimi. Deportace se legislativně opírá o nařízení o preventivním potírání zločinnosti z 9. března 1942, které bylo doslovnou kopií obdobného říšského výnosu. Do vazby mohli být vzati vedle zločinců i ti, kteří ohrožovali společnost asociálním chováním, mezi které byli výslovně zahrnutí Romové a „osoby žijící po cikánsku“. Policejní preventivní vazba se vykonávala v Praze – Ruzyni a na několika místech v protektorátu.²⁴⁷

Celkem čtrnáct transportů asociálů do koncentračního tábora v Osvětimi bylo vypraveno na rozkaz německé kriminální policie v Praze.²⁴⁸ Čtvrtým transportem, který byl vypraven 13. srpna 1942, mezi 44 muži a 14 ženami, z nichž byli tři Romové a tři Romky, byla deportována do Osvětimi také Růžena Čermáková.²⁴⁹ V té době jí bylo 36 let a byla ve vysokém stupni těhotenství. Doma musela zanechat pět dětí. „Vyprávěla jak jela s tím vlakem do toho Osvěčína, že je tam třídili na tý rampě. Říkala, že tam bylo hrozně moc lidí, že když tam přišla, tak jí dezinfikovali a ostříhali, dostala hadry, vyfotili jí.²⁵⁰

²⁴⁵Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²⁴⁶Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁴⁷NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.34-35. ISBN 80-70076-559-4.

²⁴⁸NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.33. ISBN 55-965-81.

²⁴⁹NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.34. ISBN 55-965-81.

²⁵⁰Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

Růžena Čermáková po pár týdnech v koncentračním táboře porodila, o dítěti však v dochovaných oficiálních záznamech nejsou žádné zprávy. Často však vypravovala své dceři o tom, že jí spoluvězeňkyně odrazovaly od toho, aby rodila na nemocničním baráku, neboť si byly vědomy nebezpečí, které spočívalo v „péči“ doktora Mengeleho. Na jejich radu též pojmenovala dítě jménem Adolf, doufala, že jej tím zachrání. Porod se nakonec uskutečnil pouze za asistence spoluvězeňkyně a svého syna měla Růžena Čermáková u sebe pouze do prvního setkání s dozorkyní, které se musela nahlásit: „*Ráno tam přišla Němka, maminka se přihlásila, řekla číslo vězně a tak, že má syna a ona ho vzala, byl zabalený v nějakých hadrech a ona jí povídá, že je to pěkný kluk, jo a že jaký mu dáš jméno... ona řekla Adolf ... ta dozorkyně říkala Dolfi, Dolfi, gut ... a odnesla ho od ní pryč*“²⁵¹

Obrázek 11: Růžena Čermáková, kopie foto z evidence vězňů

Zdroj: Rodinný archiv²⁵²

V tvrdých podmínkách koncentračního tábora ji pomáhá přežít myšlenka na své děti, své dceři vyprávěla, že mnohokrát přemýšlela o tom, že spáchá sebevraždu tím, že skočí na dráty, ale držela jí naděje, že se opět shledá se svými dětmi.²⁵³

V této chvíli Růžena Čermáková nemohla tušit, že starostové obcí v té době již dodaly seznamy všech osob připadajících v úvahu kriminální ústředně, která následně vydala zákaz opouštět ve dnech 1. - 3. srpna 1942 místa dosavadního pobytu a přikázala se dostavit na příslušné četnické stanice či policejní úřady k soupisu na základě výnosu o potírání tzv. cikánského zlořádu.²⁵⁴ Soupisu podléhají usazení a

²⁵¹Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²⁵²Rodinný archiv autorky práce

²⁵³Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁵⁴NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s.35 - 36. ISBN 80-70076-559-4.

neusazení Romové a romští míšenci a všechny osoby, které podle svého vzhledu, způsobu života, mravů a zvyků se neliší od „cikánů“ a potulují se po způsobu „cikánském“, jako např. kotláři, brusiči, kočovní trhovci, pokud nemají vlastní živnost se stálým stanovištěm nebo bydlištěm.²⁵⁵

Tohoto soupisu se účastní i v té době děti Růženy Čermákové, čtrnáctiletý Josef, třináctiletý František, jedenáctiletý Karel, téměř pětiletý Jaroslav a tříletý Vincenc. Na základě tohoto soupisu se o několik měsíců později, 5. listopadu 1942, dostávají do tzv. cikánského tábora v Letech v doprovodu jediného dospělého, v té době jednadvacetiletého Josefa Růžičky, jehož vazbu na rodinu se nepodařilo zjistit. František, Josef a Karel Čermákové přicházejí pod evidenčním číslem 305, děti, které nesou příjmení Růženy Čermákové za svobodna, narozené ze vztahu s druhem, Vincenc a Jaroslav Procházkovi a zmíněný Josef Růžička jsou evidovány pod číslem 304.²⁵⁶ V táboře je v té době žalostný nedostatek potravin a pitné vody, pro nastávající zimu není dostatek oblečení, na vzniklé situace se výrazně podílí ředitel tábora, který dopustil přeplnění tábora a tím i vznik epidemií.²⁵⁷

Bezprizorní děti bez své matky se ocitají v přelidněném tzv. cikánském táboře v Letech u Písku, kde se jenom v říjnu 1942 podrobilo lékařským prohlídkám 385 nemocných a mezi nejčastějšími onemocněními byly katary žaludku a střev, angína, svrab, mezi dětmi řadí příušnice. V prosinci 1942 vypuká v táboře epidemie břišního tyfu a následně skvrnitého tyfu.²⁵⁸

Otřesné podmínky tohoto tábora nepřežily čtyři z pěti dětí Růženy Čermákové. Jako první zemřel ani ne po dvouměsíční internaci 1. ledna 1943 tříletý Vincenc, 16. ledna 1943 pětiletý Jaroslav, 8. února 1943 jedenáctiletý Karel a o dva dny později, 10. února 1943, zemřel třináctiletý František. Nejstarší Josef byl 4. května 1943 deportován do Osvětimi II – Březinka.²⁵⁹

---

²⁵⁵NEČAS, C. *Aušvicate hi khér báro: Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II - Brzezince*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 1992, s.34. ISBN 80-210-0398-7.

²⁵⁶NEČAS, C. *Lety, pamětní seznam – 1*. 1. vyd. Lidice: Nakladatelství VEGA-L, 2012, s.44. ISBN 978-80-87275-63-4.

²⁵⁷NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999, s.28-29. ISBN 80-7260-022-2.

²⁵⁸NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981, s.49-50. ISBN 55-965-81.

²⁵⁹NEČAS, C. *Lety, pamětní seznam – 1*. 1. vyd. Lidice: Nakladatelství VEGA-L, 2012, s.44. ISBN 978-80-87275-63-4.

6.4 Život v koncentráku

Přesně nebylo možné identifikovat část komplexu osvětimského koncentračního tábora, v které byla Růžena Čermáková internována, pokud ovšem vycházíme z poselství, které přenechala rodině prostřednictvím svých vzpomínek, patrně obývala jeden z koncentračních táborů Osvětim II – Březinka, neboť se zde setkala se svým nejstarším synem Josefem. Na tento moment často vzpomínala a popisovala jako období jak hlubokého fyzického, tak psychického strádání, kdy jí při životě držela pouhá naděje na shledání s dětmi. „*No a šla někde podle drátu a dívala se někam na tu druhou stranu. Říkala, že tam viděla nějakýho černýho kluka a tak si přemýšlela, že vypadá jako Pepíček a oni se pak nějak setkali očima, on se na ní díval a zakřičel: „Maminko, seš to ty?“, hulákali na sebe a ona se ho ptala, jak se tam dostal a tak a ptala se i na děti a on jí řekl: „Maminko, všechny jsou mrtvý“. A ona povídala, že si chtěla vzít život, ale že to neudělala, protože ho tam viděla tak stát v těch hadrech.*“²⁶⁰

Podle vyprávění dcery Růženy Čermákové nedošlo v koncentračním táboře k fyzickému kontaktu mezi matkou a synem, proto je vysoce pravděpodobné, že Růžena Čermáková byla internována právě v části koncentračního tábora Osvětim II – Březinka, kde byl tzv. cikánský tábor. Právě v této části tábora byl internován její syn Josef Čermák, jehož jméno lze najít v seznamu vězňů v publikaci *Aušvicate hi kher báro, Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II - Březince*.²⁶¹

Růžena Čermáková často zmiňovala těžké podmínky koncentračního tábora, často vyprávěla o ranních a večerních apelech a o počítání vězňů, které se někdy protáhlo až do rána bez ohledu na roční dobu a počasí, o tom, že lidé často v takových podmínkách omdlávali. „*Říkala, že tam byla hrozná zima, chodili jenom v dřevácích, že co měli, to motali na sebe a na těch palandách se hřáli jeden na druhým*“.²⁶²

Libuše Jarolímová zmiňuje příběh o Polce, která se rozhodla na jejich baráku skrýt svou dceru a o dramatických událostech, které následovaly: „*Oni je počítali a furt na to nemohli přijít, no a ona tam zbyla, pak jí vyvedli ven a ti Němci tu mladou holčinu zbili, psi jí rvali a moje máma tam stála a říkala jí, ježiši, jdi tam, ale ona že stála a ani se nehnula. Tak strašně se bála.*“²⁶³

Často také zmiňovala surovosti a ponižování, které tyto apely provázely. Vzpomínkou na jeden takový incident jí byla jizva na čele: „*Vyprávěla, že jí gestapák*

²⁶⁰Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²⁶¹NEČAS, C. *Aušvicate hi kher báro: Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II - Brzezince*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 1992, s. 054. ISBN 80-210-0398-7.

²⁶²Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁶³Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

*zbil proto, že byla prostořeká, že jim říkali, že kdyby přišel Ivan, bude s nima ještě hůř a ona řekla, už aby tady byl a oni ji vytáhli a zbili, položili jí na stůl a dali jí nějaký rány, ona to počítala, pak už ne a spadla a on na ní skočil a bochnul ji tou pažbou, ona měla rozseklý čelo a měla tam jizvu, měla to tam takový vpadlý dovnitř.*²⁶⁴ Růžena Čermáková též byla vystavována ponížení, kdy apely musely vězeňkyně stát úplně nahé.²⁶⁵

Jak dcera Růženy Čermákové, tak její vnučky však nejvíce popisují takové vzpomínky, které byly spojené s nedostatečnou stravou v prostředí koncentračního tábora, kdy se jedla jenom řepa a voda. Vnučky vzpomínají, že jejich babička často vyprávěla o tom, jak velký nedostatek jídla a hlad jejich babička zažívala, že hlad tišila slupkami od brambor.²⁶⁶ Způsob tišení hladu popisovala Růžena Čermáková své dceři i příležitostným nálezem čehokoli k jídlu při práci na poli, za který mohli být vězni tvrdě potrestáni: *„Maminka říkala, že tam našli i ježka, to se nesmělo, ale oni to pak snědli“*²⁶⁷

Na práci vzpomínala Růžena Čermáková jak v souvislosti se způsobem výkonu práce samotné, tak jako na důvod, který stál za tím, že internaci a podmínky koncentračního tábora přežila. *„Ona vždycky říkala, já jsem přežila, protože jsem vždycky uměla pracovat.“*²⁶⁸ V popisu práce pak figuruje zejména práce na polích a také v továrně a zejména pak přemáhání se při návratu do prostoru koncentračního tábora, kdy se vždy zapřela a snažila se jít narovnaná, protože ten vězeň, který nesl známky fyzické únavy, byl tvrdě potrestán dozorcí.²⁶⁹

V průběhu července provedl Himmler inspekční návštěvu táborového komplexu a po důkladné prohlídce rozhodl, aby byli tamní práce schopní vězňové odesláni do jiných koncentračních táborů a tam postupně „zničení prací“ a ostatní, zejména staří a nemocní a matky s dětmi, měli být zlikvidováni. Od dubna následujícího roku bylo vypraveno několik transportů.²⁷⁰

Můžeme-li vycházet ze vzpomínek Libuše Jarolímové, vztahujících se k návrhu syna Růženy Čermákové Josefa Čermáka, aby společně odjeli transportem, internace Růženy Čermákové v Osvětimi končí 15. dubna 1944, toho dne odjelo pracovním transportem do Buchenwaldu 884 mužů a 473 žen do Ravensbrücku.²⁷¹ S jistotou lze

²⁶⁴Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²⁶⁵Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²⁶⁶Rozhovor s Ladislavou K. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁶⁷Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014

²⁶⁸Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014

²⁶⁹Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014

²⁷⁰NEČAS, C. Vyhlazení evropských Romů. In: *Le romengro murdaripen andro dujto baro mariben: Genocida Romů v době druhé světové války : sborník z mezinárodního odborného semináře Pražská židovská obec, 27.5.2003*. Praha: Slovo 21, 2003, s. 21. ISBN 8023922378

²⁷¹NEČAS, C. Vyhlazení evropských Romů. In: *Le romengro murdaripen andro dujto baro mariben: Genocida Romů v době druhé světové války : sborník z mezinárodního odborného semináře Pražská*

tvrdit, že v transportu do Buchenwaldu byl ale jenom nejstarší syn Růženy Čermákové, Josef Čermák, vedený pod číslem Z7437.²⁷²

Syn Josef Čermák si byl patrně vědom rizika osvětimských plynových komor „on jí říkal, maminko my se musíme tady odtud dostat pryč, tady nás spálej“ a naléhal na svou matku, aby se přihlásili do nejbližšího transportu. Růžena Čermáková nechtěla odjet bez syna, ale ten jí ujistil, že jí dá znamení zvednutou rukou a tak pozná, že budou ve společném transportu.²⁷³ „Já jsem se jí ptala, jak to mohla vědět, že tam opravdu byl a ona mi říkala, že viděla zvednutou ruku. A já povídám, to mohl být někdo jinej a ona mi řekla, že neví, ale že viděla zvednutou ruku a šla. Ale pak dál nevím, ani nevím, v kterým pak byla koncentráku.“²⁷⁴

Další utrpení přinesl vězňům blížící se konec války. Tábory byly překotně evakuovány do vnitrozemí, selhávalo zásobování a hromadnou likvidací se snažili nacisté pokoušeli zakrýt své předchozí válečné zločiny. Když byl osvětimský koncentrační tábor 27. ledna 1945 osvobozen, byl téměř prázdný. Na polském území se nacistům podařilo vyklidit většinu velkých koncentračních táborů ještě před příchodem sovětské armády. V létě 1944 začalo první období pochodů smrti, při kterých byly po silnicích hnány statisíce vězňů, kteří se hroutili vysílením. Mnoho z nich zemřelo vysílením, zastřelením anebo bylo ubito. V posledních týdnech války nacisté evakovali i tábory na západním území Německa, v kterých se nacházelo v té době 700.000 vězňů. Nové pochody byly vypraveny z Buchenwaldu, Sachsenhausenu, Dachau, Flossenbürgu a dalších. Tyto kolony probíhali bez jakéhokoliv zásobování a o krutých podmínkách vypovídá následující údaj: z 4 500 vězňů evakuovaných v dubnu z pobočky koncentračního tábora Buchenwald, jich do Terezína dorazilo 500, tedy každý sedmý.²⁷⁵

Dle vyprávění Libuše Jarolímové také Růžena Čermáková absolvovala pochody smrti, ale osvobození se dočkala v nejmenovaném koncentračním táboře. „Ona mi vyprávěla, jak je osvobodili, že tam někdo napekl nějaký chleba a všichni říkali, aby ho nejedli, že je to otrávený.“²⁷⁶ Projít branou se vězni poté, co z tábora utekli dozorci, báli a proto za pomoci dek přelézali ostnaté dráty.²⁷⁷ Motiv přelézání drátů za pomoci dek se objevuje i ve vyprávění vnučky Jiřiny, která se svou babičkou trávila mnoho času.²⁷⁸

Židovská obec, 27.5.2003. Praha: Slovo 21, 2003, s. 21. ISBN 8023922378

²⁷²NEČAS, C. *Aušvicate hi khér báro: Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětími II - Brzezince*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 1992, s.54. ISBN 80-210-0398-7.

²⁷³Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²⁷⁴Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁷⁵EMMERT, F. *Holocaust*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2006, s.58. ISBN 88-251-1204-7.

²⁷⁶Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²⁷⁷Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²⁷⁸Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

Růžena Čermáková dále vyprávěla své dceři o útěku z koncentračního tábora, o míjení vězňů, kteří byli fyzicky nemohoucí a o tom, že touha po svobodě byla větší než solidarita a zejména jakákoliv možnost jim pomoci. Spolu se skupinou několika vězeňkyň se později připojila ke skupině ruských vojáků, s kterými se dostala zpět do vlasti.²⁷⁹

6.5 Návrat

Již v koncentračním táboře v Osvětimi se dohodla se synem, že pokud by byli rozdělení, sejdou se po válce u sedláka v Nechybě, kde Růžena před válkou patrně pracovala. Po návratu měla podlomené zdraví a byla velmi hubená, vyprávěla, že u sedláka našla na chvíli útočiště a nakonec se zde setkala i se svým synem.²⁸⁰

Když se zdecimovaná romská menšina vrátila zpět do Čech, nenašla zde ani většinu svých příbuzných, ve svých bydlištích nenašla ani svůj majetek a mnohdy pro svou situaci ani pochopení. Řada z nich v té době hledala uplatnění v uvolněném pohraničí, výjimkou nebyla ani Růžena Čermáková, která se pokoušela znovu najít životní smysl, nejdříve společně se svým synem a později se jejich cesty rozdělily.

Jednadvacetiletému Josefovi se v roce 1949 ze vztahu s Eleonorou Hlaváčkovou narodila zdravotně postižená první dcera Anežka, o rok později Růžena a další rok, v roce 1951 dcera Barbora. Růženě Čermákové se v roce 1948 narodila dcera Libuše s neromským partnerem Josefem Jelínkem, který záhy emigroval. Dcera nesla jméno paní Čermákové za svobodna, Procházková.²⁸¹ Rodina se protloukala jak se dalo. „V Liberci jsme bydlely u nějaký Danielový a to byla přízeň maminky. Maminka snad říkala, že to byl nějaký její bratranec nebo nevím. Já si pamatuju, že maminka neměla peníze a řekla mi, že bude chodit. No a ona dělala různý takový růžičky, dala do toho špejle a různě to takhle olepila něčím, dělala pantofle, měla na to vzor, ty takhle obšila ručně a říkala, že bude chodit. A ona takhle chodila a jednou mě vzala s sebou, a vím, že jsem jeli někam vlakem, dojeli jsme, došli jsme do prvního stavení, maminka zaťukala a řekla jí, že chodí a že má dceru a jestli by nebyla tak hodná a nenechala mě u sebe a že jí za to nechá ty jedny pantofle a já jsem u té paní zůstala do té doby, než maminka přišla.“²⁸²

Libuše J. Rovněž zmiňuje incident, který se udál v Liberci a jemuž byla svědkem. Tehdy náhodně Růžena Č. na ulici identifikovala ženu, která, dle vyprávění

²⁷⁹Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁸⁰Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁸¹Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁸²Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

jejího syna Josefa, vzala jídlo dětem Růženy Čermákové a toto jídlo dala vlastním dětem. Tehdy přikázala dceři aby stála opodál, sama se za hlasitého obviňování na ženu vrhla.²⁸³

Na počátku padesátých let si Růžena Čermáková našla životního partnera, Slováka Karola Lacha, který v té době bydlel v Novém Boru. Na schůzku s Karolem doprovázela Růžena Čermáková svou kamarádku, vztah nakonec Karol ale navázal s Růženou Čermákovou. Dcera Růženy na období s otčímem ráda vzpomíná a zdůrazňuje, že její matka byla šťastná. Růžena Čermáková společně s dcerou bydlely u Karola Lacha v Novém Boru, ale Růžena se zde necítila bezpečně a proto naléhala na svého partnera, aby se rodina přestěhovala. Karol Lach získal místo kočího na statku v Jindicích a tak se Růžena znovu ocitla nedaleko svého rodného Miletína.²⁸⁴ „Pamatuju si, jak jsme v Jindicích trávili vánoce a i maminka byla taková klidná, bylo to takový hezký. Já jsem byla šťastná, chodila jsem tam do školy a maminka byla v pohodě“²⁸⁵ Rodina obývala druhé patro domku v Jindicích v části zvané „Betlém“. Idyla, tak jak jí líčí dcera Růženy Čermákové, však neměla dlouhého trvání, za tragických okolností Karol Lach zemřel při nehodě s koňmi, které se splášili: „koně byli utahaný, ale zootechnik mu nabídnul, ať si vezme jiný koně a ty byli takový mladý. On si je vzal, zapřáhnul, a tam je statek, kde se z něj vyjíždí na silnici směrem od Kolína. Tam jelo auto a jak vidělo že vyjíždí s koňma, tak zatroubilo a koně se splášili.“ Růžena Čermáková svému druhovi vystrojila nákladný pohřeb, ačkoliv věděla, že její situace po smrti partnera nebude jednoduchá. Její dcera vypravuje o tom, co všechno musela Růžena Čermáková prodat: „My jsme měli kozu Rebeku, maminka mívala králíky, slepice, všechno prodala. Ten pohřeb jí stál něco přes dva tisíce a pak už to nebylo dobrý. Ale máma byla zlatá, to jo.“²⁸⁶

6.6 Matka pro dceru

Druhou polovinu padesátých let trávila Růžena Čermáková starostí o uživení sebe a své dcery. Ze služebního bytu, který obývala s druhem Karlem Lachem, se musela odstěhovat do přízemí domu a současný byt uvolnit pro rodinu nového kočího. Nový byt tvořila jediná tmavá a vlhká místnost s hliněnou podlahou.²⁸⁷

²⁸³Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁸⁴Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁸⁵Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁸⁶Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁸⁷Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014

Josef Čermák v této době žil v nesezdaném svazku s ženou, nevlastní dcerou a dvěma svými dcerami v pohraniční Rotavě, rodině se ale dobře nedařilo: „*On měl v té Rotavě velký průšvih. Oni tam něco v nějaký fabrice na látky ukradli a chtěli to prodávat.*“²⁸⁸

Syn a matka spolu měli pevné pouto, Růžena Čermáková ač sama vydělávala pouze výpomocnými pracemi a žila s dcerou v chudobě, podle popisu své dcery nikdy neodmítla pomoci svému synovi a jeho rodině: „*Maminka vzala jídlo, sádlo a tak, pamatuju si, jak jsme tam jeli takovou dálku...*“²⁸⁹ Na otázku jak se Libuše jako dítě cítila, když se ocitla v romské komunitě, v které nevyrůstala, odpověděla: „*Jak jsem se cítila? Já jsem to nevnímala takhle, ale viděla jsem, že jsem byla oblečená a třeba ta Růžena neměla co na sebe.*“²⁹⁰

Za čas se celá rodina Josefa Čermáka přestěhovala za Růženu Čermákovou, která obývala jedinou místnost v Jindicích a za nedlouho do Ratboře, kde si Josef Čermák našel práci v cukrovaru a dostal byt na místní ubytovně. Do Ratboře se přestěhovala na pár měsíců za svým synem i Růžena Čermáková s dcerou, ale soužití bylo komplikované: „*Pak jsme byly chvíli v tý Ratboři s tím mým bratrem, ale ta jeho paní pořád proti nám něco měla a proti mně, já se bála o pejska, protože mi vyhrožovala, že ho zabijou a tak.*“²⁹¹

Ve stejné době složky tehdejší Veřejné Bezpečnosti řešily incident Josefa Čermáka, za který byl odsouzen k odnětí svobody v délce čtyř let. Soužití dvou žen na jednom místě bylo značně vyhrocené, proto když Růžena Čermáková při cestě vlakem dostala nabídku bydlení, okamžitě se jí chopila. „*Maminka tenkrát jela vlakem do Kolína, že by jí nechali někde pracovat a potkala nějakou paní Královou a vyprávěla jí ten svůj osud a ta paní Králová řekla, ať přijde do Bečvár, že u ní může bydlet.*“ Matka s dcerou začaly obývat nelegálně místnost obecního domku v Bečvárech, kde pokračovala Libuše ve školní docházce. Po několika měsících musela ovšem svůj nelegální pobyt vysvětlit na příslušném úřadě, kde částečně díky vstřícnosti místního úředníka p. Vomáčky a částečně díky tehdejšímu systému, byl její pobyt zlegalizován a 7. ledna 1959 bylo v dochovaném občanském průkazu Růženy Čermákové zaneseno razítko trvalého pobytu v Bečvárech č. 110.²⁹²

Po čase se paní Králová odstěhovala a Růžena Čermáková s dcerou získali také druhou místnost. Prakticky založená Růžena Čermáková si zařídila oplocení

²⁸⁸Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014

²⁸⁹Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014

²⁹⁰Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014

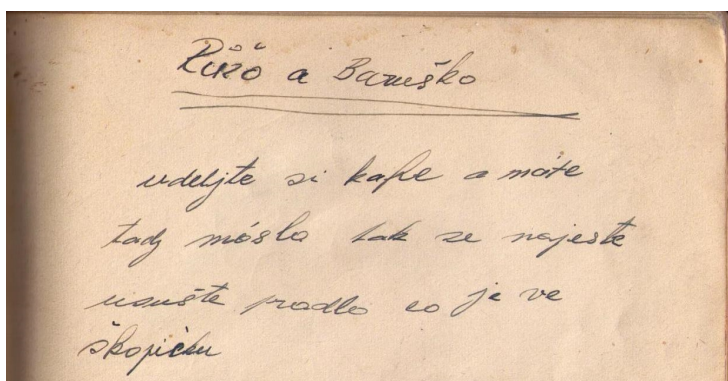
²⁹¹Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁹²Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014

pozemku a chovala domácí zvířata: „maminka si vzala od obecního úřadu obecního kozla, měly jsme tam pár slepiček, nějakou husu si nasadila“, také provozovala výpomocné práce v zemědělství anebo v místní restauraci při tanečních zábavách. Finanční situace rodiny byla ovšem mezní, neboť Růžena Čermáková pobírala důchod 400 Kčs. Snažila se také nalézt otce Libuše, aby na výchově dcery participoval: „Taky hledala toho mého otce, nemohla ho najít a potom jí nějaká úřednice řekla, že je to nějaký živel a že bude lepší, když se o mě bude starat stát.“ Poté byl Růženě Čermákové schválen příspěvek 120 Kčs na dceru.²⁹³

Syn Růženy Čermákové, Josef Čermák, který byl ve svých 14 letech internován v Letech, kde byl svědkem úmrtí svých čtyř mladších sourozenců a následně byl deportován do Osvětimi a poté do Buchenwaldu, byl v této době opět ve vězení. Jeho nevlastní a podstatně mladší sestra Libuše vzpomíná na svého bratra jako na hodného muže, který udělal chybu. Společně s matkou jej často navštěvovaly. Libuše vzpomíná, že svého činu litoval a snažil se o nápravu, ve vězení se naučil číst a psát a nakonec se i vyučil. Během jeho pobytu ve vězení přebrala Růžena Čermáková péči o obě jeho dcery, neboť družka Josefa Čermáka nebyla schopná děti vychovávat a byly dočasně umístěny v dětském domově. Vnučky Barboru a Růženu vychovávala společně se svou dcerou. Po návratu z výkonu trestu přebral Josef péči o své dcery. Tichým svědkem tohoto období je zapomenutý vzkaz otce dcerám.²⁹⁴

Obrázek 13: vzkaz Josefa Čermáka

Zdroj: Rodinný archiv²⁹⁵

Růžena Čermáková se z následků holocaustu vyrovnávala prací a péčí o dceru a později také o děti Josefa Čermáka. Vzpomínky na koncentrační tábor a ztráta dětí se však neustále vracely. Takové chvíle byly provázeny pláčem a následně prosbou

²⁹³Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁹⁴Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁹⁵Rodinný archiv autorky práce

dcery, aby maminka nevzpomínala a neplakala. *“Vyprávění o tom koncentráku, ježiš, to jsem měla furt, že tam stáli ten calapel, že tam byla bída, že je kopali, mlátili, že vozili ty mrtvé, že tam pálili lidi v těch plynových komorách. Já jsem se to snažila vždycky v sobě hrozně potlačit.”*²⁹⁶

Libuše dále vypráví příběh, kdy byla se svou matkou v kině. Záběry z koncentračního tábora v úvodním týdeníku s její matkou natolik otřásly, že musela kino opustit. Jak hluboce převzala zkušenosti své matky dcera Libuše je zřejmé z jejího vyprávění. Pokud vypráví o své matce a koncentračním táboře a o svých nevlastních sourozencích, kteří zahynuli v Letech, je její vyprávění provázeno rovněž hlubokým zármutkem a pláčem.²⁹⁷

Obrázek 14: Zleva: dcera Libuše, Růžena Čermáková, neznámý chlapec a dcery Josefa Čermáka - Barbora a Růžena

Zdroj: Rodinný archív²⁹⁸

V roce 1965 se dcera Růženy Čermákové Libuše vdala. Přestože se s manželem odstěhovali do Kladna, se svou matkou se vzájemně navštěvovala. Osud

²⁹⁶Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

²⁹⁷Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

²⁹⁸Rodinný archív autorky práce

si však vybral svou daň ještě jednou. Syn Růženy Čermákové, Josef Čermák, zahynul při důlním neštěstí v roce 1966. *„Když jsem byla asi šest měsíců těhotná, zemřel Pepík. To bylo strašný, ona to nesla strašně těžce, nemohla chodit, nemohla nic, myslela jsem si, že to nepřežije.“* V souvislosti s touto událostí nabídla mladá rodina její dcery Růženě Čermákové společné bydlení. 20. září 1966 se Růžena Čermáková odhlásila z trvalého pobytu v Bečvárech, obci vrátila propůjčený domek a od té doby své soukromí sdílela společně s rodinou dcery Libuše.²⁹⁹

Obrázek 12: Josef Čermák, syn Růženy Čermákové, polovina 60. let

Zdroj: Rodinný archív³⁰⁰

6.7 Dcera pro matku

Na počátku 70. let si Růžena Čermáková za pomoci dcery Libuše požádala o odškodnění. Zaregistrovala se ve Svazu protifašistických bojovníků, aktivně se zúčastňovala schůzí. Za pomoci dcery napsala žádost do Osvětlení o potvrzení internace. Poté byl Růženě Čermákové zvýšen důchod o 1 000 Kčs a zároveň přiznáno jednorázové odškodnění ve výši cca 24 000 Kčs. Ačkoliv smutek si v sobě Růžena Čermáková nesla až do konce života, takové odškodnění pro ní bylo významné: *„No to víte, odškodnění, to vám nevrátí to, co člověk zkusil, ale pro ní to něco znamenalo.“*³⁰¹

²⁹⁹Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014

³⁰⁰Rodinný archív autorky práce

³⁰¹Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

Obrázek 15: Potvrzení internace Růženy Čermákové, Muzeum Oswiecim Brzezinka, 5. listopadu 1970

Zdroj: Rodinný archív³⁰²

Rodina se několikrát stěhovala dle práce manžela paní Libuše. Páru se narodily postupně čtyři děti. Prvorozená Libuše zemřela několik hodin po porodu, druhá dcera Jiřina se narodila v Kladně v roce 1966, dcera Ladislava se narodila v Kladně o dva roky později. V roce 1974 se v Kolíně narodila páru třetí dcera, autorka této práce, Jitka.

V době, kdy už byly dcery paní Libuše na světě, se Růžena Čermáková rozhodla odjet do místa, odkud byly deportovány její děti a najít muže, který vlastnil zahradu a na základě jehož udání byla umístěna do policejní vazby. Takové vlastní pátrání úspěšné nebylo, ale dle vyprávění dcery se na místě dověděla „že *on udal i víc lidí*“ a utvrdilo v tom, že tento muž byl viníkem událostí, které se staly. Dle vyprávění dcery i vnuček se často negativně vyjadřovala o Němcích, o kterých tvrdila že „*jsou všichni stejní*“.³⁰³

Obrázek 15: Vítání občánků léto 1966, úplně vpravo Růžena Čermáková, 1966

Zdroj: Rodinný archív³⁰⁴

³⁰²Rodinný archív autorky práce

³⁰³Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³⁰⁴Rodinný archív autorky práce

6.7 Vnučky

Růžena Čermáková převzala péči o domácnost a výrazně participovala na výchově svých vnuček.

Početná rodina obývající byt o velikosti 3+1, se musela prostorově uskrovnit. Vnučka Jiřina často s babičkou sdílela jednu místnost a potvrzuje, že babička se o všechny starala, budila děti, vypravovala je do školy, vařila. Také chodila se svou babičkou do kostela a chodila babičku poslouchat, když se modlila.³⁰⁵ Pokud Růžena Čermáková vyprávěla o koncentračním táboře a vzpomínala na děti, vždy to skončilo pláčem.³⁰⁶

Růžena Čermáková sbírala různé byliny, které sušila a vařila si z nich čaje. Při podobných sběrech ji doprovázely často také vnučky. Jiřina vzpomíná, že při jedné takové procházce, v době kdy Jiřině již bylo 15 let, si její babička myslela, že v dálce vidí dr. Mengeleho a utekla z místa pryč snažící se zachránit svou vnučku „*začala strašně vyvádět, že vidí Mengeleho a hned Jiřinko musíme pryč, tady byl Mengele*“.³⁰⁷

Dr. Mengele jako příčina strádání za pobytu babičky Růženy je zmiňován ve vzpomínkách vnučky Jiřiny často. Růžena Čermáková měla jako následek pobytu v koncentračním táboře několikrát reoperovanou břišní kýlu, díky čemuž musela doživotně nosit kýlní pás.³⁰⁸ Ve vzpomínkách malé Jiřiny společně s vyprávěním její babičky za tímto stojí „*převrat v břiše, který ji udělal Mengele*“³⁰⁹ a „*říkala, že to byl zlej doktor, že k němu chodila, když byla nemocná, že jí píchal injekce*“.³¹⁰

Své vnučce Růžena Čermáková také často popisovala strádání v koncentračním táboře a ačkoliv takové vyprávění u vnučky vzbuzovalo zvědavost, cítila se smutně, protože „*ona babička vlastně jenom u toho brečela, vzpomínala na ty svoje děti, který tam ztratila .. a vzpomínala na to, jak to tam bylo těžký, třeba jak šli ten pochod smrti a jak vedle ní prostě padali ty lidi ... vím, že vždycky říkala, že celý tři roky neměla menstruaci, což já si pamatuju a nemůžu do dneška pochopit...*“ Takové vyprávění končilo vždy tišením babičky.³¹¹

Dle úsudku vnučky stojí za deportací její babičky do koncentračního tábora špatná doba a fakt, že jí její přítel neuposlechl a neutekl s ní a s dětma se schovat do lesů.³¹²

³⁰⁵Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

³⁰⁶Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³⁰⁷Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³⁰⁸Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³⁰⁹Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³¹⁰Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

³¹¹Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

³¹²Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

Jiřina také souhlasně potvrzuje, že vždy věděla, že její babička je romského původu, ale doma se o tom nemluvilo a bylo to tabuizované téma.³¹³ O tom zda je babička romské příslušnosti ale nikdy nepřemýšlela, protože „ona prostě patřila ke mně“. Jednou se jí stalo, že se jí „kluk, s kterým chodila“ zeptal na to, zda babička není „cikánka“, na to odpověděla, že není.³¹⁴

Vnučka Ladislava měla ke své babičce nejbliž. V dospělosti se dokonce pokoušela převzít péči o svou babičku, která u své vnučky několik týdnů bydlela a pomáhala jí s péčí o novorozenou dceru.³¹⁵

Na babičku má v dětství jenom hezké vzpomínky, trávila s ní mnoho času.

Pokud babička vzpomínala na Osvětim, byla nešťastná, konkrétně mluvila o nedostatku jídla, o tom, že jedli bramborové slupky, že jim byla zima neměli oblečení a také v souvislosti se ztrátou dětí.³¹⁶

Často vzpomínala na svého syna, s kterým se setkala v koncentračním táboře a na to, že spolu mluvili „přes dráty“. Vazba na syna byla velmi silná, Ladislava si vzpomíná, že její babička měla zarámovanou fotografii syna vždy u sebe.³¹⁷

Když se Ladislavě narodila dcera Michaela, babička jí pomáhala nejenom s péčí o dítě, ale také s péčí o domácnost. „Babička přišla, odemkla si sama a než jsem přišla domů, babička upekla kuře a první bylo "Laděnko, nemůžeš odcházet, když nemáš umytý nádobí!" říkám "Proč babi?" "Protože kdyby tě vykradli, tak by tě ještě pomluvili." ³¹⁸

Přes předložená fakta Ladislava odmítá romskou příslušnost své babičky, a doplňuje, že proti Romům nic nemá a má mezi nimi i přátele.³¹⁹

Dle úsudku vnučky Ladislavy za deportaci její babičky do Osvětimi byla romská příslušnost jejího přítele: „No babička měla přítele a ten byl zřejmě Rom. A byl to ale její přítel jenom.“³²⁰

Nejmladší vnučce Lucii K. bylo v době úmrtí babičky pouhé dva roky a na svou babičku si nevzpomíná. O romské příslušnosti své babičky je obeznámena od své matky a skutečnost bere jako prostý fakt. Ví, že její babička v koncentračním táboře strádala, ale formu strádání nedokáže konkretizovat.³²¹

³¹³Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³¹⁴Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³¹⁵Rozhovor s Ladislavou K. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³¹⁶Rozhovor s Ladislavou K. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³¹⁷Rozhovor s Ladislavou K. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³¹⁸Rozhovor s Ladislavou K. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³¹⁹Rozhovor s Ladislavou K. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

³²⁰Rozhovor s Ladislavou K. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014

³²¹Rozhovor s Lucií K. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014

ZÁVĚR

„Zpívají-li dnes hlupáci s oholenými lebkami českou hymnu a provolávají přitom rasistická hesla, je to hluboká urážka těch, kteří ji zpívali tehdy v okamžiku smrti v plynových komorách v Birkenau. Vykřikují-li heslo Čechy Čechům, při své nevzdělanosti asi ani netuší, že kdyby před půl stoletím zvítězila ideologie, k níž se hlásí, neexistovali by dnes ani Češi jako národ – ten měl podle tehdejších nacistických genocidních plánů prostřednictvím vyvražďování, vysídlování a nucené asimilace zaniknout během třiceti let, ještě za života vůdce, který se měl této slavné chvíle dožít. A přitom je docela možné, že právě lebky dědečků dnešních skinheadů by bývaly neobstály při absurdním prošetřování „germanizovatelnosti“ české populace.....“.

Václav Havel

Úvodní proslov mezinárodní vědecké konference Fenomén holocaust, 6. října 1999³²²

Romové, jako specifická skupina, s námi žijí již po staletí. V době, kdy vstupovali do našich dějin, dala jejich mentalita, zjev a koneckonců i řeč, pro majoritní společnost natolik nesrozumitelná, základ pro utváření stereotypů a předsudků, které přerostly v trvalé nepochopení a dlouhodobou perzekuci.

Rodící se demokracie Československa nepřinesla Romům výrazné změny. V červenci roku 1927 vyšel v platnost zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech, který Romy souhrnně označil jako „cikáni z místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štítící, kteří po cikánsku žijí, a to v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku – hlavně v zimě – stálé bydliště“³²³ a ve své podobě měl značně xenofobní charakter, který vymezil Romům místo na okraji společnosti. Vyhrocování vztahu majoritní společnosti k Romům bylo navíc mohutně podporováno dobovou žurnalistikou.

Opatření proti Romům byla postupně zostřována, po vytvoření protektorátu Čechy a Morava byla proti Romům uplatňována tvrdá diskriminační politika, jejíž rasový podtext byl demaskován výnosem „o potírání cikánského zlořádu“, na jehož základě byli Romové evidováni a postupně internováni v tzv. cikánských táborech v Letech a v Hodoníně u Kunštátu a jako celek poté deportováni do koncentračního

³²²HAVEL, V. Úvodní proslov. In: *Fenomén holocaust: sborník mezinárodní vědecké konference : Praha - Terezín, 6.-8. října 1999*. Praha: s. n., 1999.

³²³Zákon č. 117/1927 o potulných cikánech [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/tisky/T0459_00.htm

tábora v Osvětimi II – Březince. Skupina českých a moravských kočujících, integrujících se i integrovaných Romů byla ve své podstatě zničena.

Jednou z obětí romského holocaustu byla rovněž Růžena Čermáková. Tato žena společně se svým synem přežila tři roky v nacistických koncentračních táborech a po skončení druhé světové války se postupně natolik asimilovala do společnosti, že část jejich potomků romskou příslušnost své babičky přímo odmítá.

Ačkoliv Růžena Čermáková zemřela již v roce 1989, svým potomkům přenechala odkaz holocaustu v podobě předaných vzpomínek, který byl prostřednictvím orální historie zaznamenán a zpracován v podobě pozoruhodného příběhu ženy, která se narodila za Rakouska–Uherska, zažila první i druhou republiku, protektorát, osvobození a zemřela na sklonku socialistického systému.

Během rozhovorů vyplynulo, že potomci Růženy Čermákové mají jen slabé povědomí o rasovém pozadí deportace Růženy Čermákové a dějinných událostech, které romskému holocaustu předcházely. Důvodem takové neznalosti mohou být na jedné straně desetiletí, během kterých společnost o romském holocaustu mlčela, na straně druhé popření romského původu samotnou Růženu Čermákovou. Dcera Libuše si dokáže dobře vybavit konkrétní situace, které její matku v koncentračním táboře potkaly a takové zprostředkované svědectví velmi emotivně prožívá. Vnučky Růženy Čermákové tyto příběhy již nereprodukuje tak spolehlivě, ale stejně emotivně se vyjadřují o hloubce utrpení, které jejich babička v koncentračním táboře prožila. Takové zjištění se dotýká problematiky transgeneračního přenosu traumatu a ačkoliv předmětem této práce není identifikace „černých děr“, které holocaust mohl zanechat v duších generací potomků přeživších, nabízí myšlenku, že pokud takové „černé díry“ navádí jedince k jakémusi slepému jednání, nízké povědomí a neznalost kontextu takové situace ještě více umocňují.

Předkládaná práce nabízí popis jedné historické etapy vývoje romské menšiny na našem území v kontextu osudu Růženy Čermákové a v podobě interpretace životního příběhu naplňuje předem určený cíl.

Samotná interpretace je kombinací výpovědí, relevantních archiválií, sekundárních pramenů a zdrojů subjektivních vzpomínek a společně nabízí ve své kvalitě odlišný pohled, který poskytuje svědectví o romském holocaustu i obraz asimilace ženy, která se narodila v rodině romské a zemřela v rodině neromské.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BAUMAN, Z. *Modernita a holocaust*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-864-2923-7.

BUBENÍČKOVÁ, R. *Tábory utrpení a smrti*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1969.

BLOOMFIELD, I. Oběti násilí proti skupinám. In: *Jak se vyrovnáváme s holocaustem?: výběr z textů ze seminářů "Prix Irene" 2003-2005*. 1. vyd. Praha: G plus G, 2006. ISBN 80-86103-93-5.

BUDILOVÁ, L. *Romové a cikáni – neznámí i známí*. 1. vyd. Voznice: Leda, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9.

BURLEIGH, M. *Rasistický stát Německo 1933-1945*. 1. vyd. Praha: Columbus, 2010. ISBN 978-80-7249-261-9.

DAVIDOVÁ, E. Ke způsobu bydlení, obživy a odívání. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-85956-14-4.

DANIEL, B. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1995. ISBN 80-7067-395-8.

EMMERT, F. *Holocaust*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2006. ISBN 88-251-1204-7.

FRASER, A. *Cikáni*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-71106-212-X.

EPSTEIN, H. *Děti Holocaustu*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 1994. ISBN 80-857-6927-1.

HOLÝ, D a C. NEČAS. *Žalující píseň: o osudu Romů v nacistických koncentračních táborech*. 1. vyd. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1993.

GEBHART, J. *Dramatické i všední dny protektorátu*. 1. vyd. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-858-2135-4.

GEBHART, J a J. KUKLÍK. *Velké dějiny země Koruny české. Sv. XVb*. Praha: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-835-5.

GLASSMAN, G. Trauma a historie. Jak nakládáme s tím, co se stalo?. In: *Trauma, historie, svědomí: výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*. 1. vyd. Praha: Rafael Institut, 2010. ISBN 978-80-87060-33-9.

FRANCEK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české: Zločinnost a bezpráví*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2011. ISBN 978-807-4321-153.

HAVEL, V. Úvodní proslov. In: *Fenomén holocaust: sborník mezinárodní vědecké konference : Praha - Terezín, 6.-8. října 1999*. Praha: s. n., 1999.

HEBERER, P. In Romové a Sintové ve světle nacistické lékařské a eugenické politiky. In: HORVÁTHOVÁ, J. *Le romengo MURDARIPEN andro dujto baro mariben: Genocida Romů v době druhé světové války*. Praha: Pražská židovská obec, 2003, s. 29 – 31. ISBN 80-239-2237-8.

HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.40-41. ISBN 80-7106-615-X.

HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-85956-14-4.

HOŘÁK, M. *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí*. 1. vyd. Praha: Galén, 2006. ISBN 80-7262-393-1.

JAMNICKÁ – ŠMERGLOVÁ, Z. *Dějiny našich cikánů*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1955.

KENRICK, D. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. ISBN 80-244-0589-X.

KLENER, P. *Velký sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 948. ISBN 80-7184-310-5.

KLIMEK, A. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XIV*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-425-5.

LHOTKA, P. Romové v první československé republice. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-85956-14-4.

MAGINCOVÁ, D. *O protektorátu v sociokulturních souvislostech*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-79-3.

MARŠÁLEK, P. *Pod ochranou hákového kříže*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-20-9.

MICHLOVÁ, M. *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939-1945*. Řitka: Čas, 2012, s. 110. ISBN 978-808-7470-602.

MÜCKE, P a VANĚK, M. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-807-2851-454.

NEČAS, C. *Aušvicate hi khér báro: čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II – Brzezince*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 1992. ISBN 80-210-0398-7.

NEČAS, C. Příprava a průběh genocidy Romů v českých zemích v letech nacistické okupace in *Fenomén: sborník mezinárodní vědecké konference : Praha - Terezín, 6.-8. října 1999*. Praha: s.n., 1999.

NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-022-2

NEČAS, C. *Historický kalendář dějiny českých Romů v datech*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997. ISBN 80-7067-769-4.

NEČAS, C. *Lety, pamětní seznam – 1*. 1. vyd. Lidice: Nakladatelství VEGA-L, 2012. ISBN 978-80-87275-63-4.

NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1981. ISBN 55-965-81.

NEČAS, C. *Nemůžeme zapomenout naši bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. ISBN 80-7067-354-0.

NEČAS, C. Holocaust Romů v letech 1939 – 1945. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-85956-14-4.

NEČAS, C. *Romové na Moravě a Slezsku*. 1. vyd. Brno: Matice moravská v Brně, 2005. ISBN 80-86488-20-9

NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. ISBN 80-70076-559-4.

NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 4.vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. ISBN 80-7076-952-2.

NEČAS, C. Vyhlazování evropských Romů. In: *Le romengro murdaripen andro dujto baro mariben: Genocida Romů v době druhé světové války : sborník z mezinárodního*

- odborného semináře *Pražská židovská obec, 27.5.2003*. Praha: Slovo 21, 2003, s. 21. ISBN 8023922378
- PAPE, M. *A nikdo vám nebude věřit* 1.vyd. Praha: GplusG, 1997. ISBN 80-901896-8-7.
- RHEINHEIMER, Martin. *Chudáci, žebráci a vaganti: lidé na okraji společnosti, 1450-1850*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-702-1579-8.
- PAVELČÍKOVÁ, N. Co "Konečné řešení" nevyřešilo. Romové na Moravě a ve Slezsku v letech 1945-1947. In: *Milý Bore--: profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. 1. vyd. Brno: Historický ústav AV ČR, 2003. ISBN 8086488128
- PAYRHUBER, G. Trauma holocaustu: realita nebo fantazie? Smíme ještě snít o lepším světě?. In: *Trauma, sen, vědomí: traumatizované skupiny - hojení - identita : výběr textů z mezinárodní mezioborové konference Prix Irene 2012, Praha*. 1.vyd. Praha: Irene press. ISBN 978-80-905354-2-8.
- PROCTOR, R. *Rasová hygiena*. 1. vyd. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-800-1763-5.
- ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5
- TERTON, Y. *Genocidy XX. Století*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-85821-41-1.
- TESAŘ, F. *Etnické konflikty*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-807-3670-979.
- TISCHLER, L. Koncept traumatu dříve a nyní. In: *Trauma, historie, svědomí: výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*. Praha: Rafael Institut, 2010. ISBN 978-80-87060-33-9.
- VANĚK, M. *Orální historie: metodické a "technické" postupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0718-3.
- VANĚK, M, P MÜCKE a H PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 80-728-5089-X.
- WOLF, J. *Lidské rasy a rasismus v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2000. ISBN 80-244-0048-0.
- ZATŘEPÁLEK, S. *50 let družstevního zemědělství a dějiny jednotlivých obcí spojených do zemědělského družstva*. 1. vyd. Onomyšl: Zemědělské družstvo Onomyšl, 2007

ZIMMERMANN, M. In Od diskriminace k "rodinnému táboru" Osvětim. In: HORVÁTHOVÁ, J. *Le romengo MURDARIPEN andro dujto baro mariben: Genocida Romů v době druhé světové války*. Praha: Pražská židovská obec, 2003. ISBN 80-239-2237-8.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

CROVE, D. *Reflections on the Roma and the Holocaust* [online]. [cit. 2014-04-05]. Dostupné z <http://deimos3.apple.com/WebObjects/Core.woa/DownloadTrackPreview/usmmm.org.1434142334.01434142337.1446635076.pdf>

NÚRBERG, S. Transgeneračný prenos traumy holokaustu na druhú a tretiu generáciu. In: *Trauma, historie, svědomí: výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*. Praha: Rafael Institut, 2010. ISBN 978-80-87060-33-9.

UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM. *Genocide of european Roma (gypsies) 1939 – 1945* [online]. [cit. 2014-04-05]. Dostupné z <http://www.usmmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007333>

Seznam použitých internetových zdrojů

DAŘILOVÁ, E. *Odškodňovací programy v České Republice*. [online]. [cit. 2014-05-04]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/romano-vodi/eva-zdarilova-odskodnovaci-programy-v-ceske-republice>

Fotogalerie Romové v Českých zemích ve 20. století. [online]. [cit. 2014-04-04]. Dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/fotogalerie-romove-v-ceskych-zemich-ve-20-stol/>

HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. *Romové si žádají o příspěvek odškodnění o holocaust* [online]. [cit. 2014-04-05]. Dostupné z <http://hn.ihned.cz/c1-35680590-romove-zadaji-odskodneni-za-holocaust>.

NKP. *Národní listy* [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/9368686>

NKP. *Národní politika* [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/18042125>

NKP. *Květy*, [online]. [cit. 2014-04-01]. Dostupné z <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/31356727>

PAVELČÍKOVÁ, N. *Historie romského obyvatelstva českých zemích v letech 1945 - 1989*. [online]. [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/historie-romskeho-obyvatelstva-v-ceskych-zemich-v-letech-1945-1989-studie/>

SKÁLA, M. *Přednáška o traumatu*. [online]. [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.psychopompos.cz/data/Skala-Trauma.pdf>

VANĚK, M. *Možnosti a meze orální historie při výzkumu českého exilu*. [online]. s. 399-404 [cit. 2014-05-09]. Dostupné z: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Historica%2031-2002/historica31-38.pdf>

VARIANTY. *Informace pro učitelé, Romové* [online]. [cit. 2013-30-11]. Dostupné z <https://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b02romove.pdf>

Seznam ostatních zdrojů

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 1, kniha vydaných domovských listů, 1885 – 1945.

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 6, korespondence - rezidua, 1894 – 1945.

Státní okresní archiv Kladno, fond Farní úřad Solopysky, inv. č. 83, ohlášky snoubenců, 1871 – 1920.

Státní okresní archiv Kladno, fond Farní úřad Solopysky, inv. č. 84, ohlášky snoubenců, 1920 – 1949.

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv obce Miletín, inv. č. 1, protokoly o schůzích obecního zastupitelstva, rady a finanční komise, 1933 – 1943.

Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014, vlastní archiv autorky.

Rozhovor s Jiřinou M. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014, vlastní archív autorky.

Rozhovor s Jítkou V. vedla Jitka Hensel, 31.3. 2014, vlastní archív autorky.

Rozhovor s Ladislavou K. vedla Jitka Hensel, 31.4.2014, vlastní archív autorky.

Rozhovor s Ladislavou K. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014, vlastní archív autorky.

Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 13.4.2014, vlastní archív autorky.

Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014, vlastní archív autorky.

Rozhovor s Libuší J. vedla Jitka Hensel, 7.1.2014, vlastní archív autorky.

Rozhovor s Lucií K. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014, vlastní archív autorky.

Rozhovor s Jítkou V. vedla Jitka Hensel, 31.3.2014, vlastní archív autorky.

Rodinný archív.

Venkov: orgán české strany agrární [mikrodokument] Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 1906-1945. ISSN 1805-0905.

Zákon č. 117/1927 o potulných cikánech [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/tisky/T0459_00.html

SEZNAM OBRÁZKŮ

Seznam obrázků

Obrázek 1: Večerní vydání Národních listů, 23.3.1927.....	33
Obrázek 2: Zákazová cedule jako následek zákona č. 117/1927 Sb. „o potulných cikánech a osobách žijících po cikánském způsobu“ z roku 1927.....	34
Obrázek 3: Dřevěné baráky protektorátního tzv. cikánského tábora v Letech.	36
Obrázek 4: Letské děti před dřevěným barákem.....	38
Obrázek 5: Cikánský tábor v Hodoníně u Kunštátu, rok 1942.....	39
Obrázek 6: Prohlášky snoubenců.....	51
Obrázek 7: Sčítací arch z 16. února 1921 – první a poslední strana.....	54
Obrázek 8: Seznámení vydaných průkazů domovských.....	33
Obrázek 9: Ohlašní kniha snoubenců.....	34
Obrázek 10: Část zápisu z jednacího protokolu obecního zastupitelstva obce Miletín, 26. ledna 1940.....	36
Obrázek 11: Růžena Čermáková, kopie foto z evidence vězňů.....	38
Obrázek 12: Josefa Čermák, syn Růženy Čermákové, 60. léta.....	38
Obrázek 13: Vzkaz Josefa Čermáka dcerám	51
Obrázek 14: Zleva: dcera Libuše, Růžena Čermáková, neznámý chlapec a dcery Josefa Čermáka - Barbora a Růžena.....	39
Obrázek 15: Vítání občánků léto 1966, úplně vpravo Růžena Čermáková	51
Obrázek 16: Vyrozumění z Muzea Osvětim o doložení internace Růženy Čermákové	39

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A - Doslov autorky.....	I
Příloha B - Redigované rozhovory.....	III
Příloha C - Zákon 117/1927 Sb. o potulných cikánech.....	XXVI
Příloha D - Úplný přepis článku cikáni metlou našich krajů, Národní politika, 22. listopadu 1938.....	XXVIII
Příloha E - Staletý boj venkova s cikány, Národní politika, 29. 7.1939.....	XXXIII

PŘÍLOHY

Příloha A – Doslov autorky

Byla každodenní realitou mého dětství. Často byla z mého pohledu centrem konfliktů mezi mou matkou a otcem, což jsem jí, zcela nespravedlivě, zazlívala.

Byla babičkou, která umí báječně vařit a která s námi prostě žije. Neptala jsem se, proč neumí číst a psát, proč často pláče anebo proč byla v koncentračním táboře. Realita mého dětství sama vygenerovala odpověď na nevyřčené, podporovanou názorem rodiny i babičkou samotnou. Protože měla těžký život. Taková obyčejná věc, která se stává, stejně jako počet pih nebo velikost palce u nohou si ji člověk nevybírá, narodí se s ní, žije s ní, akceptuje jí.

Vyprávěla o koncentračním táboře, o tom jak musela stát v děšti, v zimě, nespát. Zdůrazňovala, že přežila, protože vždy uměla pracovat. Věděli jsme o existenci jejich dětí, které zemřely v koncentračním táboře Často je jenom tak jmenovala a na prstech počítala jména: Venoušek, Jaroušek, Fanoušek, Karlíček, pokud přišlo na jméno Pepíček, ustanul její pohled na zarámované dokolorované fotografii na zdi. Také měla kartičky z kostela s vyobrazenými svatými a denně se modlila. O koncentračním táboře vyprávěla i mým kamarádkám, které mě navštívily a pravda je, že ač ony na ní visely očima a hltaly informace, mně to z pohledu každodenní rutiny milé nebylo. Z těch vyprávění si rámcově pamatuji zejména to, co ve mně vyvolalo konflikt. Vyprávěla například o dozorkyni, Němce, která jí měla v jakési oblibě pro její pracovitost a proto mohla přežít. Říkala jsem si, jak může mluvit o někom tak ve své podstatě negativním pozitivně?

Když jsem byla malá, byla jsem takové malé, hubené dítě bez chuti k jídlu. Babička mi vždycky říkala: „Jez, na vojně tě nezabijou“, tenkrát jsem jenom tušila, jaká zkušenost se v těch slovech skrývá.

Narodila jsem se jako výrazně tmavovlasé dítě se zelenýma očima po své babičce. Vyrůstala jsem v okresním městě, kde terčem posměchu a pozornosti bylo téměř každé romské dítě a názory společnosti jsem nasákla jako houba. Doma se o Romech v souvislosti s naší rodinou nikdy nemluvilo, ve škole se holocaust Romů nevyučoval, přesto ve mně hluboko dřímala bolestná obava z konfrontace, že mohu být součástí něčeho méněcenného, malého, ve své podstatě hloupého přesně tak, jak to vidí ostatní. Vždyť je tak snadné mít život těžký, stejně jako množství pih anebo velikost palce.

Když mě v osmé třídě tělocvikářka oslovovala „ty černá“, vehementně jsem všem vysvětlovala, že je to kvůli černým teplákům a bála se přijít na každou další hodinu tělocviku. Strach z jakékoliv konfrontace vyvrcholil ve chvíli, kdy v autobuse městské linky jela má babička a při výstupu se belhala se po třech vysokých autobusových schodech a já, nepozorovaně, jsem vystoupila zadními dveřmi a utekla, jenom aby si někdo nevšimnul a nespletl se....

Maminky jsem se zeptala až v době, když jsem byla dospělá. Dostalo se mi odpovědi, že babička byla Romkou pouze z nějaké části a poté mi přepočítala na zlomky z kolika jsem Romkou já, přičemž zdůraznila důležitost svého i mého neromského otce.

Pro téma své práce jsem se rozhodla díky své mamince, která ve svém seniorském věku chtěla oživit vzpomínky na původní rodinu své matky a ač jsem si v počátcích psaní práce myslela, že vyslechnu vyprávění těch co pamatují a popíší událost našich dějin, práce začala žít svým životem. Konečně reálným a tak pravdivým.

Četla jsem, že popis historie je jako počítačový program. Záznamy se nabalují a zařazují do příslušných souborů a konečné vyznění nakonec nemusí korelovat s popisovanou realitou. Takovou situaci můžeme nazvat virem v programu.

V historii naší rodiny se takový virus objevil. Zkreslil informace a zaobalil je do souvislostí, které měly s realitou společné jenom činitelé.

Věřím, že se mi touto prací povedlo virus odstranit.

Práci věnuji své mamince, v památce na svou babičku Růženu Čermákovou a v plné úctě k její rodině a všem jejím dětem.

Jitka Hensel

Příloha B – Redigované rozhovory

7. ledna 2014

Rozhovor vedený s **Libuší J.**, tazatelka Jitka Hensel

J.H. Jaká byla Tvoje maminka?

L.J. Hrozně hodná.

J.H. A kde jste bydleli?

L.J. Pamatuju si, že jsme bydleli v tom Liberci, a u tety jsme byli, to si pamatuju, myslím, že to bylo tak v padesátém druhém roce. Potom si pamatuju tak různě, jak jsme zažívali život, protože to nebylo lehký. Nejvíc si pamatuju Jindice.

J.H. Takže v době tvého dětství jste bydleli v Liberci?

L.J. Ne, to jsme byli u tety, zřejmě v Chabařovicích, kde jsem se narodila.

J.H. A jak jste žili v té době?

L.J. Řekla bych, že to byla taková hladová doba. Měla jsem jenom maminku, neměla jsem žádné kamarády.

J.H. Tvoje maminka v té době pracovala?

L.J. Ne, ne, maminka tam v tom Liberci nepracovala a asi jsme neměli peníze v té době, protože si pamatuju, že mi říkala: „Hele Libuško, tady tě bude hlídat teta, já jsem udělala nějaký bačkory a kytky“, bylo to na podzim a pamatuju si, že mi říkala: „Hele, já tě vezmu s sebou“. Tenkrát mě vzala s sebou, vzala mě do těch vesnic, jeli jsme tam vlakem, vystoupily jsme a ona mě u jedny paní nechala a poprosila jí, že jí dá jedny pantofle, když mě ohlídá. Tak jsem na ní čekala a když přišla, dala ty pantofle, popovídaly si a pak jsme šly zpátky na ten vlak. Maminka ty pantofle šila, i podrážky dělala, kytičky dělala papírový, i to navoněla a že to prodávala. Taky hádala z ruky. Hodně k ní lidi chodili, to už bylo v Jindicích. Třeba přišly i mladý ženský a ona jim hádala z ruky a oni jí říkali: „Víte co, teta, vy to tak umíte, ono je to všechno pravda“ a maminka je vůbec neznala.

J.H. Vyprávěla ti maminka někdy o svém dětství? L.J. Když jsem byla malá, cítila jsem, že se něco událo, protože my jsme byly strašně samy, ale nepopisovala to, až teprve dýl jsem to začala všechno chápat, když jsem chodila do kina nebo když se ona s někým bavila, tak jsem odposlouchávala.

J.H. A co popisovala nejvíc ze svého života?

L.J. Tak jako dětství, to říkala, že chtěla chodit do školy, že se narodila v tom Miletíně, že její tatínek byl ten sedlář a že tam žila s maminkou a že chtěla chodit školy,

vždycky říkala: „Já jsem musela pracovat už od mala, to nebylo jako teďka, musela jsem chodit k sedlákovi a živit maminku, dostávala jsem jenom naturálie, abychom byly živí“ a říkala mi, že chtěla chodit do školy a že to nešlo, protože jí umřel tatínek, když byla malá, no a oni žili prostě v nějakým bytě, kde bylo více rodin, no a ona se starala o maminku, ta tou dobou už nedělala nebo jestli byla nemocná, to nevím, no a chtěla jít do školy a ona ji nutila chodit pracovat, takže ona si vlezla pod postel a ta jí holí donutila vylézt, takže dělala u sedláka, když byla malá. Vyprávěla, že tam třeba dělali chleba, ráno musela přijít a obhospodařovat věci, třeba byla u chleba, dávala ho do pece atakdále. Neměla vůbec lehký celý život.

J.H. Vyprávěla o tom, jak se vdala?

L.J. Říkala mi, že tou dobou dělala u toho sedláka, měli jí tam rádi. Vyprávěla mi, že byla hezká, že jí to slušelo, ona se ale chtěla učit, ale nebylo jí to dovoleno. Chodil tam nějaký ten co spravoval hrnce a různé věci opravovat, nějaký Karel Čermák a ten se tam vždycky zastavil a mluvil s tou její maminkou a že se mu líbí a měl by o ní zájem. No a ona jí to řekla, jenomže ona řekla, že si ho nebude brát, že ho nechce. On odjel a její mamince řekl, že se vrátí. Vrátil se druhý rok a už to bylo dohodnutý, že se vezmou a moje maminka si ho tedy vzala. Vdala se za něj, žila s ním a odjela s ním z té obce, asi nějakým povozem a ztratila domovské právo v té obci Miletín a začala s ním kočovat. Myslím si, že přestala kočovat až před tou válkou.

J.H. Kolik jí bylo let, když ovdověla?

L.J. Zemřel mladej, dvacet šet, dvacet sedm? Nevím...

J.H. Takže tvoje maminka pak zůstala sama s dětmi?

L.J.: Měla s ním dvě nebo tři děti, pak cestovala a asi měla přítele, no a měla ještě další děti. Měla samý kluky. Říkala mi o tom jednom chlapečkovi, jak jí měl hrozně rád. A jednou zlobil a řekla mu, koukej toho něchat, nazlobila se na něj a řekla mu, ať jde pryč a on odešel a šel do zimy a ona říkala: „Pepíku, dojdi pro něj nebo tam zmrzne“ a on tam šel a přiběhl a řekl: „Maminko, on nechce, on povídá, že radši zmuznu, zmuznu, ať přijde maminka.“ Tak to vím, že tohle vyprávěla, ona takhle hodně vyprávěla o dětech, no a tak pro něj musela jít a prostě se to vyprávění pak zvtlo v pláč a ona pak už nebyla schopna.

J.H. Tvoje maminka zažila koncentrační tábor v Osvětimi, vyprávěla ti o tom? Jak často ti o tom vyprávěla?

L.J. Ježíš, to bylo furt. To bylo pořád, v televizi, ve zprávách, v rádiu, Norimberský proces, nebo jsme šly do kina, to bylo za korunu a byl týdeník a ona od tamtud odešla, protože tam začala brečet a už tam pak nepřišla, přišla, až když to skončilo.

J.H.: A jak se dostala do Osvětimi?

L.J.: Oni tenkrát dělali někde ve Voticích, myslím si, že to byly Votice. Dělali tam, on někde v lese a ona tam taky dělala. Prostě děti tam lítali někde po zahradách a tam někde skleпали jablka a dávali to za bundu. Nakradli tam, asi tam udělali někde škodu a on je tam chytnul, honil je tam nějaký ten co mu patřila ta zahrada. No a on vzal ty děti a vedl je tam a začal jako, hele, vem si ty děti a koukej si je tó, cikáni, no a nadával jim hrozně. Ten Pepík byl hrozně potlučený, měl nějaký šrámy, prostě byli potlučený, no a ona vylítla ven a začala na něj řvát, že mu něco udělá a řekla mu, že to je svině německá, sprostě mu nadávala a on jí řekl: „Tak to tě bude mrzet“. Tyhle slova si přesně pamatuju, že mi říkala. No a odešel pryč a ona povídala tomu přítelovi: „Pojď, půjdeme pryč, utečeme odtud, půjdeme někam na Slovensko, schováme se“ a on jí řekl: „To serou jenom baby“ a vlastně už druhý den tam přijelo auto a chlapi v kožených kabátech a vzali jí a odvezli jí do toho městečka. A byla tam ten den, vyslychali jí. Pak tam přišel, a bylo to červenci, protože ten chlapeček jeden, snad Fanoušek, jí nesl třešně a přišel tam ten její přítel a klekl si tam na kolena a prosil, aby si vzali jeho, ona byla těhotná tou dobou a měla už břicho a oni mu řekli: „Nebojte se, ona se vám vrátí, ona jde jenom na práci a bude to jako že to bude dobrý.“ On se tam s ní rozloučil, něco jí nějakým okýnkem podal, nějaký tý třešně a pak šli pryč. No a maminka šla do koncentráku. Ona říkala, že šla z Ruzyně. Vyprávěla mi, jak jela v těch vagónech, jak tam bylo nádraží, jak to všechno brali, aby šli třeba doleva, rovně, jo, že se na to dívala, že nevěděla, co to je, takhle že tam přišli, jo, jak jej ostříhali, jak je nahnali, sundali věci a že jim oholili ty hlavy a naházeli jim ty hadry, aby si je vzali. No... tak to jsou ty moje vzpomínky.

J.H.: Můžeš mi říct o nějakých konkrétních příbězích, které tvoje maminka vyprávěla?

L.J.: Vyprávěla mi hodně věcí, ale hodně věcí mi už utíká z hlavy. Třeba to jak pracovali, jak byl mráz, třeba i na ty pole, jak třeba se nějaké věže někde prostě ztratil nebo tam nebyl, jak stáli calapel do rána, že je počítali, museli se hlásit německy, říct to svoje číslo, stoupnout si nějak stranou nebo dopředu, jak třeba někdo omrzl, to bylo v zimě anebo omdlívali, jak stáli třeba až do rána. Říkala mi třeba příběh, o jedný Polce, že tam byla máma s dcerou a ona byla někde v jiným baráku a ona tam za ní příběhla, že jako je vybraná někam a že se u ní schová a zůstala tam, tak znovu museli stát a že prostě tam stáli, počítali je a furt na to nemohli přijít, no a ona tam zbyla, pak jí vyvedli ven a ti Němci tu mladou holčinu zbili, psi ji rvali a moje máma tam stála a říkala jí, ježiši, jdi tam, ale ona že stála a ani se nehnula, že se tak strašně bála. No a

pak jí hodili někam na hromadu. A v noci přišla za maminkou ta Polka a říkala jí, že ještě žije. Takže někde nabrali nějakou vodu a že hlídala a ona tam šla a dávala jí napít a takový věci.

Ona moje maminka v koncentráku porodila syna a dala mu jméno Adolf. Oni jí to poradily tam ty ženský, aby nechodila do toho baráku, jak byl doktor Mengele, protože když tam půjde, tak umře. Ona jí tam odrodila taky nějaká starší ženská a narodil se jí kluk, maminka povídala, že byl pěkný. Ono to bylo někdy v září, nevím přesně. Ráno tam přišla Němka, maminka se přihlédla, číslo vězně a tak, že má syna a ona ho vzala, byl zabalený v nějakých hadrech a ona jí povídá,, že je to pěkný kluk, jo a že jaký mu dáš jméno. A oni jí ty všechny ženský říkaly, ať řekne Adolf ona řekla Adolf. A ona ta Němka Dolfi, Dolfi, jako gut, že to je dobrý a odnesli ho od ní pryč.

J.H. Jak tvoje maminka líčila to, že přežila Osvětim?

L.J. No ona říkala, že tomu ani nemůže uvěřit, že to přežila. Vždycky říkala, že tomu nemůže ani uvěřit, že přežila takovou strašnou hrůzu. A taky vždycky říkala, že pracovala. Že jako pracovala, když byla práce, když nás tam nahnali a když někdo šel sklesle přes tu bránu, tak ona se snažila být jako že je fit.

J.H. Byl v Osvětimi nějaký konkrétní člověk o kterém mluvila?

L.J. Určitě měla na nějaké dvě ženský, ale nevybavím si ta jména. Jako dvě nějaký přítelkyně, s kterýma si rozuměla, nebo rozuměla, žily tam spolu, no a potom vzpomínala na toho syna, když ho tam viděla. Říkala, že byla tou dobou strašně nešťastná a myslela furt na ty děti, na tu rodinu a to jí drželo při životě, ona říkala, že by jinak nežila, že by to nevydržela. Na a šla někde podle drátu a dívala se na někam na tu druhou stranu. No a jak se dívala přes ty dráty a říkala, že tam viděla nějakýho černýho kluka a tak si říkala, to vypadá jako Pepíček a oni se nějak setkali očima, on se na ní díval a zakřičel: „Maminko, seš to ty?“, no a ona ho viděla, hulákali na sebe a ona se ho ptala, jak se tam dostal a a ptala se na děti, a on jí řekl: „Maminko, všechny jsou mrtvý“. A ona povídala, že si chtěla vzít život, ale že to neudělala, protože ho tam viděla tak stát v těch hadrech.

J.H. A oni byli tedy každý v jiném táboře?

L.J. No byli, určitě, byl tam nějaký drát.

J.H. Fyzicky se tam tedy nikdy nesetkali?

L.J. Ne, nesetkali. Protože by mi řekla, že ho držela v náručí a to mi nikdy neřekla. Nikdy, nikdy. Ona ho prvně držela v náručí až po válce, v nějaký Nechybě, tam si dali spicha. Protože když byli v Osvětčíně, protože on jí řekl, maminko, my musíme odtud, tady všechno hoří, tady nás spálej, že se dohodli, že spolu odejdou pryč. A on jí řekl,

že až bude první transport, že se přihlásí a ať se přihlásí taky a ona mu řekla: „Pepíčku, ale jak neukážeš, nezvedneš ruku, že v tom transportu seš, tak já nepůjdu.“, tak se přihlásili a já jsem se jí ptala, jak to mohla vědět, že tam opravdu byl a ona mi říkala, že viděla zvednutou ruku. A já povídám, to mohl být někdo jinej a ona mi řekla, že neví, ale že viděla zvednutou ruku a šla. Ale pak dál nevím, ani nevím, v kterým pak byla koncentráku.

J.H. Věděla tvoje maminka co se stalo s jejími dětmi?

L.J. No ona říkala, že v těch Voticích ten člověk se staral o všechno možný, jen ne o děti, že chlastal, já nevím, říkali, že cikáni kradli, je možný že kradl, já nevím, ale strašlivej trest to byl, že ho i ty děti odvezli společně. Říkala maminka, protože ona tam jela do tý obce a tam se ptala na ty děti a oni jí řekli, že ty děti sebrali a ten majetek se prodal.

J.H. Věděla tedy od svého nejstaršího syna, co se stalo s těmi dětmi?

L.J. Ona nevěděla přesně, on když jí to vyprávěl, tak strašně brečela. Já vím, že on vyprávěl, že v těch Letech umírali, oni byly hladový a byly nemocný, no a oni umřeli a on je odnosil všecky do hrobu, že ten jeden ještě jako žil a odnosil je všecky do hrobu, a ten jeden chtěl a volal maminku a pak umřel. Tohle jsem věděla zprostředkovaně od mého bráchy, on jí to taky řekl, ale ne víc, ona to nemohla slyšet. On měl tam takovej hlad, že v těch Letech vlezl do sudu, kde byl zbytek zelí a za to ho málem ubil ten dozorce. Nevím jak se dostal do Osvěncína, to nevím. On mi to chtěl všechno říct, až mi bude osmnáct, ale on pak umřel, on se zabil, měl úraz na šachtě.

J.H. Vyprávěla ti maminka o tom, jak se dostala z koncentráku?

L.J. Ona mi vyprávěla, že je osvobodili, že tam někdo napekl nějaký chleba a všichni říkali, aby ho nejedli, že je to otrávený. A že potom říkali, že Němci utekli a že je to vypnutý a že s těma ženskýma vzaly deky a házeli to na dráty a přelézali to. Báli se jít tou branou, aby je nezastřelili a utíkali pryč. A povídala, že některý lidi tam leželi a umírali a ona říkala, já jsem jim nemohla pomoc, já jsem chtěla ven. Takže utekly nevím kolik ženských, asi třicet a šly nějakýmu lesy a chtěly se dostat k Rusům. Byla tam s nima nějaká Němka a oni jí řekly, že kdyby něco, že musí mluvit ona. No a šli nějakým lesem a slyšeli nějaké tanky a oni to byli Rusové. Oni je přijali a šli s nima, říkali jim bábušky a takhle, třeba viděli, že tam byl domek, šli dovnitř a tam byla povražděná celá německá rodině. Se svým synem se domluvili, že se setkají, když přežijí, v Nechybě u toho sedláka. A maminka se tam dostala a byla vážně nemocná. Když maminka o tom začala mluvit, vždycky to skončilo pláčem.

J.H. Můžeš zavzpomínat na své dětství a na babičku?

J.M. Bydleli jsme v Žíželicích, babička se o nás starala, česala nás, dělala nám snídani, ráno nás vyprovázela z baráku, v neděli jsem s ní chodila na pampelišky, sekát trávu. Pampelišky měla jako krmení pro králíky, měli jsme takové hospodářství, babička si ho zřídila vedle bytovky, bylo to oplocené, nevím jestli to naši koupili, ale měli jsme ta, slepice, králíky, prase.

J.H. Jak babička vzpomínala na svůj život?

J.M. Brečtivě. Většinou u toho brečela a když vzpomínala na svůj život, tak říkala, že byl hrozně špatnej a vždycky u toho brečela a vždycky říkala, že nejlepší je rodit kluky. Třeba vzpomínala na to, jak se vdávala, že toho svého manžela nechtěla, že po obřadu běžela do nějakého žita, že to tam probrečela, že jí bylo jednadvacet, že vůbec se nechtěla vdávat. Že jí nakonec umřel, že jí umřeli všechny manželé, že byla taková z toho manželství nešťastná a pak i z toho konce těch dětí, že jí žádný děti nezbyli.

J.H. Mluvila nějak o svých rodičích?

J.M. Nikdy a ani já jsem se jí nikdy nezeptala a ani mě to nikdy nenapadlo. My jsme s babičkou byli hodně spojený, já že jsem u ní spala, pořád s ní někdo spal a i když byla v obyváku, tak byla pořád s náma. Nikdy mě nenapadlo, se jí zeptat na její rodiče. A ona o tom nemluvila.

J.H. Jak vzpomínala na Osvětim?

J.M. Vyprávěla o tom, jak se tam dostala, že poslala ty děti někam do lesa na nějaký ovoce a že ty děti přiběhly a že český policajt, který dělal pro ty fašisty ji udal a ona se dostala do Prahy. (doplněno na konci rozhovoru: ona tomu klukovi tekla krev a ona jak ty děti ochraňovala, něco křikla na toho chlapa, protože ona byla taková, vždycky říkala, já jsem furt seděla, já jsem třeba zbila i policajta a to bylo za první republiky, ona byla rázná a nebrala si servítky a říkala, já jsem třeba i tři dny seděla. Tohle se jí ale vymstilo. Emotivní bylo, že jí to jedno dítě přineslo, ona vždycky říkala, že jí přinesl třeba někam do sklepního okénka, kde ona čekala na ten převoz do Prahy na Ruzyň ve věznici, kde jí zavřeli a ona byla těhotná a říkala mu, že je nechce, ať si je sní a že to dítě jí je dávalo. Vyprávěla o tom jak chodily ty pochody smrti, jak okolo ní padali lidi anebo jak kradli v tý Osvětimi jídlo, aby přežili, že si třeba kradli nějaký ty boby nebo co z těch polí a že za to byl trest smrti. Že kradli, aby si to namočili do polívky - do vody, to byla jenom ohřátá voda, že kradli někde na hnoji slupky z brambor a že nepoznala

vlastní děti, že byli oholený, ona byla oholená. Potom hodně vypravovala o německým doktorovi, jmenoval se Mengele, říkala, že to byl zlej doktor. Chodila k němu, když byla nemocná, že jí píchal injekce a když jsme se nastěhovali do Kolína, ona pořád chtěla chodit na trávu a jednou jsme šli spolu okolo Labe a ona se najednou zbláznila a začala křičet, že vidí Mengeleho a začala utíkat a já jí říkam, proč utíká a ona na to, ať honem utečeme, že tam je Mengele a my jsme utíkaly pryč od toho Labe, ona měla šílený strach.

J.H. Ptala ses jí na to, kdo to je Mengele nebo proč před ním utíká?

J.M. Já jsem to věděla od ní, že Mengele je doktor, který jí udělal různé operace v břiše, kvůli kterým musela nosit ten pás. Nebo že třeba tam prodělala tyfus a že jí léčil.

J.H. Jak přežila Osvětim?

J.M. No ona čekala na ty své děti. A vůle přežít.

Třeba mě dostalo, že ona neměla po celý ty tři roky menstruaci. Já když jsem dostala první menstruaci, tak mi řekla, že ona ji tam vůbec neměla.

To byl zázrak asi taky.

J.H. Víš co se stalo s jejíma dětma?

J.M. Oni zůstali v tý Osvětimi. ...

J.H. Můžeš si vzpomenout na to, jak se babička dostala z koncentráku?

J.M. Babička říkala, že vypli dráty a měli nějaký matrace a ty hodili ty dráty a pak už viděli tanky a že je nabrali ti Američani na ty tanky a odvezli je do těch nějakých léčeben. Ona mi vždycky říkala, já jsem měla matraci, tu jsme přehodili přes ty dráty a utíkali. Pak se dostala do tý vesnice a hledala toho svého syna.

Jo a než šli do toho koncentráku, tak babička chtěla utéct někam mezi partyzány a ten její jí řekl, že ne, že jenom ženský serou do sukní. Tohle často vypravovala. A vzal tu rodinu a šli bydlet někam k lesu. Taky chodili ty pochody smrti. Přesně nevím co to bylo, oni šli z lágru do lágru. Na ten hodně vzpomínala, že byla zima, že měli hlad, nesměli padnout. Že se s těma lidma co byli nejbliž přidržovali, že nesměli padnout. Nebo vypravovala jak stáli nahatý v tom lágru, že jim řekli, že se musí svléknout a oni tam stáli hodiny a hodiny. Že je vyhazovali v noci a museli stát do rána. To jsou takový útržky.

7. ledna 2017

Rozhovor vedený s **Ladislavou K.**, tazatelka Jitka Hensel

J.H. Můžeš zavzpomínat na sví dětství a na babičku?

L.K. Prostě babička byla super. Pamatuju si jí jako strašně hodnou ženskou. Pořád se bavila o válce, o Pepíčkově. Na mě působila strašně pozitivně, bolelo jí, že přišla o děti, ale ten život co měla, brala hezky. Brečela, když vzpomínala na koncentrák.

J.H. Jak vzpomínala babičku na válku?

L.K. Hodně, a hlavně v souvislosti s dětma. Vzpomínala na toho syna Pepíčka, když se podívala na tu fotku, která tam visela, a vždycky než šla spát, tak brečela většinou.

J.H. A když babička vzpomínala na Osvětim, pamatuješ si na něco konkrétního?

L.K. Říkala mi, že tam jedli slupky z brambor a tak. Že byli hladová, že neměli co jíst, že byli nahatý.

J.H. A víš co se stalo s těma dětma?

L.K. Umřely v tom koncentráku a jenom Pepíček přežil.

Akorát říkala, že snad mluvila s tím Pepíčkem a že ty její děti nesli do nějakýho společnýho hrobu. A že tam v koncentráku porodila dítě a že ho pak už nikdy neviděla.

J.H. A víš proč babička byla v koncentráku?

L.K. No babička měla přítele a ten byl zřejmě Rom. A byl to ale její přítel jenom.

31. březen 2014

Rozhovor vedený s **Libuší J.**, tazatelka Jitka Hensel a

Michal Schuster

J.H. Jaký nejsilnější zážitek jsi měla, když jsi se byla podívat v rodné obci?

J.L. Vzpomínala jsem tam na dětství a na maminku. Maminka často vyprávěla, jak tam žila, vzpomínala na svou rodinu. Že tam měla nějaké příbuzné, že někdo zahynul v první světové válce, některý ten její bratranec. Přemýšlela jsem o ni, o tom, jaký měla dětství a tak, jinak konkrétně maminka říkala, že tam žili v nějaký pastoušce, že její maminka kočovala, přijela do té obce a tam se seznámila s tím Procházkou a že tam s ním zůstala. Měli spolu maminku, on byl slepec a byl řemenář. Žili tam, pak on umřel a žili tam pořád.

J.H. Pamatovala si babička toho svého tatínka?

L.J. Pamatovala, ona říkala, že nevěděla, že je slepý, až potom, že jí to došlo, že jí měřil a říkal jí, pojď si stoupnout tady Růženko a já se podívám jak jsi velká. Pamatovala si ho. To bylo v tom Miletíně.

Maminka hodně vypravovala, jak se seznámila s tím manželem, že spravoval hrnce. Já jsem si jako malá nepředstavovala jak žila, nevěděla jsem jak, ale ona říkala, že chodila sloužit k sedlákům už od mala, její maminka jí říkala, že musí chodit pracovat, protože ta její maminka nemohla, snad byla nemocná, nevím. Maminka chodila sloužit

a za službu dostávala jenom jídlo, chodila péct a tak. Vždycky říkala, já jsem chtěla chodit do školy, ale maminka nechtěla, kolikrát jsem před ní utekla a ona mě pak hodila s holí, že musím jít pracovat. Tak chodila péct k těm sedlákům a k těm majetnějším lidem.

M.S. Takže ona nikdy do školy nechodila, ani do nějakých prvních tříd obecné školy?

L.J. Ne, vůbec. Ona neuměla vůbec psát a nikdy se nezmínila, že by chodila do školy. Až potom, když začala brát důchod, tak jsem jí naučila se podepsat. Předtím vždycky psala tři křížky. Ona chtěla, ale nešlo to. Ona říkala, já jsem nemohla do školy, ale já jsem chtěla. Já nevím jestli v tom hrála větší roli ta maminka anebo ta situace, já jsem se o to tak nějak nezajímala, ale asi byli tak strašně chudí a asi ani ta rodina to nedovolila, i když ona byla velice chytrá ženská.

M.S. Vy jste tam ještě zmínila, toho Vašeho dědečka, který byl slepý. Vzpomínáte si ještě na nějaký jiný zážitek než na ten, jak si jí chtěl měřit?

L.J. Že dělal sedla, že on byl řemenář, že dělal pásky a takový. A byl asi hodný, protože nikdy o něm nic špatného nřekla. Já přesně nevím, ale říkala, že se měli dobře, když žil. Když umřel, bylo to špatný.

J.H. A věděla jak její tatínek zemřel?

L.J. Asi ano, ale já jsem to zapoměla. Ona mluvila hodně o té své mamince, ano, protože oni byly samy dvě, žily pro sebe. Ja nevím jestli ta její maminka pracovala, asi ne, protože to by moje maminka určitě zmínila. Moje maminka říkala, že chodila k sedlákům a že dávala do pece i chleba, že ráno brzy vstávala a už tam musela běžet. Že ten její život nebyl lehký, vlastně se to tak celé tím jejím životem táhlo. V Miletíně maminka žila do jednadvaceti let nebo dvaadvaceti let a potom odtamtud odešla s tím Karlem Čermákem, to mi říkala, že on se té mamince zalíbil a prostě tam jezdil, spravoval a povídal si s tou její maminkou, pak jí maminka řekla, ty si ho vezmeš a nešlo to jinak. Takže to dohodli, že když přijede příští rok, dají ohlášky, nebo že už se vezmou. Pak si ho vzala a tím, že si ho vzala, ztratola právo v tý obci bydlet a začala s ním jezdila. Takže ona byla kočující. On to byl ten její manžel byl Rom. On jí brzy umřel, jestli mu bylo sedmadvacet nebo tak nějak, říkala, že ho vezla v nějakým povoze a že jí hrozně natékal a že neměla na doktory, na nic, tak ho vezla někde na Vinohrady a tam jí ho vzali, prohlídli, a řekli, že si myslí, že ten její manžel nebude žít a ať s tím nepočítá, že bude žít tak tři měsíce. V té době byla těhotná.

J.H. Měla pak nějakýho přítele?

L.J. Ano, měla, byl mladší. Ona mi to nechtěla říkat, musela jsem z ní vysloveně páčit tyhle osobní věci, který opravdu nechtěla vyprávět.

M.S. A nevíte jak se jmenoval?

L.J. To nevím, kdysi mi to řekla, ale já si to nepamatuji.

M.S. A byl to taky Rom?

L.J. Asi zřejmě nějaký jako napůl.

M.S. A mluvila o tom třeba tak, že by řekla například „jo, to jsem si našla zase cikána nebo podobně“?

L.J. Ne, nikdy. Ne. Nikdy neřekla ani to slovo. Ona to nikdy neříkala. Ona to neřekla ani o tom prvním. To já jsem věděla, protože ona s ním měla toho syna (pozn.aut. Pepík, přeživší Osvětim, starší bratr Libuše), prostě já jsem to věděla. Já jsem věděla, že i moje maminka není jako úplně člověk jako kterej má prvotřídní rasu, jak se to tenkrát říkalo, ale jako to jsem vydedukovala protože ona se potom stýkala s člověkem, kterej byl Rom a měla syna, kterej vypadal jako Rom, já jsem to věděla, ale ona to nikdy neřekla, nikdy, nikdy.

J.H. Ty jsi kdysi vzpomínala, na to, jak se seznámil Tvůj první muž s Tvým bráchou?

L.J. No on hledal práci tvůj táta a můj bratr hledal práci, dělal na šachtě. Tenkrát to bylo za komunistů, takže byty byly, když jste pracoval, dostal jste byt. On ten můj manžel, můj první manžel, já jsem podruhá vdaná, chtěl vydělat nějaký koruny navíc, potřebovali jsme to, já jsem byla hrozně mladá, že jo a tak jsme tenkrát šli za ním a on mi říkal pojedeme za Pepíkem a tak jsme šli za ním. Jsme tam přišli, takhle když byl večer klid a můj bratr mi povídal: „Podívej se Jirko, já ti něco povím“ a jako že mu na mě záleží a to hele já ti chci říct, podívej se a jako že jsme Romové a aby to věděl a že kdyby se něco stalo, že by s ním měl jako zadostiučinění, takovým stylem mu to řekl a můj manžel řekl, že mu to vůbec nevadí.

J.H. A jak jsi se cítila, když to řekl?

L.J. A já jsem byla vlastně ráda, že to vyřknul. Bylo to tam daný a tak to bylo. Moje maminka mě učila nelhat, nekrást, být čestná. Tak to je.

J.H. Vyprávěla ti maminka, kde před deportací bydlela?

L.J. Já nevím, já si to pamatovala, pamatovala jsem si ty názvy, ale teď už jsem v takový situaci, že si někdy nemohu vzpomenout, nějaké Vitice, Olbramovice.... Maminka mi vyprávěla, že tam bydleli s nějakým tím přítelem a čekala s ním rodinu. Ti starší kluci kradli někde na zahradách někde třešně nebo nějaký ovoce. No a ten majitel je přivedl, bouchal tam, toho Pepíka potloukl, ten byl od krve a řval, aby si vzala ty cikány a podobně. A moje máma na něj vylítla, že to nejsou žádný cikáni a že když

oni jsou cikáni, tak on je německá ... jako tak ... a on říkal, tak toho budeš litovat a odešel. Moje maminka se lekla, protože věděla, že to byl nějaký zlý člověk a povídala tomu svému, pojď odjedeme pryč rychle, no a on že povídal, prosím tě kam bych jezdil a ať se nebojí. Druhý den tam přijelo auto a nějakí muži v kabátech, zavolali jí ven a aby šla s nima. A ten její druh prosil, aby jí tam nechali, že má tolik dětí a on řekl, že ne a odvezli jí. Zřejmě do těch Olbramovic, nebo tam, kde byla ta policejní stanice a tam ji nechali, vyslechli a zavřeli. Druhý den přišel ten její manžel s těma dětma a mluvili s ní někde u okýnka, on prosil, že si to odsedí za ní, že ona čeká rodinu, ale oni mu řekli, že ona jde jenom na práci a že se vrátí. Ty děti tam brečeli. Pak ji odvezli na Pankrác. Vyprávěla jak jela s tím vlakem do toho Osvětnína, že je tam třídili na tý rampě a že ona se dostala do toho lágru a tam byla, musela chodit pracovat. Pracovala od ráno do večera, byla hrozně utahaná a ty vězeňkyně jí říkaly, podívej se, ty čekáš dítě, ty nesmíš jít do tý nemocnice, tam nesmíš jít rodit, tam se nikdo nevrátí a tak jí tam na tý pryčně odrodila nějaká Polka a ještě někdo, chvíli to dítě měla u sebe, ráno tam přišla ta dozorkyně a musela nahlásit, že porodila a to dítě jí vzali a odnesli ho pryč. Moje maminka mi říkala, že žije, říkala, já jsem porodila krásný dítě. Ty ženský jí říkaly, musíš říct jméno Adolf, Adolf. A ona přišla a říkala jí německy, maminka mi to říkala i německy jak s ní mluvila, musela se nahlásit, stát v pozoru a říkala, že je to Adolf a ona ta dozorkyně říkala ja, ja, gud, gud a odnesla ho, pak ho zase přinesla a říkala a že jí povíдали, že se nemusí o to dítě bát, pak ho odnesli a už ho nikdy neviděla. Až po válce se ho můj bratr snažil najít a že je snad někde v cizině. Ona tam pracovala, říkala, že jí zachránilo život, že pracovala. Vyprávěla různé příběhy, že stály apel, že je vždycky počítali, že se museli hlásit a že se ztratit nějaký vězeň a oni to tam všechno postavili a museli se hlásit, mrzlo, byla zima a jednou se přišlo na to, že v tom baráku je o jednoho vězně víc a ona to byla dcera jedné Polky, která se schovávala tam u své mámy, a oni tam měli psy, vběhli tam, vytáhli jí ven a začali jí mlátit a rvát, psi ji trhali a moje máma říkala tý její mámě, jdi tam, jdi tam a ona nemohla ani mluvit a jenom tam stála. Pak tu holku odnesli pryč, hodili jí někam. V noci za ní přišla ta Polka a řekla jí, ať se s ní jde za ní podívat a oni tam za ní šli a dali jí napít.

J.H. Jakou práci vykonávali v koncentráku?

L.J. Říkala, že chodila na pole, jinak nevím... Říkala že tam bylo hrozně moc lidí, že když tam přišla, tak jí dezinfikovali a ostříhali, že dostala hadry, vyfotili jí. Vím, že říkala, že dělali i na polích a že byla i tam jak vozili ty věci, že je tam nějak třídili, jinak nevím.

J.H. Mluvila o někom jiném ještě?

L.J. Vyprávěla o nějaké Němce a doktorovi, že jí zachránil, že měla střevní tyfus, že jí dali nějaký jídlo, a nebyla sama, bylo tam víc lidí. Ta Němka byla zřejmě na nějakém nemocničním baráku. Říkala mi, že tam byli i Romové, ale nebyla tam s nima.

Ona vzpomínala na svoje děti, že se vrátí a že je zase uvidí, to jí drželo, že mockrát chtěla skočit na dráty a nebýt, ale že myslela na ně. A jak chodila okolo nějakých drátů co tam byly a koukala na druhou stranu a viděla tam nějakého černýho kluka a on koukal na ní, ona na něj a ona volala Pepíčku seš to ty a on křičel Maminko jsem to já a ona se ptala na kluky, kde jsou a on povídá, že byli v koncentráku a že všichni umřeli. Říkala, že to nevydrží, že se zblázní a on jí i zachránil život, protože ona říkala, že musí žít pro něj. On jí říkal, maminko my se musíme tady odtud dostat pryč, tady nás spálej a tak se domluvili, že co bude nejbližší transport a že odejdou. Tak se domluvili, že co bude nejbližší transport, že odejdou a ona mu říkala, když tam nebudeš, tak já nepůjdu, a dostala se do toho transportu a koukala se dopředu a viděla tam tu jeho ruku a kam jeli, to nevím.

J.H. Vyprávěla jak často se tam vídali?

L.J. Ne, to neříkala, ale Pepík mi pak říkal, že jí to nemohl říkat, co se stalo s těma bratrama, protože ona to prostě neunesla.

M.S. Vzpomínala na to jak dlouho byla v té Osvětimi, jestli tam třeba trávili zimu?

L.J. Říkala, že tam byla hrozná zima, že jak stáli v tom apelu, tak tam kolikrát mrzli, padali, že chodili v dřevácích, že co měli, to motali na sebe, že se na těch palandách hřáli jeden na druhým.

M.S. Vzpomínala co tam jedli?

L.J. Vodu, řepu. Uvařenou řepu, že to byli šlichty, ale prostě se jíst muselo. Nebo na tom poli někde něco vyhrabali a tak to jedli. Zpátky se vrátila hrozně hubená, přesně taky nevím z kterýho koncentračního tábora.

Vyprávěla, že jí ten gestapák zbil, proto, že byla prostořeká, že jim říkali, že kdyby přišel Ivan, bude s nima ještě hůř a ona řekla, už aby tady byl a oni ji vytáhli a zbili, položili jí na stůl a dali jí nějaký rány, ona to počítala, pak už ne a spadla a on na ní skočil a bochnul ji tou pažbou, ona měla rozseklý čelo a měla tam jizvu, měla to tam takový vpadlo dovnitř. Mě to splývá do jednoho koncentráku, neumím říct co se kde stalo, pak už se blížil konec války a že oni je chtěli otrávit, napekli nějaké chleba. Prý tam najednou nebyli žádní Němci a vjížděli tam Rusové, já nevím, oni utíkali ven, házeli ty deky na dráty, báli se jít přes bránu, aby je tam nezastřelili. Oni utekli a chtěli se dostat k Rusům, měli mezi sebou Němku, ta měla mluvit německy, kdyby poslali

Němce. Dostali se k Rusům a ty se o ně postarali. Vyprávěla mi, že tam některý ty vězeňkyně umřely, protože se hrozně najedly a že ona procházela s těma Rusama dál.

M.S. Jak dlouho trvala cesta domů?

L.J. Oni se dohodli s tím synem, že kdyby se rozdělili, tak se setkají v Nechybě, kdyby skončila válka, u sedláka. Moje maminka se vrátila, byla hodně nemocná a přišla k tomu sedlákovi, který ji uložil do nějaký místnosti, ona u něj sloužila předtím, říkala, že jí byla zima, že byla přikrytá peřinou a že k ní tam ten její kluk přišel v koženým kabátě a to byl on, takže se asi nějakou dobu hledali.

J.H. Tvoje maminka, poté co se vrátila do té Nychyby, zůstala v tom okolí?

L.J. Ona potom odešla s bratrem do pohraničí, protože já jsem se narodila v pohraničí. Já jsem ani nevěděla že máme nějakou rodinu, já jsem si myslela, že my nikoho nemáme. Věděla jsem, že se maminka narodila v Miletíně, ale nevěděla jsem, že někdo existuje víc, že by byl. Oni šli tedy na ten sever a tam se potkala s tím mým otcem a tam žila přes rok, já jsem se narodila a on pak odešel a žil ve Švédsku. Já jsem ho nechala vyhledat Červeným křížem, oni ho našli a on se ozval sám a chtěl se se mnou vídat, za týden přijel jeho bratr z Ledče, ani nevím, kde na mě vzal kontakt. On byl mladší o hodně, o šestnáct let, ona mi říkala, že byl mladý, oni byli rolníci v tý Ledči. O mamince mluvil vždycky hezky, vzpomínal i na mého brácha.

J.H. Věděli i ostatní lidé, že byla tvoje maminka v koncentráku?

L.J. Asi to museli vědět, hlavně v létě, když nosila krátký rukáv, ona mělo to číslo. Na nás byli hrozně hodní, vždyť jsi viděla, jak jsme byli v Jindicích, vyprávěla jsem ti o té mé spolužačce, nějaká Jitka Vlasáková a najednou slyším, to je dost, že se přijdeš podívat. A znala mojí maminku a bavila se s ní, říkala, že jí potkávala v Kolíně. Moje maminka když začala vyprávět tak většinou brečela, ona to chtěla sdělovat určitě až po tom ke stáří, ano, chtěla. Já jsem taky kolikrát neměla čas, a ani jsem to nechtěla poslouchat, třeba dávaly týdeníky, to bylo v těch Bečvárech, chodili jsme do kina za korunu a to mě bylo devět, deset let a tam byly ty koncentrační tábory a Norimberský proces a máma se úplně klepala, zvedla se a šla pryč. Zničili jí život.

M.S. A měla nějaké zdravotní následky?

L.J. Nemocná byla, já bych řekla jako normální choroby stáří, ovšem ona byla nemocná už od dvačtyřiceti let, prodělala nějaké operace. Měla kýlu, špatně se jí chodilo a to už měla od těch pětačtyřiceti.

M.S. Jaké bylo vaše dětství, jaké jste měla nejranější vzpomínky, jak jste se protloukali životem?

L.J. To je zajímavý, že já si pamatuju, co bylo v tom Novým Boru, kde se setkala s Karlem Lachem, byl to Slovák, nebyl to Rom z Kežmaroku. Pro mě to bylo takový sluníčkový prostě, kamarádka maminky odpověděla na nějaký inzerát a poprosila maminku, aby jí na tu schůzku doprovodila, no a přišli tam do toho Novýho Boru a on tam byl v nějakým domě asi po těch Němcích a on to byl řezník. A přišli tam a dali řeč, kafe. Já si pamatuju doteď že tam byla pec. Pak mě dali spát a povídali si a moje maminka mu řekla, že už jde spát a mějte se hezky a on jí navrhl, že ne ta dotýčná kamarádka, ale že ona by ho zajímala, že on by jí chtěl a chtěl by se o mě starat a mít mě za dceru a ona říkala, že to nejde a že si to musí rozmyslet a když tak se vrátí. A pak odjeli domů a moje maminka se tam pak vrátila se mnou a už jsme tam zůstali. To bylo po válce. On tam dělal potom ve statku a moje maminka taky, byla tam prasata, on je jezdil vždycky zabíjet a jezdil na saních, ale bylo to v tom pohraničí, došlo tam i k nějakým násilnostem a maminka se chtěla vrátit zpátky a on na ní dal a odtamtud pak odcházeli do těch Jindic. Pamatuju si, jak jsme tam trávili vánoce a i maminka byla taková klidná, bylo to takový hezký. On tam taky pracoval, já jsem byla šťastná, chodila jsem tam do školy, maminka byla v pohodě, on tam pracoval s koňma a oni ho zabili ty koně. Pracoval od rána do večera, byl to sice takový svéráz, od rána popíjel pivo, ale se zlatým srdcem. Kluci na něj volali Karol, pojd', on zastavil koně i se žebříňákem a šel si na pivo, já jsem měla strach. Toho večera řekl, že už toho má dost, bylo to navečer a ten zootechnik mu řekl, že ne, že musí jet s koňmi, že musí odvézt krmení do Janovic, to je nějakých devět kilometrů a nechtěl tam jet řekl, že ty koně jsou utahaný, ty už toho maj dost a on mu povídá, ať si vezme tyhle koně a ty byli takový mladý a on si je vzal, zapřáhnul, a tam je statek, kde se z něj vyjíždí na silnici směrem od Kolína. Tam jelo auto a jak vidělo že vyjíždí, tak zatroubilo a koně se splášili. Tam byla zatáčka okolo zámku, škola a kaplička, lidi vyprávěli, že on tam stál, snažil se je udržet, ale to se nedalo, jemu se přetrhly opratě, spadl na tu oj a koně ho přejeli a zastavili až o tu kapličku. Moje maminka za ním byla v márnici v Kutný Hoře. Vystrojila mu pohřeb a všechno na to dala. My jsme měli kozu Rebeku, na to jsme vyrostla, maminka mívala králíky, slepice, všechno prodala, ten pohřeb jí stál něco přes dva tisíce a pak už to nebylo dobrý. Ale máma byla zlatá, to jo. Taky nás odstěhovaly, byly jsme v docela slušným bytě, odstěhovaly nás do takový jedný místnosti, tam nebyla ani podlaha, jenom hlína, nebylo to pěkný. To bylo v Jindicích, pak jsme byly chvílku v tý Ratboři s tím mým bratrem, ale ta jeho paní pořád proti nám něco měla, a proti mně, já se bála o pejska, protože mi vyhrožovala, že ho zabijou a tak. Maminka tenkrát jela vlakem do Kolína, že by jí nechali někde pracovat a potkala nějakou paní Královou a vyprávěla jí

ten svůj osud a ta paní Králová řekla, přijďte do Bečvár, přijďte ke mně a já vás k sobě vezmu. To byl takový domek přilepený na stodole, ona ji tam ubytovala v jedné místnosti a oni byli v druhé místnosti, mezi místnostma byla jenom malá chodbička, v té místnosti byla plechová vana, tam jsme se myli. Tam jsme byli asi čtyři měsíce, já chodila do školy a jak se to rozkřiklo, tak tam přišel za tou paní Královou nějaký pán z toho Národního výboru a že tam bydlí neoprávněná osoba a že musí přijít na ten výbor. Maminka jim to tam vysvětlila a oni jí řekli „My se pokusíme to teda nějak udělat a zůstanete u nás v Bečvárech, budete tady bydlet a uvidíme co dál.“ Tak jsme tam zůstali, já jsem chodila do školy a pak ta paní Králová odjela někam za dětma a nám to tam zůstalo celé. Ona si to tam nechala oplotit, potom si vzala od obecního úřadu obecního kozla, měli jsme tam pár slepiček, nějakou husu si nasadila, ona měla důchod 400 korun a od státu na mě brala 120 korun. Taky hledala mého otce, nemohla ho najít a potom jí nějaká úřednice řekla, že je to nějaký živel a že bude lepší, když se o mě bude starat stát. A tak jsme tam žili a musím říct, že na nás byli hrozně hodní, maminka chodila pomáhat na pole nebo když byli zábavy tak chodila pomáhat do hospody a tak. Vyprávění o tom koncentráku to jsem měla furt, že tam stáli ten calapel, že tam byla bída, že je kopali, mlátili, že vozili ty mrtví, že tam pálili lidi v těch plynových komorách. Já jsem se to snažila vždycky v sobě hrozně potlačit.

J.H. Koho babička za to vinila, že se to stalo?

L.J. Toho chlapa co vlastnil tu zahradu. Nadávala ale Němcům za to, že se tam dostali, z toho vinila toho chlapa. Ona tam i jela, to už jste byli na světě, hledala ho, dokonce tam jela a pak se vrátila asi za dva dny a říkala, že on udal i víc lidí.

J.H. Měla pocit, že by za tu celou věc měl někdo pykat?

L.J. Nikdy jsem od ní neslyšela nějakou nenávistnou věc, říkala, že Němci jsou všichni stejní, jinak ne.

J.H. Proběhlo pak nějaké odškodnění?

L.J. Když nastoupil Svoboda, byl prezidentem, tak se dávalo odškodnění lidem co byli v těch koncentracích a moje maminka si podala, chodila v Kladně do toho jejich svazu, platila ty známky, ona ten svaz navštěvovala, chodila na ty jejich schůze. Já jsem jí říkala: „Mami, já ale nevím jestli ty něco dostaneš“ a ona říkala: „neboj se, já tam jdu“. Musela mít nějaký potvrzení, taky jsme psali do toho Osvěncína, pak se to schválilo a ona dostala důchod o tisíc korun víc, do té doby brala těch 400 Korun a dostala odškodnění přes 20.000 Kč, dvacet čtyři nebo tak nějak. No to víte, odškodnění, to vám nevrátí to, co člověk zkusil, ale pro ní to něco znamenalo.

J.H. Jak tě tahle převzatá zkušenost ovlivnila?

L.J. Ona mě celá ovlivnila. To co jsem já, to je její prostě věc, trápí mě, že se to nestalo jenom nám, ale všem lidem, to není jenom že my, ale tam umřeli stovky a tisíce nevinných lidí jenom proto, že měli jinou rasu a nelíbí se mi to, to co se stalo, to bylo něco strašného, to mě ovlivnilo hrozně.

M.S. Mluvila Vaše maminka romsky?

J.H. Se mnou ne. Já nevím přesně. Jestli někdy uměla, tak to nepoužívala.

M.S. Zmiňovala jste, že maminka vyráběla květiny, pantofle....

L.J. Já si pamatuju, že to jsme bydleli v tom Liberci a maminka neměla peníze nějak a říkala, že bude chodit. No a ona dělala různý takový růžičky, dala do toho špejli a různě to takhle olepila něčím, dělala pantofle, měla na to vzor, ty takhle obšila ručně a říkala, že bude chodit. A ona takhle chodila a jednou mě vzala s sebou, a vím že jsem jeli někam vlakem, dojeli jsme, došli jsme do prvního stavení, maminka zaťukala a řekla jí, že chodí a že má dceru a jestli by nebyla tak hodná a nenechala mě u sebe a že jí za to nechá ty jedny pantofle a já jsem u té paní zůstala, pamatuju si, že vařila nějaký knedlíky, pamatuju si to, necítila jsem se tam dobře, maminka pak přišla, měla vyděláno a ty paní maminka dala ty pantofle a ty kytky a odešly jsme. To bylo v Liberci, byli jsme u nějaký Danielový a to byla nějaká přízeň maminky. Maminka snad říkala, že to byl nějaký její bratranec nebo nevím.

J.H. Jaký měla vztah k léčbě? L.J. No tak my jsme vařily různý čaje, sušily jsme s maminkou byliny, jitrocel, listy maliny a a lípu a další.

J.H. Žili jste s jejím synem po válce společně? Pamatuješ si na to?

L.J. Ona na tom Pepovi hrozně lpěla, ale on si pak našel tu svoji ženu. To byla taková famílie. Nevím v jakým roce to bylo, on pracoval v Rotavě. Psal mamince do těch Jindic, že mají hlad a bídu a že nemají co jíst. Maminka tedy vzala sádlo a jely jsme vlakem do té Rotavy. Oni mámu moc nemuseli, brali, jako že je někdo jinej. Když jsme tam přijely, byla tam hrozná zima, ta malá seděla na nočníku, zmrzlá. To si vůbec neumím představit, já byla jak v bavlnce u mámy. V té době její Pepík společně s tím Serynkem něco vykradli, nějaký látky a že to prodají. Pak se Pepík vrátil k mámě i s tou jejich rodinou, to už byl Karol Lach mrtvý. Byli tam s náma v té jedné místnosti a to strašlivý peklo! Ale Pepík brzy našel práci v Ratboři v cukrovaru a tam byla ubytovna, tkam nás pak vzal s sebou. V Ratboři to ale vůbec nešlo, ta její rodina nás vůbec neměla ráda, pak přijeli pro Pepíka a ten šel do vězení, myslím, že na čtyři roky. Oni zůstali v té Ratboři a ty jeho holky se dostaly do ústavu a moje maminka si je z ústavu vzala a vychovávala je se mnou. Pepík byl v tom kriminále, tam se naučil číst a psát a udělal si tam tu rekvalifikaci na zedníka, vyučil se. ..

J.H. Vyprávěl jí o tom, co se stalo s jeho sourozenci v Letech?

Říkal jenom, že byli hladoví, že tam nebylo jídlo. Pamatuju si, že jsme šly s maminkou v tom Liberci a šly jsme po ulici a najednou ona vylítla, mě řekla "Stůj tady v rohu a nikam nechod!" jo a běžela na druhou stranu a tam začala křičet na nějakou takovou v sukních a křičela "ty jsi mi zabila moje děti, tys jim nedávala jíst, ty jsi dávala jenom svým a obviňovala ji tam, ona se na ní sápara, já jsem brečela, nějaký cizí lidi je odtrhovali od sebe. Moje maminka pak přišla a vím, že říkala ošklivý slova, že říkala "ta svině mi zabila děti, ta svině mi zabila děti" a že to jídlo, který bylo dávala těm svým a ty děti, co tam neměly své matky, nedostaly najíst.

M.S. Co například oblečení nebo ten její zjev když byste si to takhle vybavila, vypadala běžně nebo měla nějaký zajímavý prvky třeba víc květinové motivy a podobně?

L.J. Ano, přesně, měla ráda pestrý věci. A byla čistoulinká, vždycky zásadně čistá, ta se myla, když umřela, měla všechno naskládáný v igelitácích. Česala se do copu, byla a černovlasá, vlasy si česala do dvou copů a ty si takhle většinou obtočila. A šila si kapsář! A ten kapsář šila v ruce, to bylo pod sukni a nebo na sukni si to dělala a to se ušilo dozadu a tady byla taková kapsa, kam si zespodu mohla něco dávat, i ze strany dávat nebo zevnitř. Já si po mamince jeden schovala, když umřela. Říkala mi: "Libuše já ti to ušiju, to je bezvadný", ona si tam dávala peněženku, aby ji neokradli, to ona byla jako ostříž, aby ji někdo neokradl.

M.S. Víím, že jste zmiňovala hádání, věštění budoucnosti.

L.J. Pamatuju si, že ona hádala z ruky i vykládala karty, a že to asi uměla, víím, že hodně těch holek a nešťastejch lidí tam za ni chodívalo. Řekla bych, že byla dost pověřčivá. Modlila se každěj den, když ona usínala. Byla katolička.

31. březen 2014

Rozhovor vedený s **Jiřinou M.**, tazatelka Jitka Hensel a

Michal Schuster

J.H. Co jste společně se svou babičkou podnikaly?

J.M. My jsme třeba chodily krávám na pampelice, protože jsme měli tyhlecty různý chovy králíků a zvířata vůbec, takže jsme chodily brzy ráno třeba na trávu....defakto ona se o nás všechny starala, protože byla doma, máma chodila krmit, dělala v prasečáku, takže ráno odešla, babička nás budila, měla takovou běžnou starost o nás ... pak nás poslala do školy, my jsme došly do školy, a když jsme šly ze školy, už jsme měly uvařeno, v neděli nebo v sobotu jsem s ní chodila do kostela, asi do takových, co

já si pamatuju, přibližně osmi let nebo sedmi let, ona byla velmi pobožná ,ona se každé večer modlila. Já jsem s ní dlouho spala, protože jsme byly dvě holky a Ladka byla malá, tak spala zřejmě s rodičema, to si už nemůžu nějak vybavit. Takže než nás dali dohromady, tak jsem spala jako s babičkou v obýváku, protože jsme měli 3+1 a ona furt něco večer drmolila, modlila se a já ji chodila poslouchat, vždycky říkala : „ Běž vocajď, běž si lehnout.“. O víkendu jsme chodily společně do kostela, kde jsem dostávala takový nějaký pobožný obrázky, který jsem měla dlouho schovaný. Také jsme chodily na dlouhý procházky, starala se o ty zvířata.... často jí bolelo břicho ... ona nosila pás z toho koncentráku, protože vždycky když vzpomínala , vzpomínala na nějakýho toho Mengele, který jí teda jakoby udělal převrat v břiše a musela nosit nějaký univerzální pás, asi jenom pro ní bych řekla. A ten si upínala, navíc byla hodně silná, taková kurpulentní. Pamatuju si, že naši odjeli na dovolenou nebo někam na týden a já jsem s ní ten týden zůstala doma a pamatuju si, že uvařila brambory s tvarohem, tohle mi utkvělo v paměti.

Často jsme poslouchaly rádio, vždycky v jednu hodinu byla pohádka ,takže to jsme si vždycky sedly ke stolu a ona si vždycky dala takhle hlavu, čelo na ruce a usnula.

J.H. Když babička vypravovala o koncentráku doma, jaké to pocity v Tobě vzbuzovalo?

J.M. Hrozně smutný, protože ona vlastně jenom u toho brečela, když vzpomínala na ty svoje děti, který tam ztratila. Vzpomínala, jak třeba šli ten pochod smrti a jak vedle ní prostě padali ty lidi a nebo že třeba neměli co jíst, tak prostě jedli slupky z hnoje nebo co se jim tam naskytlo. Že chodili na nějaký lněný pole a brali se ten na tu ubykaci a tam to namáčeli do té teplý vody, kterou dostávali jako polívku. Vzpomínám si, že vždycky říkala, že celý tři roky neměla menstruaci, což já si pamatuju a nemůžu do dneška pochopit. Že tam byla špína a že tam prodělala infekce, že měla jednu za druhou. Taky vzpomínala hodně i na to dítě, které se jí tam narodilo.

Když vzpomínala, vždycky začala brečet a my jsme ji říkali : „ Babi,tak radši nevypravuj.“ Jestli říkala, že se viděla s tím svým synem v koncentráku? Asi moc ne, ona byla myslím ve třech koncentracích. Nebyla jenom v Osvětimi. Je to hodně vzpomínek a hlavně mýma slova, ale snažím se to vyložit tak, jak si pamatuju. Ona třeba vypravovala o tom pět a čtyřicátym, když je přišli osvobodit. Pořád se něco dělo a najednou byl klid a oni že se připraví, že budou utíkat. Byl tam ten ostnatý drát, v kterým byla elektrika, ale to oni nevěděli, tak hodili na ty ostny nejdříve ty deky z těch ubykací, aby mohli přelízt a pak přelezli a utíkali.

J.H. Vybaví se ti nějaká vzpomínka, jak babička vyprávěla o tom, jak se dostala do toho koncentráku?

J.M. Vyprávěla o tom pořád dokola. Že žila s nějakým mužem, pravděpodobně to byl asi zřejmě Rom, ale o tom nikdy nemluvila. Babička byla velmi rázná, ona třeba vypravovala že už za 1. republiky zmlátila policajta, nebrala si moc servítky a říkala, že třeba šla sedět na dva nebo tři dny. Takže, ona poslala ty děti někam na ovoce a ty děti měly uvázané nějaké světlej šátek okolo krku. Byl tam četník, byl to Čech a ten ty děti uhodil. Ty děti k ní pak přiběhly a měly ten šátek zakrvácený krví a babička na toho chlapa křičela, že si to s ním vyřídí a šla k němu, já nevím jestli ho taky uhodila, ale on jí řekl, že se jí pomstí. Nevím, jestli ten večer nebo až ráno byla deportovaná někam v tom městě, ale vím, že to bylo do nějakýho sklepa, kde bylo přízemní okénko... a ty mladší děti jí tam přinesly třešně. Mě už tenkrát to přišlo strašně emoční, vypravovala, že ty třešně těm dětem dávala nazpátek, ať si je snědí, že ona je nechce a už přitom ona sama byla třeba, řeknu, někde v 7. měsíci a ty děti prostě oděšly od toho okna a to je asi viděla tak naposledy, protože potom byla deportovaná do Prahy a z Prahy už šla potom těmi vlaky do tý Osvětimi.

J.H. Jak zmiňovala násilí v koncentračním táboře?

Oni si tam ubližovali pořád, ale hlavně mluvila o tom, jak tam museli stát, ať přšelo nebo mrzlo, kolikrát museli stát nahatý. Že okolo ní umírali lidi a chodilo tam to kápo a vybíralo, kdo bude mrvej. Ona měla pořád před očima toho Mengeleho, když mluvila o někom konkrétně, tak mluvila o Mengele. Jednou jsme šli na procházku a ona najednou jak když jí švihne, začala strašně vyvádět, že vidí Mengele a že musí hned pryč, křičela Jiřinko musíme hned pryč tady byl Mengele a doopravdy jsme rychle odešli.

J.H. Koho za prožité utrpení vinila?

J.M. Fašisty vinila. A celkově Němce, jakmile někdo promluvil německy, tak jí to vadilo.

J.H. Zmiňovala někdy, jak tam spali?

J.M. Na to vzpomínala, že byly jedna vedle druhý. Já jsem třeba nikdy nemohla pochopit že neměla peřinu, že tam spaly na těch pryčnách nepřikrytý a vlastně se hřáli jenom tělem.

J.H. Myslíš, že okolí vědělo o tom, že babička byla v koncentráku?

Mmm já bych řekla že to věděli

J.M. Myslím že ano, protože babička to ventilovala svým způsobem. Ona o tom mluvila.

J.H. Co stálo za tím ,že se babička dostala do koncentračního tábora.

J.M. Blbá doba. Vypravovala, že řekla tomu svému manželovi nebo příteli, že by chtěla do hor k partyzánům. Zřejmě v té vesnici se to tam prostě vědělo. A ten její jí řekl, že jenom ženský serou do sukni. To byla doopravdy věta, kterou ona neustále opakovala a taky říkala, že ho měla poslechnout, že k těm partyzánům měla jít.

J.H. Když jsi byla malá, měla jsi pocit že je babička je romské příslušnosti?

J.M. Vždycky! Ale doma se o tom nemluvilo, to bylo tabu.

J.H. A jaký jsi měla pocit?

J.M. Asi žádnéj. Ona prostě patřila ke mně. Já jsem to asi nikdy nerozlišovala. Stalo se mi, že kluk s kterým jsem chodila se mě zeptal, jestli moje babička cikánka, a já jsem říkala, že není, protože prostě to tak bylo jakoby zapíraný.

31. březen 2014

Rozhovor vedený s **Ladislavou K.**, tazatelka Jitka Hensel a

Michal Schuster

J.H. Naposledy jsi se tvrdila, že babička vlastně nebyla Romka. Můžeš mi říct, jak jsi se cítila, když jsme se o tom bavily?

L.K. Tak já jsem se cítila, cítila jsem normálně. Ale nesouhlasím s tím, že byla romka..

J.H. A proč si myslíš, že byla v tom koncentráku?

L.K. No z důvodu toho druhá nebo s kým to žila, ten byl Rom, ona nebyla. Je pak zavřeli dohromady a odvezli je tam už to neřešili

J.H. A ty si myslíš, že vůbec nebyla Romka, vůbec, že prostě její oba rodiče byli Češi?

L.K. Já nejsem proti romům ale myslím, že to takhle prostě bylo

J.H. Jak ona vzpomínala na ten koncentrák? My jsme se o tom bavily ale zkus to prostě říct znovu jak to prostě, jak jsi to vnímala?

L.K. Ona z toho byla nešťastná, protože prošla peklem. Pamatuju si, že říkala, že jim tam byla zima, že jedli nějaký ty slupky z brambor a že tam prostě nebylo jídlo... takovýchle věci si tam prostě vybavím ale jinak nic...ohledně nějaké romské skupiny..... ..to ne.

J.H. A když si vzpomeneš na svoje vlastní dětství jak si tu babičku vybavuješ?

L.K. Úžasně, opravdu. Úžasně.

J.H. Vybavíš si nějakou příhodu, která ti utkvěla v paměti, kterou jste spolu zažily jenom vy dvě?

L.K. Tak ono jich tam bylo hrozně moc... To už jsem měla Michalku a babička měla klíče od bytu a vždycky přišla, odemkla si sama, já třeba byla někde na nákupu někde a než jsem přišla domů, babička upekla kuře a první bylo "Laděnko, nemůžeš odcházet, když nemáš umytý nádobí!" říkám "Proč babi?" "Protože kdyby tě vykradli, tak by tě ještě pomluvili.

J.H. Já vím, že vy jste s babičkou měly k sobě asi nejbliž, protože jste spolu trávily hodně času, ona i potom u tebe bydlela nějak, když už, když už potom jsi se osamostatnila tak na nějaký čas sis ji vzala k sobě ty. Jaký to bylo?

L.K. To bylo skvělý! Protože ona mi hrozně se vším pomáhala.

No ona byla vlastně ve své podstatě hrozná babička, protože ona místo toho aby přidávala mámě na domácnost, tak šla a dala mi peníze drahé potahy, který jsem chtěla. Opravdu mi se vším pomáhala, jezdila mi pomáhat i s Míšou, ona měla takovou dlouhou zástěru a Míšu uspávala tak, že roztáhla nohy, ta zástěra tak byla vypevněná, tak si dala to miminko a jak pohupovala těmi koleny, tím ji uspala. Když jsem byla já malá, tak se pode mnou na rybníku prolomil led, babička mi doma pak zahřívala nohy v troubě.

J.H. Jak vzpomínala na svého syna Josefa Čermáka?

Konkrétně nevím, ale vzpomínám na to, že brečela. Měla u postele tu jeho fotografii a vždycky večer se pomodlila, koukla na něj a šla spát.

J.H. Mluvila někdy o tom, jak se dostala do koncentráku?

L.K. Říkala, že to byla ta souvislost s tím jejím manželem nebo přítelem, s kterým byla, že vlastně zatkli jeho a tím zatkli ji a všichni museli jít do toho koncentráku.

J.H. Mluvila někdy o tom, co zažívala v koncentráku?

L.K. Že tam pracovali, že jedli ty slupky z brambor. A pak taky, že tam potkala Pepíčka, nějak přes plot.

M.S. Možná si vybavíte něco, co jste zažívala s babičkou?

Tam byla spousta zajímavých věcí, protože vlastně babička byla s náma protože máma chodila do práce.

M.S. .A jak třeba chodila oblékaná?

L.K. Ona byla silnější, tak prostě se na ni nic nevešlo, měla takový ty dvě nadměrný velikosti dohromady. Nosila takový ty delší sukně, klasický dlouhý sukně jak dřív nosily takový ty selky a zástěru.

J.H. Pamatuješ jak babička dělávala takové růžičky? Z toho krepáku?

L.K. Jo, jo jo jo... to bylo hezký, ano, to dělávala. To nás vlastně naučila taky dělat.

M.S. Proč to dělala nebo?

L.K. No protože jsme to viděly a líbilo se nám to. Ona řekla, že to taky umí. Taky si šila takový ty kapsáře a chodila i na bylinky, to jsem s ní chodila často i já.

M.S. A pak vám z toho vařila čaje, nebo jak to používala?

L.K. Spíš sobě, ona moc nechtěla brát léky, na lecos používaly ty bylinky. Já měla ráda kafe s chlebem od ní, od té doby mám ta chut po tom v nose, opravdu. Babička říkala, že když to budete jíst, tak se dožijeme dlouhého vysokého věku.

J.H. Já bych vlastně s tebou se chtěla ještě pobavit na to téma romského původu babičky.

L.K. Ona opravdu nebyla Romka, podívej se na sebe, podívej se na mě, podívej se na Jiřinku, my nemáme romský geny, nemáme.

J.H. Proč by ti to vadilo kdyby babička byla romského původu?

L.K. Mě nevadí pravda, mě vadí lež. Já vím, že to tak není a proto s tím nemohu souhlasit.

31. březen 2014

Rozhovor vedený s **Lucií K.**, tazatelka Jitka Hensel

J.H. Víš o nějakém traumatu v rodině za druhé světové války?

Lu.K. Ano, za druhé světové války byla moje babička v koncentráku.

J.H. Víš, proč tam byla?

Lu.K. Protože byla Romka.

J.H. Je to pro tebe nějaká nová informace? Nebo jsi to věděla už dřív?

Lu.K. Už jsem to věděla dřív z vyprávění mé mamky, která mi řekla, že byla v koncentráku proto, že byla Romka, ale detaily neznám.

J.H. Jaké jsi měla pocity s tou konfrontací, že ta babička byla Romka?

Lu.K. No tak pocity ani ne, ale napadlo mě, že taky máme v krvi tak trochu tu romskou krev, více jsme se s tím nezabývala

J.H. Máš pocit, že to ta informace o pobytu tvé babičky v koncentráku tě nějak ovlivnila?

Lu.K. To si nemyslím, že by mě v zásadě ovlivnila, ale tak přeci jenom byla to moje babička

a člověk o tom přemýšlí.

J.H. Víš co se tam přesně stalo v tom koncentráku ?

Přesně nevím, co se tam stalo, ale vím, že tam teda hodně trpěla, hladověla a trpěla zimou a že tam žili v hrozných podmínkách.

J.H. A víš něco o ztrátě dětí, které měla vlastně před naší maminkou?

Lu.K. To nevím, to bych mlžila, nevím.

16. duben 2014

Rozhovor vedený s **Libuší J.**, tazatelka Jitka Hensel

J.H. Jak jsme se minule bavili, kam jste se přestěhovali z toho Novýho Boru?

L.J. Do Jindic,. Tam jsme bydleli, když jsem chodila do první třídy a chodila jsem tam i do druhé třídy. Tam se potom stalo to neštěstí

J.H. A pak jste se stěhovaly v rámci těch Jindic?

L.J. On tam přišel ten můj bratr a našel tam nějaký místo, protože maminka už byla v důchodě, brala už důchod a byla po operacích, nemohla dělat. Měla kýlu a brali jí vnitřek atak. Stěhovali jsme se potom s tím mým bratrem do tý Ratboře a tam dělal jako dělník v tom cukrovaru a moje maminka tam dělala taky. Tam jsme byli přes rok. Bylo to v ubytovně, veřejný záchod, jako ubytovna, nic moc. Mezi lidma? Já jsem tam chodila do školy v Ratboři. Jestli jsme tam byli rok a pak jsme byly v Bečvárech kde jsem chodila až do pětky a pak do měšťanky v Zásmukách.

V Jindicích, když můj otčím zemřel, tak jsme se musely odstěhovat, protože potřebovali byt pro toho nového kočího a odstěhovali nás v tom domě dolů. To byla jenom jedna místnost, to si pamatuju ještě teď, tam byla zima a hliněná podlaha. Pak přišel ten můj bratr z tý Rotavy, který tam bydlel. On tam měl ten průšvih. Oni tam něco v nějaký fabrice na látky ukradli a chtěli to prodávat. Já nevím jak je to možný. On psal mamince, aby přijela, že mají bídu a my jsme tam tenkrát jeli. Maminka vzala jídlo, sádlo a tak, pamatuju si, jak jsme tam jeli takovou dálku. Přijeli jsme tam a tam byla ta Lenka a celá ta famílie a všechny děti, zima tam byla. Tokový starý dům to byl a ona tam Růžena seděla pod schodama na nočníku, jenom v košilce a on mémě vykládal, jak se mají špatně a tak, byly jsme tam asi tři nebo čtyři dny, bylo tam hodně lidí, tam byla i nějaká Serynková.

J.H. To byli Romové?

L.J. Asi jo.

J.H. Jak si se cítila?

L.J. Já jsem to nevnímala takhle, ale viděla jsem, že jsem byla oblečená a třeba ta Růžena neměla co na sebe. A oni mě neměli rádi, hlavně ta Lenka. Já nevím proč, ale ona mě neměla ráda. A vlatně neměla ráda ani moji mamku. Oni se za čas odstěhovali všichni za náma do Jindic, ale tam se to nedalo žít. Bratr nakonec našel práci v Ratboři, kam se odstěhoval a my pak z Jindic za nimi, ale nešlo to dohromady. Tam se stěhoval s tím problémem, ale vyšlo to najevo až později. Ale ta jeho manželka o tom věděla, protože on to udělal pro tu rodinu. Neměli mě rádi, schovávali mi pejska a řekli, že ho sní. Byla tam i ta Fanda a Vlasta. A já jsem se hrozně bála. Pak se začalo něco šuškat, přijeli tam esenbáci a vzali ho na výslech. Oni se všichni přiznali a byl zavřenej na čtyři roky někde až na Slovensku. My jsem za ním s maminkou jezdívali do toho vězení na Slovensko. On byl ale hodnej chlap. Pamatuju si jak jsme tam jeli dlouho vlake, maminka mu vezla plno jídla. On říkal, že už se to nesmí stát, že tam dělá školu a že až se vrátí, bude vyučenej. On byl férovej chlap, ale dostal se do paktu s tou famílií a prostě se namočil. Když ho zavřeli, my jsme tam už s tou Lenkou nemohli existovat. Pak jsme potkali tu paní Královou a šli jsme do Bečvár.

V Bečvárech nám dali nejdřív přechodný bydlení, to bylo u dráhy, ale pak ja ta paní Králová odjela za tím svým synem, tak nás zavolal předseda a řekl, že tam můžeme být i v té místnosti po tý paní Králový. Stará jarmara, kde co něco zbylo, podlaha byla prkená, pamatuju si jak jsme to drhli. Pro vodu jsme chodili do obecní studny, záchod byl venku. Tam jsme byly dlouho. S tou rodinou mého bratra jsme nebyly v kontaktu, ale pak tam přišla zase ta rodina a začaly se tam roztahovat a pak odešli. Potom si moje maminka vzala ty děti k sobě a vychovávala je a byly to roky. On se pak vrátil z vězení a chvílku tam byl s holkama s náma a pak se s holkama odstěhoval. Holky tam chodily do školy, starala se o ně jako o mě, nedělala rozdíl, kupovala jim věci.

Pak jsme dostaly byt naproti doktorovi Kamínkovi, tam jsme se odstěhovaly. I když maminka tam nejdřív moc nechtěla, ona tady měla tu půdu, měly jsmě vždycky kufr nasušených věcí, hrách a prostě všechno, ona si dávala i umlýt pšenici. Naproti doktorovi Kamínkovi jsme byly asi od mých 14 let, to byla taky jenom jedna místnost, tam nebyla taky ani koupelna, myly jsme se v neckách.

Když jsem se vdala, odstěhovali jsme se do Kladna, s maminkou jsem se navštěvovala, ale ne moc, byla jsem těhotná a první dcera mi po porodu zemřela a pak jsem otěhotněla hned znovu. Když jsem byla asi šest měsíců těhotná zemřel Pepík. Ona to nesla strašně těžce, nemohla chodit, nemohla nic, myslela jsem si, že to nepřežije. Na pohřbu jí museli nést, omdlela tam do hrobu a pak už to byla úplně jiná osoba, hrozně se změnila. Maminka nás hodně navštěvovala a vždycky se vracela do

Bečvár pro důchod a když byl Jiřince asi rok, povídal jí můj muž, že když už k nám tak jezdí, aby u nás zůstala natrvalo. Maminka vrátila v Bečvárech byt a už s náma zůstala.

J.H. Ještě bych se chtěla zeptat zpátky k pobytu babičky v koncentračním táboře, zmínila se někdy o pochodech smrti?

L.J. Jo, to říkala. Chodila, říkala, že ty lidi, který nestačili, že je stříleli, že měli hlad a žízeň, že neměli co jíst. Taky říkala, že chodili na nějaký pole a přitom tam nic nedělali, jenom tam kopali tvrdý drny a že tam našli i ježka, to se nesmělo, ale oni to pak snědli, že tam jedli kořínky a říkala, že když se vraceli zpátky, že se vždycky snažila, aby se narovнала a usmívala a aby nebyla unavená, protože ten kdo šel tou bránou a nemohl, tak ho vytáhli, stáli tam se psem a ten, kdo se jim nezdál, tak pak už nežil a tak se nasnažila, aby prošla s úsměvem. Říkala mi, že chodila do nějaký továrny a vždycky hlavně říkala, že jí zachránilo život to, že byla pracovitá.

Příloha C - Zákon 117/1927 Sb. o potulných cikánech

Zákon

ze dne.....1927

o potulných cikánech.

Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:

§ 1.

Za potulné cikány podle tohoto zákona pokládají se cikáni z místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štítící, kteří po cikánsku žijí, a to v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku – hlavně v zimě – stálé bydliště.

§ 2.

(1) Potulní cikáni se sepisují a vedou v patrnosti jak určí vládní nařízení.

(2) Potulní cikáni jsou povinni na vyzvání k soupisu takovému se dostaviti a udávati při něm správná osobní data (přezvyska) svá i osob, s nimiž se potulují.

§ 3.

(1) Bezpečnostní úřady a orgány mohou ke zjištění totožnosti prováděti u potulných cikánů kdykoli zjišťování anthropometrická, daktyloskopická i jiná, zejména zvláštních známek (jizev, vad, tetování a pod.) a přikázati jim, aby po dobu, než jejich totožnost bude zjištěna, nejdéle však po 14 dnů, nevzdaloval se z určitého místa, jakož i učiniti vhodná opatření k zajištění tohoto příkazu.

(2) Jednání, kterým zjišťování totožnosti úmyslně se maří, zvláště též odstraňování rozlišujících známek, se zakazuje; v takových případech mohou bezpečnostní úřady neb orgány totožnost též jinak zajistiti.

§ 4.

(1) Každý potulný cikán starší 14ti let obdrží od politického úřadu I. stolice zvláštní průkaz totožnosti (legitimaci cikánskou), v němž budou uvedena jeho osobní data (§ 2), popis osoby, jakož i připojen otisk prstů. Dále buďtež do tohoto průkazu zapsána obmezení, jež cikánu byla uložena, byl-li dán pod policejní dohled. Děti mladší 14ti let buďtež zapsány v průkazu osoby, s níž žijí.

(2) Každý potulný cikán jest povinen nositi cikánskou legitimaci stále u sebe a ji na požádání předložiti bezpečnostnímu úřadu nebo orgánu. Rovněž jest povinen ohlásiti nejbližšímu politickému úřadu neb nejbližší četnické stanici veškeré změny v osobních datech osob v ní uvedených i narození dítek nejpozději do osmi dnů, ztrátu legitimace do tří dnů.

(3) Zemře-li osoba, již legitimace cikánská byla vydána, budiž legitimace vrácena nejbližšímu politickému úřadu I. stolice neb nejbližší četnické stanici. Učiniti jsou tak povinny osoby, jež se zemřelým žily.

§ 5.

(1) Cikáni smějí jen, obdrží-li k tomu povolení (list kočovnický) politického úřadu I. stolice, kočovati v rodinách nebo s vozidly, jakož i se zvířaty určenými k tahu nebo k nošení nákladů.

(2) V listě kočovnickém budiž udáno, pro které osoby platí, a dále kolik a jaká vozidla nebo zvířata smějí býti s sebou vzata. List zní na jméno hlavy rodiny.

(3) V listě kočovnickém může býti v zájmu veřejné bezpečnosti předepsán též směr a druh cesty, může býti určeno území, v němž kočování jest dovoleno, nebo mohou býti uložena i jiná omezení. Není-li tomu tak, platí povolení ke kočování pro obvod celého státu.

(4) Povolení ke kočování, na jehož vydání nemá nikdo nároku, vydává se nejdéle na dobu jednoho roku a může býti kdykoliv politickým úřadem I. stolice odňato nebo změněno. Na požádání musí býti kočovnický list předložen kdykoli bezpečnostnímu úřadu nebo orgánu k nahlédnutí, a to od osoby, na jejíž jméno zní, nebo není-li přítomna, od nejstaršího člena rodiny.

(5) List tento nenahrazuje průkazů, jež podle zvláštních předpisů jsou nutny ku provozování kočovných řemesel nebo jiných živností, jakož i ku provozování kočovných podniků zábavných.

§ 6.

Držení jakýchkoli zbraní, střeliva a výbušných látek jest potulným cikánům naprosto zapovězeňo.

§ 7.

Potulní cikáni nesmějí kočovati a tábořiti v tlupách přesahujících rámeček rodiny (§ 5 odst. 1.).

§ 8.

(1) Tábořiti v rodinách nebo i jednotlivě přenocovati smějí potulní cikáni jen na místech a po dobu, jež jim určí do odvolání obecní starosta (státní policejní úřad). Při tom lze výjimkou z ustanovení §u 7 povolití, aby po dobu nezbytné potřeby tábořilo více rodin na jednom místě.

(2) Po dobu táboření budťež listy kočovnické (§ 5) uloženy na potvrzení u obecního starosty (státního policejního úřadu).

§ 9.

Cizozemským potulným cikánům jest pobyt v Československé republice zakázán, nevykáží-li se zvláštním povolením ministerstva vnitra.

§ 10.

Politické úřady II. stolice mohou určití území a obce, do nichž jest potulným cikánům přístup vůbec zakázán, nejsou-li tam příslušni. Zákaz tento budiž uveřejněn v Úředních novinách a kromě toho vyznačen na tabulkách u silnic při vstupu do takového území nebo obce. Náklady na tabulky nesou obce, v nichž jsou tabulky umístěny.

§ 11.

(1) Potulní cikáni mohou býti kdykoli podrobeni k rozkazu politického úřadu I. stolice, v případech nutných k rozkazu obecního starosty, lékařské prohlídce a všem opatřením nebo omezením, jichž jest třeba v zájmu zdraví jejich nebo zdravotnictví veřejného (tak ku př. očkování, desinfekce, ostříhání, izolace, nucené dodání do léčebných ústavů atd.).

(2) Vhodná opatření zdravotní a veterinární mohou býti vykonána i na jejich movitém majetku a zvířatech.

(3) Náklady opatření těchto nese stát, pokud je nemohou hraditi cikáni sami, nebo pokud nejsou ku placení po právu povinny jiné fyzické nebo právnické osoby.

§ 12.

(1) Děti mladší 18ti let mohou býti potulným cikánům odňaty, nemohou-li o ně náležitě pečovat a zvláště jim dáti potřebnou výchovu. V každém případě lze jim odníti děti cizí.

(2) Děti cikánům odňaté buďtež dodány do péče řádných rodin nebo vychovávacích ústavů, v nichž by bylo postaráno nejen o jejich náležitou výchovu, nýbrž i o vhodnou přípravu pro praktický život. V ústavech takových budou děti podrženy tak dlouho, pokud je toho třeba, nejdéle do dosažení zletilosti.

(3) Vychovávacímu ústavu přísluší nad dětmi těmi všechna práva, která náležejí jinak rodičům nebo poručníkům. Byl-li dítěti ustanoven před odevzdáním do ústavu poručník, nebude vykonávati svého úřadu po dobu, po kterou je dítě zadrženo v ústavě.

(4) O odnětí dětí potulným cikánům a odevzdání jich do péče rodinné nebo do vychovávacího ústavu rozhoduje na oznámení politického úřadu I. stolice poručenský (opatrovnický) okresní soud, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi poručenský (sirotčí) úřad I. stolice, v jejichž obvodě rodina (děti) byla přistižena. O řízení před těmito soudy (úřady) platí všeobecná ustanovení o řízení před poručenskými (opatrovnickými) soudy a poručenskými (sirotčími) úřady.

(5) Vládní nařízení určí vychovávací ústavy sloužící k výchově takových dětí.

(6) Politický úřad I. stolice může prozatímně děti vhodně umístiti. Z opatření takového není odvolání.

(7) Náklady vzniklé předběžným umístěním, nebo odevzdáním do péče rodinné nebo zadržením v ústavě vychovávacím, hradí stát, pokud nejsou k tomu po právu povinny osoby třetí; obce tato povinnost nestíhá.

§ 13.

(1) Pokud není čin přísněji trestný, trestají se přestoupení příkazů a zákazů uvedených v §u 2 až v §u 5, v §u 7 až v §u 10, nebo příkazů a zákazů podle těchto ustanovení vydaných, jako přestupky vězením (uzamčením) do jednoho měsíce, přestupky §u 6 vězením (uzamčením) do tří měsíců.

(2) Při odsouzení pro přestupky podle §u 5 odst. 1., prodá představenstvo obce, kde vozidla a zvířata jsou uschována, tyto veřejnou dražbou, nenaloží-li jinak s nimi odsouzený sám nebo nevrátí-li se mu a stržený peníz uloží pro něho u obecního úřadu; při odsouzení podle § 6 prohlásí se zbraně, střeliva a výbušné látky za propadlé ve prospěch státu.

Prokáže-li se v obou případech, že věci byly odcizeny, vrátí se poškozenému, a byly-li zatím prodány, vyplatí se mu stržený za ně peníz.

§ 14.

Stíhati a trestati přestupky uvedené v §u 13 přísluší politickým úřadům I. stolice, sbíhají-li se však s jinými činy soudně trestnými, soudům.

§ 15.

(1) Soud má v odsuzujícím rozsudku pro přestupky uvedené v §u 13 vždy vysloviti, že lze odsouzeného dáti pod policejní dohled.

(2) Přísluší-li potrestání úřadu politickému, může tento úřad v trestním nálezu zároveň vysloviti, že odsouzený se dává pod policejní dohled.

§ 16.

(1) Pokud se mluví v zákoně tomto o politických úřadech I. stolice, rozumějí se tím v místech, kde jsou státní policejní úřady, tyto úřady.

(2) Příslušnost úřadů řídí se podle místa dočasného pobytu potulných cikánů, v řízení trestním podle místa přistižení.

§ 17.

Obce jsou povinny při provádění tohoto zákona spolupůsobiti. Zvláště náleží jim konati hlášení o potulných cikánech a prováděti zajišťovací opatření podle §u 3. Podrobnosti určí vládní nařízení.

§ 18.

(1) Ustanovení tohoto zákona nedotýkají se platnosti všeobecných předpisů rázu policejního (ku př. o hlášení, o vypovídání a vyhošťování, o postrku, o cestovních pasech atd.), jakož i předpisů o provozování kočovných řemesel nebo jiných živností, podomního obchodu a kočovných podniků zábavných.

(2) Platnosti pozbývají veškerá dosavadní ustanovení týkající se potulných cikánů.

§ 19.

Cikánské legitimace (§ 4) jsou kolku prosty a veškeré úřední úkony podle tohoto zákona jsou prosty dávek za úřední úkony. V případech ohledu hodných může úřad přiznati právo chudých.

§ 20.

Zákon tento nabývá účinnosti 8 dní po vyhlášení, kromě §§ů 4 a 5, u nichž začátek účinnosti ustanoví vládní nařízení.

§ 21.

Zákon tento provede ministr vnitra v dohodě s ministry financí, spravedlnosti, sociální péče, školství a národní osvěty, veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a zemědělství.

Příloha D - Úplný přepis článku Cikáni metlou našich krajů, Národní politika, 22. listopadu 1938

„Nebezpeční a ozbrojení cikáni byli už dávno pronásledováni. Hony na tuto škodnou byly podnikány už před dvěma sty let, jak o to svědčí patent císaře Karla VI. Z roku 1726, který v 7 paragrafech nařizuje, jak s cikány nakládati. Je to souhrn odstrašujících trestů, které byly všude na hranicích pro výstrahu cikánům nejen vyvěšeny, ale i názornými kresbami doprovázeny. Podle tohoto patentu, jak jej cituje K. Sellner, bylo nařízeno: 1. Všichni cikáni, kteří v královských zemích od kohokoliv dopadeni budou, ať se považují za psance. 2. Kdyby některý cikán při postihnutí dal se na útěk a nemohl být polapen, jest každý oprávněn jej ihned zastřeliti aneb jakýmkoliv způsobem jej zabít. 3. Byl-li některý cikán polapen, ať se ihned spoutá a dobře uvězní. 4. Mužové cikánského plemene ať se ihned provazem utratí. 5. Silným, osmnáctého roku však ještě nedosáhnuvším cikánským klukům, pak všem dospělým ženským cikánské roty ať kat uřízne v království české pravé a v markrabsví mpravském, vévodství slezkém a krabství kladském pak levé ucho. Po přestálém tomto trestu musí každý cikán vystaviti a odpřisáhnouti hrdelní revers, že se nikdy dědičných zemí království českého nevrátí. Poté ať je kat metlami mrská a za hranice té které země odvede. 6. Kdyby postižení takovíto kluci cikánští nebo cikánky ještě nějakého zločinu se byli dopustili anebo kdyby poprvém trestání opět se do země vrátili, ať se jim ihned druhé ucho uřízne a ostatní zvrchu uvedené tresty ať se opakují. 7. Kluci cikánští neb cikánky, jimž jedno nebo obě uši chybí, nebo kteří na zádech nějaké trestné znamení vypálené mají, ať se při dostihnutí a uvěznění mečem odpraví, jelikož se se vší určitostí dá souditi, že jsou nenapravitelní. Dvěšest a dvanáct let uplynulo od těch dob, a cikáni jsou dosud jako živel práce se štítící a zlodějstvím i jinými trestnými činy oplývající příživníky poctivé lidské práce, dnes tím nebezpečnější, že se jich donašich zemí ze všech oblastí zabraných přemíra nahrnula.“

Zdroj: Digitalizovaná knihovna Kramerius Národní knihovna ČR

Národní politika[online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/18042125>

Staletý boj venkova s cikány.

Kolébku cikánů dlužno hledati v Indii. — Cikáni do kárnych táborů?

Cikáni, kteří hlavně na našem venkově napáchali mnoho zla, jsou nyní stálým předmětem debat. Dospělo se k názoru, že tento živý, cizím majetku krajně nebezpečný, nutně vyhla-
dití, k čemuž přispějí kárny pracovní tábory. Jež se zřizují podle vládního nařízení ze dne 2.
března 1938, čis. 72 Sb. zák. a nař.

Cikáni se potulovali zeměmi od nepaměti a páchali trestné činy již v dobách, kdy se hroudně hrnuli z Indie do Evropy.

Podle Slovníku veřejného práva československého jsou cikáni příslušníci kmene, jehož původ, dlužno hledati v Indii, v území Kafrystanu a indických hor. Již r. 1844 prokázal Pott, že jejich jazyk spadá do skupiny jazyků indických, a Miklošič, že jazyk ten náleží do jhospadní skupiny jazyků indických.

Do střední Evropy přišli asi ve XIII. století jako předvoj a vy-
zvědači Tatarů. Tak přišli také do Čech. Dalimířova kronika vy-
pravuje v kapitole 82., že ve XIII. století přišli do země ta-
tarští šepkové v počtu 500 osob. V „Popravě knize pánů z Rožm-
berka“ je v r. 1399 zmínka, že v
tuto kupičská, která po jích
Čechách hádla, byl také „Cikán
černý, Ondřejov pacholek“.

Staré letopisy smiřují se při
r. 1416 o tom, že cikáni se po
české zemi „vláček a lidí mámi-
li“ a že „jest to věštljaká ze
všech zemi sběhlá chasa, s ro-
dinných jazvků shluklá“.

Cikáni byli a počátku přijímá-
ni vládou. Císař Zikmund vydal
v r. 1423 jejich knížatům ochran-
né listy. Také dříve Martin V.
dal jim v r. 1423 ověřující list.

Brzy však bylo shledáno, že ci-
káni zneužívají poskyt-
nutého pohostinství, do-
pouštějí se krádeží, pod-
vodů a jiných trestných
činů, a proto bylo pak proti
nim postupováno s krajní pří-
sností. Tak na př. na Moravě se
v r. 1538 stavové usnešl, že ci-
kány v zemi trpěti nebudou. By-
lo jim vytýkáno, že jsou pakči a
tureckými šepky. Mandátem
Ferdinanda I. z 16. prosince 1549
bylo uloženo, aby cikáni nikde
trpěti nebyli, nýbrž aby byli se
země vypuzeni! Zdá se, že a ci-
kány nebylo nakládáno
nikterak mírně, poněvadž
panovník vydal 20. ledna 1556
nový mandát, kterým se sa-
kazuje cikány — svlášt-
tě ženy a děti — topiti,
nebo jinak zabijeti. Bylo
dovoleno používat lich k pracím.

Leopold I. vydal 21. dubna 1688
dekrét, jímž se cikáni vypovídali
se země. To však nemělo žádou-
cího účinku, a proto reskriptem
z 11. července 1697 byli prohlá-
šeni za psance. Za Josefa I. bý-
vali cikáni stíháni vojskem, ob-
klíčováni a vyháněni ze země.
Také Karel VI. prohlásil je pa-
tentem ze dne 20. července 1721
za psance a stanovil, že i ženy
cikánů mají býti trestány smrtí.
Reskriptem z 22. ledna 1726 by-
lo nařizováno, aby byli muži

pověšeni, ženám a ho-
chům uříznuto ucho a aby
byli vymrskáni a pod hrdelem
reversem se země vyhnáni. Při
opětovném dopadení mělo býti
hochům uříznuto druhé ucho,
ženy měly býti staťy.

Proti cikánům se postupovalo
velmi přísně nejen u nás, ale i v
Německu, kde podle § 27 Reichs-
abscheinu r. 1500 říšským sta-
vům uloženo, aby cikány jako
zvědy a vyzvědače netrpěly a o-
by jim „Gleit“. Bedřich Vilém
pruský nařídil výnosem z 5. ří-
jna 1725, že všichni cikáni, star-
ší 18 let, mají býti bez rozdílu
pohlaví pověšeni. Ve Francii na-
řídil František I. parlamentem
v Orleánu r. 1561 vyhubení ciká-
nů ohněm a mečem. Za Ludvíka
XIII. a XIV. byli cikáni vypuse-
ni do Pyrenejí, tam obklíčováni
vojskem a dopravováni na afri-
cký břeh. Také v Polsku bylo v
XVI. stol. usilováno o vypuzení
cikánů a jejich usazení v o-
sádách. Statut litavský stanovil, že
cikáni nemají býti zapřadováni do
vojska a že jako slodějí a šepo-
vé mají býti vypuzeni.

Neslepších výsledků s koloni-
sováním cikánů bylo dosaženo v
Rusku, kde Kateřina II. cikány
usadila v polovici XVIII. století
na korunních statech. Cikánové
se dnes odhaduje, že je cikánů
v celé Evropě na milion duší. kab.

Zdroj: Digitální knihovna Kramerius Národní knihovna ČR

Národní politika[online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/18042125>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Jitka Hensel

Obor: Sociální a masová komunikace

Forma studia: Kombinované studium

Název práce: Růžena Čermáková a potomci – obraz holocaustu v rodinné paměti

Rok: 2014

Počet stran textu bez příloh: 98

Celkový počet stran příloh: 33

Počet titulů českých použitých zdrojů: 55

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 3

Počet internetových zdrojů: 11

Počet ostatních zdrojů: 18